

Budkavlen

TIDSKRIFT FÖR ETNOLOGI OCH FOLKLORISTIK

Den virtuella världen

2017

BUDKAVLEN

Grundad av föreningen Brage

Utgiven av Institutet för folklivsforskning
vid Åbo Akademi

Årgång 96
2017

Budkavlen 2017

Ansvarig utgivare

Anna-Maria Åström

Redaktionsråd

Sonja Hagelstam

Blanka Henriksson

Sanna Lillbroända-Annala

Lena Marander-Eklund

Lotta Wessberg

Anna-Maria Åström

Redaktörer för detta nummer

Anna-Maria Åström

Lotta Wessberg

Sonja Hagelstam

Utländskt redaktionsråd/

International Advisory Board:

Professor, Dr. Silke Göttsch-Elten, Christian-Albrechts-Universität zu Kiel

Professor, Dr. Thomas A. DuBois, University of Wisconsin-Madison

Professor Tove Ingebjørg Fjell, Universitetet i Bergen

Docent Kirsti Salmi-Niklander, Helsingfors universitet

Docent Lars-Eric Jönsson, Lunds universitet

Professor Kristin Kuutma, University of Tartu

All post, även recensions- och bytesexemplar, sänds under adress:

Budkavlen, Åbo Akademi

20500 Åbo, Finland

budkavlen@abo.fi

Volymens pris 20€

Utges med bidrag av Svenska Litteratursällskapet i Finland

Omslagsbild: Pixabay

ISSN 0302-2447

Juvenes Print - Suomen Yliopistopaino Oy, Tammerfors 2017

INNEHÅLL

Anna-Maria Åström

Budkavlen 2017: Den virtuella världen5

ARTIKLAR

Kristofer Hansson

Den virtuella arbetsplatsen10

Kim Silow Kallenberg, Jenny Ingridsson, Maria Vallström och Elisabeth Wollin Elhouar

Nättrum och nättid. En netnografisk metoddiskussion
med utgångspunkt i en studie av rural feminitet i ett Facebookforum.....24

Magdalena Petersson McIntyre

Modebloggerskor: Om förhandlingar med feminitet38

NÄTVERK OCH TIDSKRIFTER

Alex Snellman

Artefacta: ett virtuellt nätverk för konkret föremålsforskning58

Sarah Hagström, Kajsa Rytikoski, Hanna Strandberg, Tove Ørstedt

Från papper till pixlar – en kulturvetenskaplig tidskrift blir digital.....62

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR

Helena Ruotsala

Vardagliga gränspraktiker. Att synliggöra och osynliggöra gränser i Tornedalen.....65

Christina Sandberg

Lectio om Föreställningar om döden75

Eljas Orrman

Om sambandet mellan orden timmer i betydelsen stockar
och virke samt timmer som räkneenhet för 40 st pälskinn.....79

ANMÄLNINGAR

<i>Lucia i nytt ljus</i> Blanka Henriksson	83	<i>Körsång – tillsammans för helheten eller feel good-projekt?</i> Lena Marander-Eklund	98
<i>Stadsbornas Helsingfors</i> Anne Bergman	84	<i>Varför just öar?</i> Tora Wall	100
<i>Sommarliv – minnen, drömmar och materialitet</i> Sarah Hagström	86	<i>Trollerikonster, historia och kultur</i> Julia Öhman	101
<i>Berättade gemenskaper i Visby</i> Lena Marander-Eklund	87	<i>Mat, dryck och magi</i> Petra Bussman	103
<i>Dockskåpens hemlighet</i> Carola Ekrem	89	<i>Sagomonografien för en ny generation?</i> Signe Ålander	105
<i>Flickor, tanter, kärringar – om att konstruera en kvinna</i> Lina Metsämäki	90	<i>Att bygga innehåll med utställningar – Utställningsproduktion som forskningsprocess</i> Caj Irjala	107
<i>Barnmorskor på 1700-talet</i> Katja Puntti	92	<i>Dödssorgens väsen</i> Christina Sandberg	109
<i>”Älskade museum” – svenskar inför mångfaldsutveckling</i> Annika Winberg	94	<i>Hilma Granqvist eller Sitt Halima – en bortglömd vetenskapskvinna och etnolog</i> Teuvo Laitila	111
<i>Byggnadsoffer</i> Linda Nylund	96		

Budkavlen 2017

Avsikten med detta nummer av tidskriften Budkavlen var ursprungligen att vi skulle försöka pejla den virtuella världen, dvs. vad Internet och sociala medier hade medfört för nya möjligheter i vardagen. Vi frågade oss vilken betydelse den virtuella världen har i vår vardag, vårt sätt att kommunicera, vilka möjligheter den innebär den för oss att ta del av samhällelig och kommersiell service samt söka och dela information. Vi ansåg att för många är den virtuella arenan en plats där man tillbringar tid, medan andra väljer bort denna möjlighet. För kulturvetare är den virtuella världen en scen där meningsskapande kan studeras, bland annat genom så kallad nätetnografi, framhöll vi i vårt upprop på artiklar.

Med våra artiklar i detta nummer kan vi ytterligare ge ett viktigt perspektiv, det kvinnliga. Våra artiklar handlar om hur ett företrädesvis kvinnligt yrke förändrats i och med digitaliserade rutiner, om hur man kan välja att exponera sitt kvinnliga vardagsliv i bloggar, så att det samtidigt blir ett arbete, och hur ett Facebook-nätverk ger röst åt annorlunda kvinnligt vardagsliv. Det är den senmoderna sjuksköterskan/sjukskötaren som träder fram, modebloggaren och Glesbygdgirls, företrädesvis hustrur/kvinnor på landsbygden, i glesbygden. Vad den virtuella världen betyder för dem är olika, men en viktig gemensam nämnare är ändå arbete och fritid. I sjuksköterycket har de nya digitala rutinerna och kunskapen om sjukdomar medfört ett annorlunda förhållningssätt till patienterna. För modebloggerskorna blir själva bloggandet ett förtjänstätt, ett arbete, som medför olika förhandlingar med deras sätt att vara sig själva. Och för glesbygds”jäntorna” blir det fråga om att föra fram andra typer av arbetsliv och fritid än den som den urbana mainstreamkulturen lyckas inkorporera. Den virtuella världen blir kommunikationsytor, som underlättar *arbete*, men också som styr det, möjliggör förtjänst och exposition av olika slag av *feminite-*

ter, som kanske inte alltid tas på allvar. I fallet Glesbygdgirls är det också fråga om att skapa en gemenskap utgående från olika *platser* som annars inte vore förenade med varandra.

I samtliga artiklar har också den utomvirtuella världen medtagits i analysen, vilket fördjupar perspektivet. Ändå ser det ut som om den virtuella världen blir platsen där ekonomi, arbete och kvinnoliv bryts som i en prisma, där olika delkulturer träder skarpt fram. Därvid blir den virtuella världen också ett sätt att skapa och visa på mångfald och nya vinklar på olika som kvinnliga – eller inte alls som kvinnliga - betraktade praktiker. Vissa av artiklarna tar ställning till feminism, andra gör det inte.

I den första artikeln av Kristofer Hansson står vården av patienter i fokus och hur det just i vården skett förändringar i och med att ansikte mot ansikte-vården kompletterats av nya medel. Kameror, bildskärmar och digitala journaler gör också att informationen kan spridas och att patienten inte behöver befinna sig i sjukrummet, utan endast i det virtuella sjukrummet. Samtidigt finns mycken kunskap om sjukdomar på Internet och patienten kan också bilda sig sin uppfattning om sin sjukdom. Inom detta korsdrag verkar sjuksköterskan. I artikeln granskas hur denna nya teknologi skapar nya relationer och ändrar på en i detta fall traditionell arbetskultur. Här står teknologin och föremålen i fokus och hur sjuksköterskorna uppfattat att de förändrat deras arbete. Här träder det ändrade vårdmötet fram och också ändrade gränser mellan arbete och fritid.

När Magdalena Petersson McIntyre fokuserar på modebloggerskornas värld, vill hon se denna värld också som sätt att handskas med femininitet och intimitet. Men framförallt är det fråga om entreprenörskap, Mode- och skönhetsbloggande är som inget annat ”en iscensättning av en glamorös konsumtionsbe-

jakande vill-ha-allt-estetik – ”because-you’re-worth-it”, inleder författaren sin artikel, Här visar dock artikelförfattaren hur medvetet hennes intervjupersoner strävar att samtidigt ta makten över sin självpresentation, sin kropp och sitt yrkesliv och värna om desamma för att insynen inte skall bli total. Med en diskussion kring femininitet och feminism hävdar artikeln också att modebloggande, genom att det är fråga om konstruktioner av klädsel, skönhet och vardagsliv, också utgör en fråga om eller i varje fall möjlighet till att rucka på vedertagna normer för vad som kan anses för gångbart inom dessa fält. Som ett yrke är dock entreprenörskapet sårbart på grund av sponserernas godtyckliga handlingsätt.

Ett team på fyra personer (Kim Silow Kallenberg, Jenny Ingridsson, Maria Vallström och Elisabeth Wollin Elhouar) har tagit som sin uppgift att analysera Facebookgruppen Glesbygdgirls, ”ett kvinnoseparatistiskt forum för kvinnor som bor på landsbygden eller i glesbygden, samt för dem som vill diskutera liv och villkor för kvinnor i dessa miljöer”. Forskarna delar till en viss grad dessa förhållanden och är medlemmar i forumet, en fråga om som leder till en diskussion om forskarpraxis och –etik i artikeln. I övrigt vill forskarna utreda rumsligheten i sin forskning: Nätrummet som skapas i forumet Glesbygdgirls är något de synar som ett kontinuum mellan privat och offentligt. Också tiden blir föremål för analys, emedan själva fältarbetet aktualiserade både det snabba tempot i den virtuella världen, men också hur erfarenheterna lagras och delas. Bilden av livet och villkoren för Glesbygdgirls skymtar fram och vi får ta del av ett landsbygdsliv, som relativiserar kvinnans – och barnens - position i samfundet.

Alla dessa tre artiklar baserar sig på erfarenheter i Sverige. Som ett komplement till dem ges information om olika vetenskapliga nätverk och etnologiska tidskrifter i Finland. För det första presenteras Artefacta- ett virtuellt

nätverk för konkret föremålsforskning och dess artikelpublikation Artefactum för referegranskade artiklar. Artefacta är ett samarbetsorgan för många humanistiska discipliner och här efterlyses också svenskspråkiga bidrag i redaktion och artikelform. Här har man tagit upp ett på de senare åren försummat område inom etnologin, nämligen föremålsforskning som utgår från föremålets materialitet och där den virtuella världen är exemplariskt i att visualisera denna. En annan artikel tar upp nättidskriften Laboratorium för folk och kultur, som för traditionerna vidare från papperstidskriften med samma namn. En tydligare vinkling på student- och doktorandbidrag med snabb publicering och en annan form för synlighet är här den nya vinsten. Båda nättidningarna är beroende av stöd utifrån, Artefacta har erhållit sådant av Finska Vetenskaps-Societeten, Laboratorium stöds av Föreningen Brage i Helsingfors, och har också vunnit ett pris av Svenska litteratursällskapet i Finland.

Blocket Översikter och granskningar för oss till den nya kulturhistorien. Professor Helena Ruotsala bidrar med ett föredrag om tvillingstaden Haparanda–Torneå, som hon höll vid Svenska litteratursällskapets i Finland seminarium ”Gränser som skiljer och för samman” som hölls i juni i år. Christina Sandberg disputerade för doktorsgraden i Folkloristik i Åbo i december 2016 med avhandlingen Med döden som protagonist. En diskursanalytisk fallstudie om dödens makt. Här publiceras hennes Lectio praecursoria. Historikern Eljas Orrman presenterar en uppsats om ordet timmer. Hur har samma ord använts i betydelsen stockar och som räkneenhet för 40 stycken pälsskinn?

Budkavlen 2017 har dessutom en mycket digger recensionsavdelning, här har ansvaret legat på och det goda resultatet uppnått av FD Sonja Hagelstam.

Anna-Maria Åström

Budkavlen 2017

The intention/aim of this issue of the magazine Budkavlen was originally that we would try to investigate the virtual world, i.e. what sort of new possibilities the Internet and social media have created in everyday life. We asked ourselves what significance the virtual world has in our everyday lives and our ways of communicating; what possibilities does it involve for us when we take part in social and commercial services, as well as when we search and share information. We considered that for many, the virtual arena is a place to spend time, while others opt out of this possibility. For cultural scientists, the virtual world is a scene where meaning creation can be studied, through, among other things, the so-called netnography, as we emphasized in our call for articles

With our articles in this issue we can also provide a further important perspective: the female perspective. Our articles are concerned with how an especially female occupation has changed because of digitized routines, how individual women can choose to expose their everyday life in blogs so that the blog becomes a job at the same time, and how a Facebook network can give a voice to the different everyday lives of women. It is the late modern nurse who emerges, the fashion blogger and a Facebook network consisting of 'Glesbygdgirls', especially the wives / women in the countryside, in rural areas. What the virtual world means to all of them is different, but an important common denominator is still work and leisure. In the nursing profession, the new digital routines and knowledge about diseases have led to different approaches to patients. For the fashion bloggers, the blogging itself becomes a means of earning, and a job that requires different means of negotiating the bloggers way of being themselves. For the 'girls' in the sparsely populated areas it is a matter of evolving other types of working lives and leisure activities than

those that the urban mainstream culture has succeeded in incorporating. The virtual world becomes a communication space that facilitates *work*, but also controls it, enabling the value and exposition of different types of *feminites*, which may not always otherwise be taken seriously. In the case of Glesbygd-girls, it is also about creating a community based on different *places* that would otherwise not be linked to each other.

In all the articles, the world outside the virtual has also been included in the analysis, which deepens the perceptive. Nevertheless, it appears that the virtual world has become the place where economy, work, and women's lives are dispersed as in a prism, and where different subcultures sharply emerge. In this way, the virtual world becomes a way of creating and displaying diversity and new angles on different female - or not at all female like - considered practices. Some of the articles take a deliberate stand concerning feminism, others do not.

In the first article by Kristofer Hansson, the focus is placed on the care of patients and the changes that have taken place because face-to-face care has been supplemented by new means. Cameras, monitors, and digital records also allow the spread of information and the fact that the patient does not need to be in a hospital, but only in a virtual hospital ward. At the same time, there is a great deal of knowledge about diseases on the Internet and patients can come to their own conclusions about their illness. Nurses seem to be caught within this cross draught. The article examines how this new technology creates new relationships and, in this case, changes a traditional working culture . Here the technology and the objects are in focus and how nurses perceive that these have changed their work. In the article, a changed nature of health meetings emerge and also changed

boundaries between work and leisure.

When Magdalena Peterson McIntyre focuses on the world of fashion blogging, she also wants to see this world as a way of dealing with femininity and intimacy. However, above all, it is a question of entrepreneurship, as ‘Fashion and beauty blogging, like nothing else, is a staging of a glamorous consumption-affirming, “will-have-all aesthetic” – represented by the phrase “because-you’r-worth-it”’, with which the author begins her article. In this article though the author shows us how consciously her interviewees strive to achieve power over their self-presentation, their bodies and professional life, and defend their attitudes in order to ensure that an intrusion into their world would not be total. In the discussion about femininity and feminism, the article also claims that fashion blogging, through fascilitating constructions of clothing, beauty and everyday life, also functions or at least give an opportunity to alter, the accepted norms of what is considered current within these fields. However, as a profession, this type of entrepreneurship is vulnerable due to the arbitrary behavior of the sponsors.

A team of four people (Kim Silow Kallenberg, Jenny Ingridsson, Maria Vallström and Elisabeth Wollin Elhouar) have taken as their task an analysis of the Facebook group Glesbygdsgirls, “a separate women’s forum for women living in the countryside or rural areas, as well as for those who want to discuss life and conditions for women in these environments”. The researchers, to some extent, share these circumstances and are members of the forum, a matter of which leads to a discussion in the article on their research practices and the ethics. Otherwise, the researchers investigate spatiality in their research. The network created by the forum Glesbygdsgirls is something they regard as a continuum between the private and the public. In addition, time is an object of analysis, since the fieldwork itself is actua-

lized both in the fast pace of the virtual world, and also in how the experiences are stored and shared. There are glimpses and images of the life and conditions of Glesbygdsgirls allowing us to participate in a rural life that relativizes the position of women - and children in society.

All these three articles are based on experiences in Sweden. To complement them, information about various scientific networks in Finland has been provided. First, *Artefacta* is presented - a virtual network for specific objects or artefact research, and its article publication; *Artefactum* for referee reviewed articles. *Artefacta* is a cooperative organ for many humanity disciplines, and also makes calls for Swedish-language contributions in the form of editorials and articles. In this forum an old but until recently neglected field in ethnology is thematized: object research based on the materiality of objects, and where the virtual world is exemplary in visualizing this. Another article takes up the online magazine the *Laboratorium för folk and kultur*, that has carried the tradition forward from the paper magazine of the same name. There is a clear angle presented as to the benefits provided by a quick publication of contributions by students and doctoral students. Both network journals are dependent on outside support; *Artefacta* has received such support from the Finnish society of Science and Letters, and *Laboratorium* is supported by the Brage Association.

The section Overviews and reviews take us to the new cultural history. Professor Helena Ruotsala contributes with the lecture on the twin cities of Haparanda–Torneå that she gave at the Swedish Literature Society’s in Finland seminar “Boundaries that divide and join” held in June this year. Christina Sandberg defended her doctorate in Folkloristics in Turku in December 2016 with the dissertation ‘With Death as a Protagonist’; a discourse analysis case study on the power of death. This edition publishes her *Lectio praecursoria*. The historian, Eljas

Orrman, presents an essay about the word timber. How can the same word have been used to mean logs and also a measurement for 40 fur pelts?

review department, the responsibility for which lies with FD Sonja Hagelstam – as do the good results.

Budkavlen 2017 also has a very extensive

Anna-Maria Åström

Budkavlen vill tacka sin mångåriga chefredaktör Anna-Maria Åström för lång och trogen tjänst. Detta är hennes sista nummer som chefredaktör och ansvarig utgivare.

KRISTOFER HANSSON

Det digitala arbetslivet

Digitalisering av sjuksköterskeyrket

Inledning

Att arbeta som sjuksköterska innebär traditionellt ett yrke där man möter och vårdar människor¹. Oftast patienter, men mötena under en arbetsdag kan också vara anhöriga eller andra vårdprofessioner. Under senare år har yrket förändrats och idag finns allt fler digitala teknologier inblandade i det dagliga arbetet. En del av det arbete som tidigare utfördes i vårdmöten med patienten och ibland dennes anhöriga, har nu delvis blivit ett virtuellt arbete. I denna artikel kommer jag belysa vad denna digitalisering av sjukvårdsyrket har kommit att innebära (Frey & Osborne 2013, Fölster 2014, 2015a, 2015b, Brynjolfsson & McAfee 2015). Det kan till exempel handla om att digitala övervakningssystem delvis tar över sjuksköterskans vakande blick över sina patienter och att det är den digitala teknologin som slår larm om det är något som inte stämmer med en patients kropp. Det kan vara att vårdmötet med patienten inte sker i en ansikte-mot-ansikte-relation på sjukhuset utan snarare med hjälp av kameror och bildskärmar. En annan förändring är att den gamla teknologin i form av fysiska journalsystem där patientens värde skrevs ner för hand, idag har ersatts med digitala journalsystem som görs virtuellt tillgängliga för vårdpersonal och patient. Dessa exempel visar att det många gånger är så att det är den traditionella medicinska teknologin som på olika sätt *konvergerar* in i en digitaliserad form (Jenkins 2004, Olawuyi & Friday 2012).

När till exempel journalsystemet blir digitalt öppnas möjligheterna att också förra samman detta system med andra system och teknologier.

Journalen blir inte bara liggande i sjukvården, utan kan göras synlig i patientens hemdator eller mobiltelefon genom att denna kan logga in på en hemsida där informationen finns. Systemet kan också sammankopplas med andra system och teknologier. Övervakningsvärdena skulle, till exempel, kunna lagras automatiskt i journalen. Därmed har hälso- och sjukvården idag en digital patient som de måste förhålla sig till, oavsett om den är på plats i sjukvårdens traditionella lokaler eller om den befinner sig i ett av de virtuella sjukrummen som finns på Internet idag (Tjora & Sandaunet 2010, Birkler & Dahl 2014). Genom att ta fasta på hur olika teknologier i hälso- och sjukvården digitaliseras och samtidigt konvergerar till något mer, är syftet att kulturanalytiskt undersöka hur arbetslivet för sjuksköterskor förändras. Vad händer när den digitala teknologin gör intåg i yrket och där den arbetande sjuksköterskan måste spendera allt mer tid i relation till den virtuella miljön? Genom syftet lyfter artikeln en allt mer aktuell fråga, nämligen hur arbetsliv påverkas av digitaliseringen av samhället.

Datorskärmen

Jag ska börja med ett exempel som kan exemplifiera artikelns ingång och den spänning som kan finnas i ett vårdmöte mellan en ansikte-mot-ansikte-relation å ena sidan och å andra sidan att sjuksköterskan riktar sin blick mot datorskärmen. För en sjuksköterska inom diabetesvården kan ett traditionellt vårdmöte generera en mängd administration och sjuksköterskan Anna, som vi kommer följa i denna artikel, berättar att varje möte med en patient resulterar i

att information ska skrivas in i tre olika datasystem. Idag handlar det om ett så kallat kvalitetsregister, som jag ska återkomma till, en digital journalföring samt ett system för ekonomisk resursfördelning inom sjukhusorganisationen. Dessa system kan ses som konvergerade från det traditionella journalsystemet på papper, till ett journalsystem som finns på datorn (Olawuyi & Friday 2012).

En del av informationen kan skrivas in efter vårdmötet, men Anna har valt att mata in uppgifterna till kvalitetsregistret² under mötet med barnet och dennes föräldrar. En mängd olika parametrar ska föras in. Det är ett blodvärde på patientens medelblodssocker de senaste 3 månaderna – det så kallade HbA1c-värdet – sådan information som är behandlingsrelaterad, om patienten haft allvarliga känningar av sin diabetes, vilken fysisk aktivitet patienten har, vilken insulinbehandling denne tar, barnets eller ungdomens tillväxt och så vidare. Anna berättar att hon för in informationen under vårdmötet, medan prover och liknande förs in när resultaten kommer tillbaka till mottagningen. Detta sätt att arbeta ”spar tid” säger Anna och jämför när hon skrev ner alla värden på ett papper som hon sen i slutet av dagen matade in i kvalitetsregistret. Den kritik bland arbetskollegorna som finns mot detta arbetssätt, berättar Anna, är att hon som sjuksköterska inte har en ansikte-mot-ansikte-relation i lika hög utsträckning med patienten eller dennes mamma och pappa, utan snarare riktar sig mot skärmen. Men, poängterar Anna, när man skriver på papper stirrar man också ofta ner på skrivbordet där pappret ligger. Istället, menar hon, finns det en stor fördel att föra in värdena i datasystemet när patienten och dennes anhöriga är närvarande, nämligen att de får en möjlighet att se vad hon skriver in. Det blir, som hon säger, ”en transparens att familjen ser vad vi för in”. Tidigare var de nog inte, påpekar Anna, så medvetna om att data fördes in i registret, fast de hade skrivit på ett samtycke, men nu kan de bli mer medvetna och delaktiga i hur barnets värde blir virtuella. Det blir också genom det digitala registret som patienten och dennes familj kan jämföra med tidigare år och se hur bar-

nets diabetes och kropp förändras. Det blir på så sätt en virtuell kropp som har både likheter och skillnader med den levda kropp som finns i undersökningsrummet. Anna härmar i intervjun en familjs förvåning över värdena när en sådan virtuell kropp framträder på datorskärmen och skapar en relation till barnets levda kropp: ”Oj, såg det ut så förra året”.

Oj:et har en betydelse här, det är en reaktion på den virtuella värld bestående av siffror på en datorskärm som familjen har stigit in i och som ger en annan dimension till vardagen med en kronisk sjuk dotter eller son (Turkle 2011). Sjukdomen och kroppen omsätts till jämförbara siffror i den virtuella världen (Hayles 1999). Men det är också ett ”oj” som riktar sig mot sjuksköterskan, som ett tacksamt svar på den behandling som man givits och som är terapeutisk. I denna artikel, och med utgångspunkt i detta exempel, definieras därför termen den virtuella världen brett. Den virtuella världen kan betraktas som: (1) en digital teknologi som skapar olika medierade plattformar som en eller flera användare kan träda in i och skapa interaktion med, (2) vidare är det också en digital teknologi som samtidigt har en förmåga att omforma de interaktioner som finns till andra människor som antingen befinner sig i den virtuella verkligheten eller i den traditionella verkligheten – det senare som ansikte-mot-ansikte-relationer – och, avslutningsvis, (3) ska de mänskliga interaktionerna betraktas som påverkbara av den virtuella verkligheten. Det är främst dessa interaktioner som kommer att analyseras i denna artikel och hur de är en del i den förändring vi idag ser i arbetslivet.

Den digitala arbetsmiljön

Etnologisk arbetslivsforskning har en lång tradition (Lindqvist 1987, Conradson 1988, Jansson 1997, Sjöstedt Landén 2012), men hur den nya digitala teknologin förändrar arbetslivet har inte studerats i lika stor utsträckning (Löfgren & Wikdahl 1999, Willim 2002, Bodén 2016). Detta trots att etnologisk metod och teori kan synliggöra de förändringsprocesser samhället nu genomgår på grund av digitaliseringen och

In the staff room at the health care center

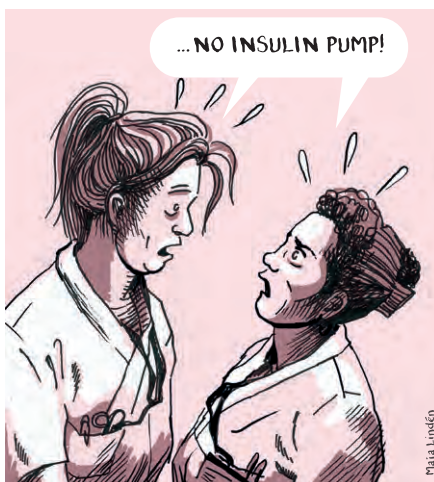

Bild: Maja Lindén. Tillsammans med illustratören Maja Lindén har forskningsprojektets resultat omsatts till serier. Lindén har självständigt visualiserat resultaten för att därigenom hitta ytterligare former för att förmedla etnologisk kunskap.

där vi inom de närmaste åren kan förvänta oss möjligheter, men också utmaningar, för inte minst arbetsliv, men också för fritiden som blir allt mer utsatt av att vi har tillgång till vårt arbete genom datorerna. Det senare är centralt att lyfta fram eftersom en av digitaliseringens konsekvenser är att gränsen till fritidslivet suddats ut och i många yrken finns det en förväntning av att man till exempel ska kontrollera sin mailbox på kvällen, vara kontaktbar på mobiltelefonen under sin fritid och så vidare (Gregg 2011). I en utredning från svenska Arbetsmiljöverket om digital arbetsmiljö tydliggör man de stora förändringar som arbetslivet just nu genomgår (Gulliksen, Lantz & Walldius 2015):

Digitaliseringen är en av de mest samhällsomvälvande processerna sedan industrialiseringen. Särskilt har den påverkat förhållandena i arbetslivet eftersom olika former av informations- och kommunikationsteknologi (ikt eller it) har gjort att verksamheter och arbetsuppgifter samt kraven på kompetens och arbetsorganisation har behövt förändras i grunden. Betydelsen av de digitala stödsystemen ökar och arbetsmiljön blir i allt större utsträckning en digital arbetsmiljö. Då allt fler utför allt mer av sina arbetsuppgifter med hjälp av digitala verktyg blir den digitala arbetsmiljön dominerande. (s. 7)

Med denna bakgrund vill jag mena att det är centralt att utveckla den traditionella etnologiska arbetslivsforskningen som fokuserar på vardagsliv och identitet, men också människors meningsskapande i övergången till en digital arbetsmiljö (Jansson 1997). En sådan forskning kan med fördel ta sin utgångspunkt i den digitala teknologin.

Ett sätt att närma sig denna förändring är att synliggöra hur det inom en arbetsmiljö finns

en teknologisk konvergens som inte bara förändrar den teknologi som används, utan också skapar nya sätt att arbeta och förändrar den kultur som finns på en arbetsplats (Garnert 1993, Miller 2011, Olawuyi & Friday 2012). Ett exempel är dagens mobiltelefon som konvergerat från den traditionella telefonen, till att bli en plattform för en mängd andra teknologier. Så har både kameran, videokameran och musikspelaren konvergerat in i detta enskilda objekt. Det gör att vi kan betrakta mobiltelefonen som en helt ny plattform som kan hantera en mängd olika medier i vardagen. För en sjuksköterska kan det till exempel innebära att denne kan hämta och läsa information om läkemedel och se på instruktionsfilmer för olika medicintekniska apparater. För patienten som sjuksköterskan möter kan mobiltelefonen vara det media där patienten lagrar sina värden när det gäller allt från puls, vikt och blodsocker. I vårdmötet kan sedan dessa värden användas och visas upp på skärmen. Denna teknologiska konvergens har också möjliggjort att det blivit enklare att i olika nätverk ta emot och dela olika former av medier. Det har därmed skett en mediekonvergens (Jenkins 2012) där fotografiet patienten tar med sin mobiltelefon enkelt kan användas på andra medier, som till exempel i sjuksköterskans mobiltelefon eller läkarens datorskärm. Denna förändring skapar nya möjligheter men också begränsningar i sjuksköterskans arbete och något som vi behöver tydliggöra genom etnografiska studier, något jag ska återkomma till i denna artikel.

Innan jag återgår till materialet för studien ska jag fördjupa diskussionen kring begreppet konvergens. Medievetaren Henry Jenkins har skrivit och utvecklat begreppet konvergens i en mängd olika skrifter (Jenkins 2004, 2012). I en av sina artiklar kallad *The cultural logic of media convergence* (2004) tydliggör han sambandet mellan den teknologiska konvergensen och att detta skapar en form av media konvergens där till exempel de fotografier vi tar kan flytta fritt mellan mobiltelefoner, datorer, TV:en och så vidare. Han skriver:

Thanks to the proliferation of channels and

the portability of new computing and telecommunications technologies, we are entering an era where media will be everywhere and we will use all kinds of media in relation to each other. Our cell phones are not simply telecommunications devices; they also allow us to play games, download information from the internet and receive and send photographs or text messages. Any of these functions can also be performed through other media appliances. (s. 34)

Vad Jenkins säger här är att media kommer att vara, om det inte redan är det, överallt och att media kommer användas i relation till varandra. Dock anser jag att mediebegreppet inte tydliggör själva den digitala teknologin och den information som finns och förmedlas i denna teknologi. Men genom ett etnologiskt perspektiv på föremål kan denna skillnad tydliggöras. Jag vill mena att det är en metodologisk poäng att fokusera på den digitala teknologin med hjälp av ett traditionellt etnologiskt föremåls perspektiv, där föremålet är något som människan skapar relationer till och använder sig av i sin vardag (Hansson 2015). Det blir inte bara en så kallad köksingång och en perspektivförskjutning för att få syn på det vardagliga (Löfgren 1990, Silvéen 2011), utan också en metod för att studera vad bruket av föremålen kan säga om den kultur vi lever i (Miller 2010, Frykman 2006). Jag har i andra texter argumenterat för att vi kan kalla den nya teknologin för digitala föremål och att de inte är abstrakta fenomen i den virtuella världen, utan konkreta ting som människor brukar i sin arbetsvardag (Hansson 2015 & 2017). Det blir genom dessa digitala föremål som vi kan skapa en köksingång för att studera den digitala arbetsmiljön och den virtuella värld som dagens sjuksköterskor arbetar i.

Metod

Metodologiskt utgår jag från att digitalisering av samhället är något som med fördel kan studeras etnografiskt, oavsett om det sker i en virtuell värld eller i de världar där den digitala teknologin brukas i det dagliga livet människor

lever. Därmed, som sociologen Judy Wajcman poängterar, ska vi inte börja analysen av teknologi med avancerade och abstrakta teorier, de för nämligen med sig, menar hon, risken att dölja också de obetydliga teknologier som kan ha stor inverkan på vår vardag (Wajcman 2015). Snarare bör vi dra nytta av den etnologiska metodutvecklingen som laborerat med hur vi kan komma åt att studera också de kulturella processer som inte är artikulerade eller som inte gör mycket väsen av sig (Beckman 2009, Ehn & Löfgren 2010). Konvergensen är ett exempel på ett sådant fenomen där förändringarna kan te sig små eller betydelselösa, men trots detta ha en stor inverkan på sjuksköterskans arbetsliv.

För att fånga arbetslivet och hur det påverkas av den pågående digitaliseringen av sjuksköterskeyrket har jag valt att göra intervjuer utifrån en frågelista med öppna frågor. Utgångspunkten har varit att skapa ett avslappnat samtal där sjuksköterskan får lyfta fram de delar av sitt arbetsliv som denna vill prata om. Frågorna som har ställts har varit av typen: Vilka olika digitala teknologier arbetar du med i dag? Hur påverkar och påverkas dessa teknologier din relation till patienter och anhöriga? Har den digitala teknologin på något sätt förändrat gränsen mellan arbete och fritid för dig? I sjuksköterskornas berättelser har jag sökt efter erfarenheter som kan synliggöra eller problematisera den digitala arbetsmiljön. När en sådan erfarenhet har nämnts har jag bett mina informanter att närmare beskriva dessa erfarenheter och jag har då lämnat frågelistan och fokuserat på vårt gemensamma samtal. Intervjuerna är inte inspelade, utan jag har valt en metod där jag gör stödanteckningar i ett block under intervjun och sen direkt efter intervjun sammanfattar intervjun i en sammanhållen berättelse. Dessa berättelser är mellan fyra och fem sidor och utgör materialet för analysen. Sjuksköterskorna har också fått intervjuerna skickade till sig för att läsa igenom och godkänna texten.

Genom att välja bort den för etnologi så traditionella inspelningsapparaten har det funnits en möjlighet att skapa ett mer jämbördigt

samtal mellan sjuksköterskorna och mig. Jag har inte behövt inta rollen som forskaren eller granskaren som ska samla in empiriska bevis för det nya arbetslivet, utan snarare har ett mer avslappnat samtal kunnat skapas. Detta är en metod som passar väl när vi etnologer vill studera de kulturella processer som inte gör mycket väsen av sig, när vi söker efter det outtalade språkliga medvetandet och handlandet (Beckman 2011). Att kort efter intervjun skriva ihop en sammanhållande berättelse gör att också analys ligger mycket nära den faktiska intervjun och de erfarenheter forskaren har med sig från detta tillfälle. På detta sätt liknar denna intervjuform observationen som metod där man kort efter sitt fältarbete renskriver sina anteckningar. Det är också en metod som passar i forskningsprojekt som lider av tidsbrist och där forskaren inte har tid eller resurser för långa intervjuer som ska transkriberas. Samtidigt är det en metod som kräver att forskaren kort efter intervjun renskriver samtalet till en sammanhållande berättelse så att viktiga erfarenheter inte går förlorade.

Fyra stycken sjuksköterskor har intervjuats på sina respektive arbetsplatser. Alla är kvinnor och har lång erfarenhet av sitt yrke och de ingår i studien eftersom de har erfarenheter av yrket också före digitaliseringen av hälso- och sjukvården. Denna övergång har varit ett återkommande tema i samtliga intervjuer. I artikeln har vi redan mött Anna, som är 50 år och har sedan 1989 arbetat på en barnavdelning. Hon fick sin examen 1988. Vi kommer också att möta Malin som är 50 år och som arbetat i yrket i 30 år. Hon arbetar idag som sjuksköterska med ansvar för den medicinska tekniken på en avdelning med mycket digital teknologi. Tidigare arbetade Malin som narkosköterska. Sara är 46 år och också hon arbetar med ansvar för medicinsk teknik. Hon var färdig sjuksköterska 1991 och 1995 specialiserade hon sig genom en intensivvårdsutbildning. Avslutningsvis har jag intervjuat Johanna som blev legitimerad sjuksköterska 1973. Liksom Anna arbetar hon inom barnsjukvården och har också en specialistutbildning mot intensivvård. Sjuksköterskornas namn är fingerade.

Digitalisering av hälso- och sjukvård

Datorskärmen som beskrevs inledningsvis kan sägas vara ett digitalt föremål som har digitaliserat delar av hälso- och sjukvården. Jag ska här lyfta fram några andra föremål som påverkat denna utveckling och kort beskriva hur vi kan förstå denna utveckling. Jag gör det genom att låta Malin berätta om sin arbetsplats på en kirurgisk avdelning. På avdelningen används en mängd olika tekniska apparater för att övervaka, behandla och hålla patienter vid liv. En del av föremålen har avdelningen själva köpt in, andra föremål lånas in av angränsande avdelningar när det är akut under till exempel en operation. På avdelningen finns det idag cirka 50 olika apparater. Under de senaste åren har utvecklingen av digital teknologi ökat kraftigt berättar Malin.

Genom att först introducera och diskutera dessa teknologiska föremål vill jag ge en bild av hur arbetslivet konkret har förändrats. Vad kan dessa föremål helt enkelt säga om den nya arbetskultur som nu växer fram? För Malins del innebär det bland annat att den tidigare övervakningen av patienter som genomfördes manuellt genom att ta prover på patienter och sedan med en penna skriva in dessa värden i en liggare, helt har ändrats. För några år sedan gjorde man cirka fyra sådana kontrollerande provtagningar per dag för att se att patienten utvecklades i rätt riktning eller om behandlingen behövde förändras. Idag har den digitala övervakningen tagit över och rap-

Bild: Maja Lindén. Tillsammans med illustratören Maja Lindén har forskningsprojektets resultat omsatts till serier. Lindén har självständigt visualiserat resultaten för att därigenom hitta ytterligare former för att förmedla etnologisk kunskap.

porterar in värdena kontinuerligt till datasystemet. Förändras värdena drastiskt och hamnar utanför de förprogrammerade gränsvärdena slår datorn larm och sjuksköterskan måste vidta åtgärder. På sin avdelning där Malin arbetar övervakar systemet bland annat patientens vätskebalans, blodsocker och kalium.

”Det mesta är kopplat till systemet”, berättar Malin och övervakningen uppgraderas i realtid. Denna digitalisering ”spar mycket tid” berättar hon och fortsätter: ”Den tid vi vinner på det är ovärderlig”. Också andra sjuksköterskor som intervjuats lyfter fram de tidsvinster som görs när man inte längre behöver skriva lika mycket för hand. Men det finns också andra vinster. Så poängterar sjuksköterskan Sara att förr kunde man ibland inte se vad en annan kollega hade skrivit, men ”Nu kan vi se vad folk skriver” säger hon. Ett annat problem innan digitaliseringen var när läkaren tog med sig det enda exemplaret av journalen på rondon och omöjliggjorde för alla andra att ta del av ens patients värden och behandlingsinstruktioner. Då kunde problem uppstå om till

exempel en sjuksköterska skulle ge en patient medicin genom att det inte fanns några fysiska papper med instruktioner tillgängliga. Nu finns dessa uppgifter tillgängliga på datorn. En liknande fördel lyftes fram inledningsvis av Anna som berättade hur kvalitetsregister hjälper till att samla ihop och tillgängliggöra data för sjuksköterskan.

Användningen av dessa digitala system kan sägas följa ekonomerna Frank Levys och Richard Murnanes poäng i boken *The New Division of Labour* (2004), nämligen att datorn är bättre lämpad att sköta den typen av uppgifter som handlar om att enkelt göra stora mängder data tillgängligt för läkaren och sjuksköterskan som arbetar med till exempel systematiskt kvalitetsarbete eller övervakning av enskilda patienter. Men datorn är också bättre lämpad – än vårdpersonalen – att komma ihåg och ta fram de värden patienten har haft antingen de senaste timmarna, dagarna eller, som i kvalitetsregistren, åren. Stora mängder data kan på detta sätt bli tillgängligt och underlätta arbetet för sjuksköterskan att förhålla sig till patienten (Brynjolfsson & McAfee 2015).

Andra arbetsmoment har inte förändrats med hjälp av digitalisering av system, utan snarare genom det som brukar kallas *Internet of things* eller *Sakernas Internet* (Cöster & Westelius 2016). Detta handlar om att också de små föremålen har kommit att få en egen Internetanslutning och därmed kan kontrolleras på olika sätt. Om detta begrepp skriver ekonomerna Mathias Cöster och Alf Westelius: ”Delvis handlar det om att företag och andra organisationer vill kunna få återkoppling från enheter och sensorer utspridda i verksamheten, hos kund och i samhälle” (s. 52). Sakernas Internet påverkar redan Malins arbetsvardag. Det är till exempel hennes ansvar att skriva in patientens id och den sängplats denne ska hamna på, genom att göra det kan systemet sen synkronisera ihop till exempel läkemedelspumparna och övervakningssystemet och dessa enheter kan börja kommunicera med varandra. Det blir, som Malin säger, viktigt att få: ”Rätt patient på rätt plats”. Därefter fungerar det mesta automa-

tiskt och till exempel läkemedelspumparna kan hitta varandra i systemet.

Denna form av digitalisering av hälso- och sjukvård brukar sammanfattas med begreppet e-hälsa (Eysenbach 2001, Wikman Melander 2012, Wingner Leiflands 2017). I denna artikel försöker jag gå utanför denna term för att synliggöra att digitaliseringen av hälso- och sjukvården är så mycket mer än enbart e-hälsa. Samtidigt är det inte min målsättning att synliggöra alla delar av digitaliseringen och hur den påverkar arbetslivet för sjuksköterskorna, utan snarare lyfta fram några centrala exempel hur vi teoretiskt kan förstå de digitala föremålen påverkan på arbetslivet i hälso- och sjukvård. Genom att ta utgångspunkt i dessa föremål finns det en metodologisk möjlighet att skapa en perspektivförskjutning för att kunna studera och undersöka det förändrade arbetslivet (Löfgren 1990, Silvé 2011). När digitaliseringen tränger på och nästan koloniserar de föremål och arbetsmoment som finns i sjukvården, förändras också arbetslivet så sakteliga. Plötsligt behöver man inte skriva med penna eller oroa sig för att man inte ska kunna läsa en läkares otydliga krumelurer. Eller så är det så att det digitala systemet tar över och övervakar patienten och sjuksköterskan kan börja fokusera på andra arbetsuppgifter. En sådan ny arbetsuppgift är att i vårdmötet behöva förhålla sig till en allt mer påläst patient.

Den pålästa patienten (som blivit digital)

Redan när jag arbetade med min doktorandstudie i mitten av 2000-talet stötte jag på anhöriga som genom Internet skaffat sig information om läkemedelsbehandling till sina långvarigt sjuka barn (Hansson 2006). Informationen använde de sedan i vårdmötena. De kunde på så sätt vara mer pålästa än läkaren och sjuksköterskan inom ett visst begränsat fält. Ibland kunde det användas för att utöva påtryckningar på läkaren om att man ville ha en viss behandling. Inte minst genom ny informationsteknik har patientens relation till hälso- och sjukvårdens professionella förändrats (Tjora 2011). I mina intervjuer med sjuksköterskor är detta ett tema

som kommer upp och de beskriver hur detta har kommit att påverka deras arbetsliv i allt högre utsträckning.

Sara arbetar med patienter som ofta kommer in akut för att de drabbats av en hjärtinfarkt eller att de har fått inopererat till exempel en hjärt-pump i kroppen. Hon tycker sig märka att det idag finns en ny patientkategori som genom den virtuella världen själv söker upp information om den behandling man har fått eller snart ska få. Hon pratar om den pålästa och insatta patienten. Hon ger ett exempel på hur en patient som kommer in för att få en hjärt-pump inopererad, på egen hand hittar pumpens instruktionsbok på nätet och inför mötet med läkare och sjuksköterska läser på. Därigenom skaffar sig patienten liknande kunskap som den medicinskt kunniga personalen på sjukhuset. På den avdelning Sara arbetar finns också många äldre och svårt sjuka patienter. De har inte alltid orken eller kunskapen att själv söka kunskap på nätet, men istället har de barn och barnbarn som kan hjälpa dem.

Denna digitala utveckling som möjliggjort för patienter och deras anhöriga att vara mer informerade genom att söka kunskap *online*, har på så sätt kommit att påverka det vårdmöte som kan sägas ske *offline*. På så sätt har patienterna idag större möjligheter att på egen hand skaffa sig medicinsk kunskap och inte enbart komma med de egna personliga upplevelserna att leva med en sjuk kropp. Patientens egna upplevelser har inom medicinsk antropologi och etnologi benämnts som deras illness-upplevelser (Kleinman 1988, Fioretos, Hansson & Nilsson 2013). Det är upplevelser som tar sin utgångspunkt i en undran om vad som händer med den förändrade kroppen och vad det innebär för det egna livet. Genom att söka sig till sjukvården kan patienten få en diagnos och därmed en sjukdomsdefinition, något som inom denna terminologi kallas *diseas*. Diagnosen blir den medicinska prognosen för patienten och kopplas oftast till någon form av behandling för att bota eller lindra denna kroppsliga utveckling. *Illness* respektive *diseas* står därmed emot varandra som två olika sätt att förhålla sig till den

sjuka kroppen, men när patienten får mer biomedicinsk kunskap om hur dennes symptom kan förklaras och behandlas förändras också denna uppdelning.

Inte minst är denna uppluckring av de två perspektiven centralt för att förstå på vilka sätt den traditionellt paternalistiska relationen mellan patient och sjukvårdspersonal inte längre är lika giltig. Traditionellt har den professionelles makt bland annat manifesterats genom den medicinska kunskapen, som den professionelle dessutom mer eller mindre haft monopol på.

Vad gäller patienternas specifika önskemål kan det gälla sådant som att patienten googlar på sin sjukdom eller de behandlingar denne snart ska få på avdelningen. Sara berättar ganska schematiskt om en kategori patienter som i sitt arbetsliv har en egen firma, men nu drabbats av akut hjärtinfarkt och blivit opererade. Så fort de blivit bättre loggar de in på patientnätet, berättar Sara, och börjar söka efter information för att så snabbt som möjligt hitta en medicinsk lösning för hur de kan komma tillbaka till sitt företag och börja jobba. Det blir inte bara läkarens och sjuksköterskans uppgift att genom medicinsk kunskap och omvårdnad ge patienten möjlighet att komma tillbaka, utan de verkar också anse att de har ett eget ansvar för detta (Alftberg & Hansson 2012). Teknologin med datorn och Internet från sjukhussängen möjliggör detta för dem.

Också Anna berättar om denna utveckling men för henne handlar det om att föräldrar till barn med diabetes är bättre på att följa den tekniska utvecklingen av diabetispumpar och så kallade CGM produkter (Continuous Glucose Monitoring) som kontinuerligt mäter glukosen i blodet och sänder informationen till mobiltelefonen. Föräldrarna vet många gånger mer när ett företag är på gång att komma ut med en ny teknologi än vad Anna har möjlighet att skaffa sig kunskap om. Anna säger: "En jätteförändring inom diabetesvården" under de senaste 3 till 4 åren, som framför allt gett ett "massivt administrativt arbete" på en mängd olika sätt. En ny arbetsuppgift har till exempel varit att beställa

de olika digitala systemen till patienterna när de kommer till sjukvården och kräver att få det senaste.

Konvergensen av olika teknologier och medier har möjliggjort för patienten och dennes anhöriga att på egen hand söka upp medicinsk information eller följa med i utvecklingen av den senaste medicinska teknologin. Många av läkemedelsbolagen är också duktiga på att marknadsföra sig på Internet. När traditionell medicinsk information publiceras i den virtuella världen löper två olika medier samman och skapar nya möjligheter. På ett liknande sätt har till exempel mobiltelefonen konvergerat med en dokumentläsare, vilket möjliggör för patienten att från sin sjukhussäng hämta hem instruktionerna till sin hjärtpump. Denna utveckling får konsekvenser för sjuksköterskans arbetsmiljö.

När kontexter kollapsar

Konvergensen som beskrivs ovan skapar också ett annat kulturellt fenomen som förändrar sjuksköterskans arbetsmiljö, nämligen att de traditionella kontexter som den professionella tidigare har agerat i delvis har upplösts. Det är inte längre så att det enbart är i vårdmötet på sjukhuset som sjuksköterskan möter patienten och dennes anhöriga, utan genom den virtuella miljön finns det också en mängd andra sammanhang där aktörerna kan stråla samman. Det kan ske både planerat eller oplanerat. Vi skulle kunna fråga oss om den digitala patienten kanske är mer förutsättningslös och okontrollerbar än den tidigare patienten som bara kom när tiden för vårdmötet var bokad?

Ett sådant exempel återberättas av Anna. På hennes avdelning har man diskuterat en händelse där en av sjuksköterskorna på sin rast loggade in på sin Facebook för att se om någon av hennes vänner uppdaterat något intressant. I flödet som då kom upp hade en mamma, vars son hade diabetes och regelbundet besökte mottagningen, kommenterat att hon som anhörig var orolig inför kommande besök. Hon skrev att hon vid tidigare besök hade upplevt personalen som kritiska för att hon skötte sin

sons diabetes. Nu var hon orolig att få liknande kritik vid kommande besök. Sjuksköterskan, och hela mottagningen av läkare och sjuksköterskor, måste plötsligt förhålla sig till denna privata information i det kommande vårdmötet med sonen och hans mamma.

Denna form av information från mamman kan beskrivas med hjälp av antropologen Michael Weschs term *kontextkollaps* där mammans privata åsikter plötsligt blir tillgängliga genom den virtuella världen för sjuksköterskan och något hon måste förhålla sig till (Wesch 2008). Wesch utgår från sociologen Erving Goffmans tankar om att vi i ansikte-mot-ansikte kommunikation är noggranna med att i relation till en begränsad grupp av människor i en viss kontext, kontrollera och anpassa hur vi agerar och vad vi säger (Goffman 1959). Den enskilda människan anpassar sig helt enkelt till hur man bör presentera sig själv i den rådande sociala kontexten. Vårdmötet är ett sådant exempel där patienten, liksom de professionella, på förhand vet hur de ska agera. Men genom sociala medier i den virtuella världen riskerar denna sociala kontext att försvinna och individen kan inte på förhand förutse i vilken kontext den egna kommunikationen kommer landa i. Snarare ramlar kontexterna över varandra, de kollapsar genom att de inte är bundna till rum och tid (Wesch 2008)³.

I exemplet ovan sker denna kollaps genom att meddelandet som möjligtvis var ämnat för hennes nära vänner – det vet vi inget om – blir platslöst och tidslöst på Facebook och istället blir en kommunikation riktad till sjuksköterskan där hon sitter framför sin datorskärm på sjukhuset. Här finns det ingen möjlighet att nyansera – språkligt eller med uttryck genom ansikte-mot-ansikte-relationer – utan informationen kommer direkt till sjuksköterskan. Men det blir också information som sjuksköterskan måste förhålla sig till i det kommande vårdmöte där hon ska möta mamman offline. Därmed påverkar denna form av kontextkollaps sjuksköterskans arbetsliv i hög grad. Ska hon förändra sitt sätt att agera i vårdmötet? Ska hon konfrontera mamman och diskutera kom-

mentaren på Facebook? Ska hon kanske bara inte bry sig om kommentaren? Frågorna är inte lätta att besvara då de många gånger kräver just en ansikte-mot-ansikte-relation för att man tillsammans ska hitta fram till ett svar som är godtagbart för båda. Denna form av kontextkollaps kan så klart också gå den omvända vägen där sjuksköterskan använder sig av sociala medier för att sända ut information och där patienten eller dennes anhöriga får ta del av informationen.

Konvergensen mellan framför allt olika medier har gjort att text och bilder rör sig mycket friare i den virtuella världen och därmed också kan dyka upp i sociala kontexter där de inte var tänkta att läsas eller ses på något som illustreras på s. 15 av Maja Lindén. Det kan röra sig om en kritisk text eller ett intimt fotografi ämnat för läkarens medicinska bedömning, men som i fel kontext kan skapa sociala problem. För sjuksköterskan blir detta en utmaning i arbetsmiljön där man inte längre bara har att förhålla sig till vårdmötet som sker ansikte-mot-ansikte, utan där patienten och dennes anhöriga kan dyka upp i diverse olika sociala kontexter. Den virtuella miljön ska därmed, på liknande sätt som med den pålästa patienten, inte enbart betraktas som något som sker *online*. Utan i hög grad påverkar till exempel kommunikationen på sociala medier den verklighet som är *offline* och som består av till exempel vårdmöten eller diskussioner med kolleger.

Mellan arbetsliv och fritid

När digitalisering av arbetslivet diskuteras i media, men också många gånger i forskningen, är ofta uppluckringen mellan arbetsliv och den arbetande människans privatliv något som poängteras (Gregg 2011). Inte minst handlar det om att arbetet endast behöver göras på arbetet, utan den anställde kan genom tillgänglig e-post svara på mail sent på kvällen innan man går och lägger sig, långt efter arbetsdagen är slut, eller vara ständigt kontaktbar genom sin mobiltelefon. I intervjuerna med sjuksköterskorna lyfts andra erfarenheter fram. För de fyra som är intervjuade för denna studie var det inte

nödvändigtvis så att gränsen mellan arbete och fritid hade påverkats av att plötsligt vara ständigt uppkopplad till den virtuella världen, då sjukvården för det mesta inte tillåter tillgång till känslig information utanför sjukhuset. Snarare var det så att digitaliseringen hade påverkat deras fritidsliv på andra sätt. Jag ska i detta avslutande resonemang lyfta fram sjuksköterskornas erfarenheter.

Innan jag kommer in på deras erfarenheter ska jag belysa hur riskerna med den nya digitala teknologin – och i förläggningen risken att olika kontexter kollapsar in i varandra – drivit fram policys för hur sjuksköterskorna får använda sig av digital teknologi i arbetet och i hemmet. En vanlig teknologisk utveckling är att spärra datasystemen och omöjliggöra åtkomst av känslig data utanför hälso- och sjukvården. Detta är inte så konstigt utan handlar om att sjukvården har känslig information om sina patienter som inte får hamna i fel händer. Samtidigt blir det en teknisk utveckling där det inte finns möjlighet att likt andra arbeten ta med sig arbetet hem på kvällen för att slutföra de där sista uppgifterna innan sängdags. För Malin till exempel är den enda virtuella sammankopplingen mellan arbetsplatsen och hennes fritid att hon är kontakbar via sms. På den avdelning där hon arbetar använder man sig av en sms-lista som de anställda frivilligt får sätta upp sig på och där man meddelar när man antingen behöver extra personal eller när man inte har patienter på avdelningen och där den anställde därmed kan ta ledigt från sitt arbetspass. Det senare händer väldigt sällan berättar Malin, men det är trots allt denna möjlighet som gör att många är med på sms-listan.

Men det är inte bara den digitala teknologin som sträcker sig från sjukvården till fritiden som är begränsad, det finns på några avdelningar där jag gjort intervjuer också en begränsning som sträcker sig från andra hållet. Malin berättar att sjukvårdsledningen nyligen tydliggjort riktlinjerna att de som sjuksköterskor inte får använda sin privata mobiltelefon på arbetstid. Ledningen hade i ett mail skrivit att mobilen ska förvaras i personalens personliga skåp un-

der arbetstid och får endast tas fram på rasterna. Beslutet hade motiverats med att det fanns personal som hade använt sin mobiltelefon på arbetstid. Beslutet gällde endast sjuksköterskorna på avdelningen och inte andra personalkategorier som till exempel läkarna. Malin upplevde inte detta som något problematiskt beslut, utan som hon själv poängterade har "man inte tid" att surfa runt i den virtuella världen när patienterna ständigt pockar på ens uppmärksamhet. Det händer för mycket helt enkelt tyckte Malin. Men beslutet synliggör hur användandet av digitala teknologier i arbetslivet inte är något oproblemiskt eller kontextlöst, utan snarare befinner sig tingen i ett kulturellt sammanhang (Miller 2010). För ledningen blev mobiltelefonen ett problematiskt objekt och något som utmanade gränsen mellan det arbete man skulle utföra och det privatliv man hade (Turkle 2007). Att tydliggöra dessa gränser, och vad som är och inte är tillåtet, säger något om den arbetskultur som vårdpersonalen verkar inom där ledningen förväntar sig att sjuksköterskan är fokuserad på patienterna och att de alltid och omedelbart kan kräva uppmärksamhet. Det kan till exempel vara ett larm som sätter igång från övervakningssystemet. För läkarna är det annorlunda, där de som yrkesgrupp snarare förväntas vara ständigt kontaktbara via sina mobiltelefoner. Det kan handla om att de rör sig mellan olika avdelningar och samtidigt ska vara tillgängliga för konsultation av medicinska frågor. Här blir mobiltelefonen istället ett arbetsredskap som denna förväntas bära med sig och ha tillgängligt.

Samtidigt finns det andra sätt där den digitala teknologin kan förändra förhållandet till arbetet och gränsen mellan arbete och fritid. Johanna arbetar som sjuksköterska med små barn som genomgått svåra operationer och därmed har mycket övervakande och livsuppehållande teknologi kopplat till sina kroppar. Hon upplever att digitaliseringen av hennes arbete har skapat en ökad stress eftersom det idag finns så många olika parametrar att förhålla sig till. Det kan handla om övervakningssystemet, läkemedelspumparna, dialysen och så vidare. Varje teknologi kräver sin uppmärk-

samhet. Stressen följer med hem säger Johanna, men är också en del av vardagen på arbetet. Inte minst är larmen som maskinerna ger ifrån sig stressande: "Man kan uppleva en stress att det är många larm". Relativt ofta är det inget allvarligt, men samtidigt måste larmen vara på och får inte stängas av. Framför allt verkar det vara stressen från dessa maskiner och larm som upplevs som störande och Johanna berättar att larmen kan göra henne orolig för att hon ska missa andra centrala saker. Att någon maskin larmar behöver inte betyda att hon ska förändra något eller tillkalla läkare, men det stjäl hennes uppmärksamhet och ökar risken för att glömma saker som hon också måste göra. Inte minst är detta något hon tar med sig hem och hon kan vara orolig över att annat kommit mellan och hon glömt bort något väsentligt som hon skulle ha gjort. "Gjorde jag den ändringen?" säger Johanna och menar att förr hade man inte så mycket teknologi att förhålla sig till. Nu är det mycket som man ska observera och förhålla sig till hela tiden.

Uppluckringen som verkar följa med digitaliseringen av arbetslivet behöver inte nödvändigtvis innebära att privatlivet koloniserar av den virtuella arbetsvärlden, utan det kan också handla om förhållningssätt och känslor. Teknologin som ska hjälpa sjuksköterskan, blir när man lämnar avdelningen ett objekt som man tänker på och förhåller sig till: var det något jag glömde när det falska larmet gick igång? Ställde jag in rätt värde på läkemedelspumpen som ska vara igång hela natten?

Avslutning

Digital teknologi har kommit att förändra arbetet för många människor och med stor sannolikhet är det en utveckling vi bara ser början av (Hickson et al. 2014). Allt mer av vårt dagliga arbetsliv kommer att spenderas i den virtuella världen eller påverkas av den digitala teknologin på sätt som vi ännu inte kan fantisera om. Samtidigt är det en förändring som delvis fortgår i det tysta. Ny digital teknologi köps in till arbetsplatsen och implementeras i olika arbetsmoment utan att det alltid ifrågasätts

eller studeras närmare. Det bara förutsätts att den ska användas och så sakteliga förändras då också förutsättningarna för det arbete som ska uträttas. I denna artikel har sjuksköterskeyrket använts som en ingång för att utifrån en etnologisk arbetslivsforskning lyfta fram och problematisera några av de teman som den digitaliserade arbetsmiljö skapar.

Studien har tagit sin utgångspunkt i att den digitala teknologin skapar olika medierade plattformar som omformar de interaktioner som finns i till exempel ett vårdmöte. Dessa interaktioner kan ske både i den virtuella världen och som ansikte-mot-ansikte-relationer i ett vårdmöte. Centralt för artikelns resonemang har varit att synliggöra hur påverkan kan gå åt båda hållen. En förståelse för förändringen kan ta sin utgångspunkt i att dagens patienter har andra förutsättningar för att på egen hand införskaffa information på Internet om de olika behandlingsalternativ som finns. Det blir kunskap som i vårdmötet kan påverka relationen mellan patienten och den yrkesverkssamma. Ett annat exempel som lyfts fram är när de olika medierade plattformarna verkar kollapsa in i varandra och när sjuksköterskan får ta del av information som denna inte skulle ha fått ta del av i ett vårdmöte. Plötsligt måste sjuksköterskan förhålla sig till privata kommentarer och tyckande uttryckt på till exempel Facebook: ska sjuksköterskan göra sitt arbete som denne är van vid eller ska den nya informationen påverka vårdmötet? Men den digitala teknologin påverkar inte enbart sjuksköterskans faktiska vårdmöten, utan också gränsen mellan arbetsliv och fritid ifrågasätts

och förändras. Den stress som Johanna kände i sina vårdmöten med de opererade barnen och som hon relaterade till all den nya teknologin, var inget som kunde lämnas kvar när hon gick hem. Istället blev hon hemma påmind om de vårdmöten hon hade haft under dagen och de beslut som hon hade tagit.

Vad alla dessa exempel synliggör är att digitaliseringen av arbetslivet och vilka konsekvenser det får för det traditionella arbetet inte enkelt låter sig förklaras. Den digitala teknologin skapar helt nya situationer som ingen hade kunnat förutse och ibland handlar förändringarna inte om att det är sjukvården som implementerar ny teknologi. Exemplet med Facebook är en sådan erfarenhet som synliggör hur utvecklingen ibland sker utanför sjukvården, men som trots detta kan påverka vårdmötena och sjuksköterskornas arbetsmiljö. När vi vänder oss till traditionell arbetsmiljöforskning kan fokus ibland vara allt för mycket på digitala stödsystem och verktyg och deras påverkan på det som kallas digital arbetsmiljö (Gulliksen, Lantz & Walldius 2015). Jag vill hävda att en etnologisk arbetslivsforskning som undersöker dessa frågor måste fokusera mycket mer på den komplexitet som den arbetande människan möter, både i sitt yrke och på sin fritid. Det finns inte alltid en tydlig gräns mellan dessa två världar. Snarare är det så att den etnologiska arbetslivsforskningen har poängterat vikten av att fokusera på den yrkesverksammas hela livssituation (Lindqvist 1987). Detta blir möjligtvis än mer centralt forskningsfokus när digitaliseringen möjliggör en uppluckring av traditionella gränser mellan arbete och fritid.

¹ Forskningsprojektet har genomförts inom det tvärvetenskapliga projektet "Digiwork. Work and Organization in the Digital Age", som var finansierat av Pufendorfinstitutet, Lunds universitet under 2016 och 2017.

² Kvalitetsregistret som här behandlas heter i Sverige Swediabkids och är ett nationellt diabetesregister för barn och ungdomar (för vuxna heter det NDR) som skapades 1996 och är ett verktyg för att underlätta systematiskt kvalitetsarbete inom hälso- och sjukvården. För mer information: <https://swediabkids.ndr.nu> (09-02-2017).

³ En utveckling av exemplet och det teoretiska resonemanget görs i Bjarnason & Hansson (kommande).

LITTERATURREFERENSER

- Alftberg, Åsa, & Hansson, Kristofer, 2012, "Introduction: Self-care Translated into Practice." I: *Culture Unbound: Journal of Current Cultural Research*, 4, s. 415-424.
- Beckman, Anita, 2009, *Väntan: Etnografiskt Kollage Kring ett Mellanrum*. Mara Förlag, Göteborg.
- Beckman, Anita, 2011, "Ur en Byrackas Anteckningsblock: Om Reflexivt Skrivande". I: Gunnermark, Kerstin, (red.). *Etnografiska Hållplatser: Om metodprocesser och Reflexivitet*. Studentlitteratur, Lund.
- Bergström, Johan, kommande, "Adapting to the Introduction of Portable Phones at the Surgical Ward". I: Andersson, Magnus, Bjarnason, Elizabeth, Hansson, Kristofer & Schaefer, Stephan, (red.). *Working and Organizing in the Digital Age*. Pufendorfinstitutet, Lunds universitet, Lund.
- Birkler, Jacob, & Dahl, Mads Ronald, 2014, *Den Digitala Patienten*. Liber, Stockholm.
- Bjarnason, Elizabeth, & Hansson, Kristofer, kommande, "Context Collapse in Healthcare: When the Professional and the Social Meet". I: Andersson, Magnus, Bjarnason, Elizabeth, Hansson, Kristofer & Schaefer, Stephan, (red.). *Working and Organizing in the Digital Age*. Pufendorfinstitutet, Lunds universitet, Lund.
- Bodén, Daniel, 2016, *Systemmänniskan: En Studie om Människan, Automationen och det Senmoderna Förnufvet*. Uppsala universitet, Uppsala.
- Brynjolfsson, Erik, & McAfee, Andrew, 2015, *Den Andra Maskinåldern: Arbete, Utveckling och Välstånd i en tid av Brilljant Teknologi*. Daidalos, Göteborg.
- Conradson, Birgitta, 1988, *Kontorsfolket: En Etnologisk Studie av Livet på Kontor*. Nordiska museet, Stockholms universitet, Stockholm.
- Cöster, Mathias, & Westelius, Alf, 2016, *Digitalisering*. Liber, Stockholm.
- Ehn, Billy, & Löfgren, Orvar, 2010, *The Secret World of Doing Nothing*. University of California Press, Berkeley.
- Eysenbach, Gunther, 2001, "What is e-health?" I: *J Med Internet Res*, 3(2), e20.
- Fioretos, Ingrid, Hansson, Kristofer, & Nilsson, Gabriella, 2013, *Vårdmöten: Kulturanalytiska Perspektiv på Möten Inom Vården*. Studentlitteratur, Lund.
- Frey, Carl Benedikt, & Osborne, Michael A., 2013, *The Future Of Employment: How Susceptible Are Jobs To Computerisation?* September 17, 2013. University of Oxford, Oxford. http://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/academic/The_Future_of_Employment.pdf (2017-03-24).
- Frykman, Jonas, 2006, "Ting som Redskap". I: *RIG. Kulturhistorisk tidskrift*, 2, s. 65-77.
- Fölster, Stefan, 2014, *Vartannat Jobb Automatiseras inom 20 år – Utmaningar för Sverige*. Stiftelsen för Strategisk Forskning, Stockholm. <http://www.stratresearch.se/Documents/Folder.pdf> (2017-03-24).
- Fölster, Stefan, 2015a, *De Nya Jobben i Automatiseringens Tidevarv*. Stiftelsen för Strategisk Forskning, Stockholm. <http://www.stratresearch.se/Documents/De%20nya%20jobben%20i%20automatiseringens%20tidevarv.pdf> (2017-03-24).
- Fölster, Stefan, 2015b, *Robotrevolutionen: Sverige i den nya Maskinåldern*. Volante, Stockholm.
- Garnert, Jan, 1993, *Anden i Lampan: Etnologiska Perspektiv på Ljus och Mörker*. Stockholms universitet, Stockholm.
- Goffman, Erving, 1959, *The Presentation of Self in Everyday Life*. Doubleday, New York.
- Gulliksen, Jan, Lantz, Ann, & Walldius, Åke, 2015, *Digital Arbetsmiljö*. Rapport 2015:17, Arbetsmiljöverket, Stockholm.
- Gregg, Melissa, 2011, *Work's Intimacy*. UK: Polity Press, Cambridge.
- Hansson, Kristofer, 2017, "Att Utveckla Digitala Föremål för Vården". I: Nordgren, Lars, (red.). *Health Management. Att Göra Hälso- och Sjukvård mer Tillgänglig*. Sanoma Utbildning, Stockholm.
- Hansson, Kristofer, 2015, "Digital Delaktighet Utifrån ett Funktionshinderperspektiv". I: Hansson, Kristofer, & Nordmark, Eva, (red.), *Att Arbeta med Delaktighet Inom Habilitering*. Studentlitteratur, Lund.
- Hansson, Kristofer, 2006, "Den Aktiva Familjen i Hälso- och Sjukvården". I: Hansson, Kristofer (red.). *Etiska Utmaningar i Hälso- och Sjukvården*. Studentlitteratur, Lund.
- Hickson, Ryan, Talbert, Jeffery Charles, Thornbury, William C., Perin, Nathan R., & Goodin, Amie J., 2014, "Online Medical Care: The Current State of "eVisits" in Acute Primary Care Delivery. I: *Telemedicine and e-Health*, 21(2).
- Hayles, N. Katherine, 1999, *How we Became Posthuman: Virtual Bodies in Cybernetics, Literature, and Informatics*. University of Chicago Press, Chicago.
- Jansson, Sören, (red.) 1997, *Verkttyglådan: Kulturvetenskapliga Perspektiv på Yrke och Arbetsliv*. Carlsson, Stockholm.
- Jenkins, Henry, 2004, "The Cultural Logic of Media Convergence". I: *International Journal of Cultural Studies*, vol. 7(1), s. 33-43.
- Jenkins, Henry, 2012, *Konvergenskulturen: Där Gamla och Nya Medier Kolliderar*. 2 uppl. Daidalos, Göteborg.
- Kleinman, Arthur, 1988, *The Illness Narratives. Suffering, Healing, and the Human Condition*. Basic Books, New York.

- Levy, Frank, & Murnane, Richard J., 2004, *The New Division of Labor: How Computers Change the Way we Work*. Princeton University Press, New York, Princeton, N.J.
- Lindqvist, Mats, 1987, *Klasskamrater: Om Industriellt Arbete och Kulturell Formation 1880-1920*. Liber, Malmö.
- Löfgren, Orvar, 1990, "Tinget och Tidsandan". I: Arvidsson, Alf, Genrup, Kurt, Jacobsson, Roger, Lundgren, Britta, & Lövkrona, Inger, (red.) *Människor och Föremål. Etnologer om Materiell Kultur*. Carlsson Bokförlag, Stockholm.
- Löfgren, Orvar, & Wikdahl, Magnus, 1999, "Domesticating Cyberdreams: Technology and Everyday Life". I: Lundin, Susanne, & Åkesson, Lynn, (red.) *Amalgamations. Fusing Technology and Culture*. Nordic Academic Press, Lund.
- Miller, Daniel, 2010, *Stuff*. Polity Press, Cambridge.
- Miller, Vincent, 2011, *Understanding Digital Culture*. SAGE, Los Angeles.
- Olawuyi, J.O., & Friday, Mgbolè, 2012, "Technological Convergence". I: *Science Journal of Physics*, vol. 2012, ID sjp-221.
- Silvén, Eva, 2011, "Det Materiella". I: Kaijser, Lars, & Öhlander, Magnus, (red.) *Etnologiskt Fältarbete*. Studentlitteratur, Lund.
- Sjöstedt Landén, Angelika, 2012, *Moved by Relocation: Professional Identification in the Decentralization of Public Sector Jobs in Sweden*. Umeå universitet, Umeå.
- Tjora, Aksel Hagen, & Sandaunet, Anne-Grete, (red.), 2010, *Digitale Pasienter*. Gyldendal Akademisk, Oslo.
- Tjora, Aksel, (red.), 2011, *Den Moderna Patienten*. Studentlitteratur, Lund.
- Turkle, Sherry, 2011, *Alone Together: Why We Expect More From Technology and Less From Each Other*. Basic Books, New York.
- Turkle, Sherry, (red.), 2007, *Evocative Objects: Things we Think With*. MIT Press, Cambridge, Mass.
- Wajcman, Judy, 2015, *Pressed for Time: The Acceleration of Life in Digital Capitalism*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Wesch, Michael, 2008, Context Collapse. <http://mediated-cultures.net/youtube/context-collapse/> (2017-03-24).
- Wikman Melander, Anita, 2012, "Definitioner och Modeller för E-hälsa". I: Gard, Gunvor & Wikman, Anita Melander (red.). *E-Hälsa - Innovationer, Metoder, Interventioner och Perspektiv*. Studentlitteratur, Lund.
- Willim, Robert, 2002, *Framtid.nu. Flyt och Friktion i ett Snabbt Företag*. Lunds universitet, Lund.
- Wingner Leifland, Catharina, 2017, "Den Digitala Vägen in i Vårdsystemet". I: Nordgren, Lars (red.). *Health Management. Att Göra Hälso- och Sjukvård mer Tillgänglig*. Sanoma Utbildning, Stockholm.

SUMMARY

The virtual workplace

This article examines what the digitalization of healthcare has come to mean for nurses as a professional group. Digitalization is understood in the article as a term that is concerned with everything from digital surveillance systems that partially take over the nurses' attentive observation of their patients, to healthcare meetings that do not take place in the hospital but transpire with the help of cameras and monitors. Another dimension of digitalization is that which goes beyond healthcare meetings and concerns digital journal systems and how they change working life from writing on paper by hand to having all the care of the patient visible on a computer screen. The purpose of the article is therefore to culturally analyse and examine how the working life of nurses change when healthcare and medical care are digitized. What happens when digital technology enters the profession and when working nurses have to spend an increasing amount of time in a liaison with / association with the virtual environment?

Four nurses, aged 46 years and over were interviewed based on a questionnaire with open questions. Based on the interviews, this article presents four key themes, namely (1) the actual digitalization of health and medical care and how

it affects the nurses; (2) patients who via the Internet can be more apprised of their illness and treatment options and thus can also affect healthcare meetings in new ways, (3) the different contexts of digital technologies that are at risk of collapsing into each other and allowing the patient's private attitude/approach to come to the attention of the nurses, and (4) how the boundary between working life and leisure time is affected by the new technology.

Digital technology thus creates various mediated platforms that transform the interactions in, for example, a healthcare meeting. These interactions can occur both in the virtual world as well as in face-to-face relationships in a healthcare meeting. It has been central to the article's argumentation to reveal how the impact can go both ways and that this fact affects nurses working life in new and unexpected ways. Based on this reasoning, the article also argues for ethnological work life research that focuses much more on the complexity that working individuals meet, both in their profession and in spare time. There is not always a clear boundary between these two worlds. If anything, ethnological research into working life has highlighted the importance of focusing on the entire life situation of the workforce; this is something which it is even more central to make evident in relation to the digitalized working life.

KIM SILOW KALLENBERG, JENNY INGRIDSDOTTER,
MARIA VALLSTRÖM OCH ELISABETH WOLLIN ELHOUAR

Nättrum och nättid

En netnografisk metoddiskussion med utgångspunkt i en studie av rural feminitet i ett Facebookforum

I den här artikeln diskuterar vi metodiska aspekter med utgångspunkt i ett netnografiskt projekt där vi undersöker Facebookgruppen Glesbygdsgirls. Glesbygdsgirls är ett kvinnoseparatistiskt forum med säte i Sverige för kvinnor som bor på lands- eller i glesbygden, samt för dem som vill diskutera liv och villkor för kvinnor i dessa miljöer.

Sedan sommaren 2016 och fram till slutet av samma år har vi bedrivit så kallad netnografi (jfr Berg 2015; Hine 2001): etnografi på nätet, i forumet Glesbygdsgirls med syfte att undersöka medlemmarnas meningsskapande, framförallt med fokus på feminitet och den delade erfarenheten av att bo i glest befolkade områden i Sverige.¹ Vi vill i artikeln belysa tre metodologiska aspekter som har aktualiserats i vår forskningsprocess och ge några exempel på analyser av empirin som möjliggjorts av det netnografiska arbetssättet.

För det första vill vi diskutera rumslighet; vilka olika *nättrum* aktualiseras under fältarbetet? Hur kan man beskriva själva gruppen som en egen rumslighet, som är större än summan av sina delar? Diskussionen handlar här om internet som en allt annat än enhetlig plats, som existerar i ett kontinuum mellan privat och offentligt. Men det handlar också om hur rumslighet får en annan betydelse när deltagarna är spridda över stora geografiska avstånd, och om hur fysisk rumslighet interagerar med nätets rumslighet.

För det andra vill vi ta upp den tidsliga dimensionen och diskutera det vi kallar för *nättid*. Vi

ställer här frågor om vad samtidighet och tempo betyder för forskningsprocessen i det netnografiska fältet och vilka krav tiden kan ställa på forskaren.

Den tredje punkten som artikeln berör är reflexivitet och de forskarpositioner vi intar i det netnografiska arbetet. På vilka sätt är vi involverade i gruppen och vilka föreställningar bär vi med oss? Hur har vårt arbete bemötts av forumets medlemmar och vad kan man behöva tänka på när det gäller forskningsetiska frågor på Facebook? Det som därmed utgör vårt mer avgränsade syfte är att genom ett antal empiriska exempel föra en metodologisk diskussion om vilka specifika förutsättningar för netnografiska studier som föreligger i sociala medier i allmänhet; och gällande just frågor om rumslighet, makt och kön i områden som är mer eller mindre glest befolkade i synnerhet.

Vårt intresse för forumet Glesbygdsgirls började som ett privat sådant. Vi var alla medlemmar i gruppen som privatpersoner innan vårt forskningsintresse för det väcktes. Som etnografer, både inom och utanför internet, behöver vi alltid ta ställning till *insider- och outsiderpositioner* och hur dessa påverkar fältarbetet och den kunskap som produceras utifrån det material som skapas där. Särskilt när vi är positionerade i fält som vi personligen också är en del av (se t.ex. Farahani 2010; Fröhligh 2013; Wolanik Boström 2005:17). Detta är något som samtliga artikel-författare hade erfarenhet av på olika sätt, även från tidigare forskningsprojekt (se t.ex. Ingridsdotter 2017; Silow Kallenberg 2016).

I artikeln utgår vi från perspektiv på plats och

rum som konstruktioner, relaterade till tid, sociala relationer, kön, interaktion och makt (Massey 2014/1994) och där platser kan betraktas både inifrån och utifrån. Med empiriskt fokus på ett nättrum där rural medvetenhet (Cramer 2016:11) artikuleras vill vi – snarare än att bara beskriva vad som händer i detta specifika rum – länka analysen till en strukturell och kontextuell förståelse. I föreliggande artikel betraktar vi således – med inspiration från Massey – rumslighet utifrån en kombination av postmoderna och geografiska perspektiv (Massey 2014/1994:135). För förståelse av glesbygdskontexter är också det relativa begreppsparat centrum och periferi till hjälp, då det pekar på en asymmetrisk maktrelation i det spatiala (Hornborg 2010:35).

Glesbygdsgirls

Facebookforumet Glesbygdsgirls är en sluten grupp som startades 2015 av journalisten Karin Jonsson. I skrivande stund har gruppen drygt 17 000 medlemmar. Glesbygdsgirls vänder sig enligt gruppens beskrivning till dem som känner sig som "tjej, kvinna, icke cis-man, glesbygd, ruralista, bondbrud eller skogsmulla". Det är alltså en kvinnoseparatistisk grupp med ett uttalat syfte att lyfta kvinnors erfarenheter av att leva utanför staden och av att underordnas urbana normer både privat och strukturellt. I en artikel i *Östersundsposten* (13/11 2015) skriver Jonsson att hon startade gruppen med inspiration från Streetgäris: en grupp som fokuserar på flickors och kvinnors erfarenheter med utgångspunkt i storstädernas marginaliserade förorter. Både Glesbygdsgirls och Streetgäris fokuserar alltså på vad vi vill kalla för periferiserande feminiteter; kvinnliga erfarenheter som osynliggörs eller skapas som avvikande i förhållande till en feminin norm. Med begreppet periferisering utgår vi från engelskans "peripheralization" som används i forskningssammanhang som berör hur social orättvisa hänger samman med plats och rum (se t ex Fischer-Tahir & Naumann 2013). Begreppet används även för att de medverkande i Glesbygdsgirls även är periferiserade i egenskap av sin platstillhörighet i rum som skapas som motsatser till den urbana normen.

I detta korstryck mellan maktordningar produceras ett motstånd som vi vill undersöka empiriskt. En del av detta motstånd tar sig uttryck i uppvisande och delande av alternativa feminina positioner och identiteter i forumet. Jonsson skriver själv om den normkritik som ligger till grund för bildandet av Glesbygdsgirls och menar att det i samtalet om normer ofta saknas en diskussion om maktförhållandet mellan land och stad. Målet med gruppen är för Jonsson "att lyfta diskussionen om urban norm och återta kvinnligheten i glest bebyggda områden". Att studera sådana här skärningspunkter mellan olika maktordningar kan sägas vara en intersektionell ansats, där centrum/periferi utgör en relevant skillnad (Lykke 2003; Vallström 2010).

En fråga som är speciell för internetbaserade gemenskaper är relationen mellan gruppens utpekade målgrupp och de som faktiskt är medlemmar i den. Det är ju, som vi sett, fullt möjligt att vara med i Glesbygdsgirls utan att visa en födelseattest från Karesuando eller Köttsjön. Strängt taget är det ju i en renodlad netnografi enbart möjligt att få veta hur det socialt nedtecknade samspelet ser ut: hur deltagarna interagerar, hur de presenterar sig själva och vad de skriver till varandra. Men eftersom *offline* alltid inverkar på *online* och eftersom *erfarenhet* av livsvillkoren på landsbygden tilldelas vikt i gruppen, tyckte vi det var värt att försöka ta reda på var de aktiva medlemmarna befann sig rent geografiskt (Berg 2015:147f). "Verkliga" geografiska platser utgör också själva förutsättningen för forumet som sådant. Tillhörighet är grunden för ett separatistiskt rum, och tillhörigheten i Glesbygdsgirls är tätt sammanflätad med plats. En identifikation med glesbygdskontexter och dess materiella och sociala förutsättningar ligger till grund för de symboliska representationer som sedan manifesteras i forumet.

Vi gjorde därför ett försök att lokalisera aktörerna i gruppen genom ett nedslag i en tråd den 8 september som började med en enkel fråga; *var befinner du dig just nu?* Det visade sig att Jämtland hade flest antal svarande, 133 personer, följt av Hälsingland (56) och Ångermanland (38). 343 av de 482 som svarade (71 %) hade

sin hemvist/vistelseort i något av de fem norrlandslänen. Antalet orter som räknades upp var 391, varav enbart en handfull mellanstora städer. Det här nedslaget kan visserligen inte sägas vara representativt på något sätt, men ger ändå en fingervisning om att forumet har sin geografiska tyngdpunkt i landsbygd/glesbygd, framförallt i Norrland och att forumet därmed kan sägas motsvara sin målgrupp ganska väl, åtminstone vad gäller de som är aktiva användare.

Forskning på Facebook

För deltagare i Glesbygdsgirls är det sociala nätverket Facebook en arena som möjliggör kontakter mellan en stor grupp kvinnor som delar visa levnadsomständigheter, men som samtidigt knappast skulle ha träffats eller kommunicerat i den fysiska verkligheten utanför gruppen. Detta på grund av stora geografiska avstånd, åldersskillnad och andra omständigheter som differentierar människor (jfr Jansson 2017:25). Därför kan man säga att gruppen till övervägande del är en *nätgemenskap* och alltså inte utgör en gemenskap *på* nätet för befintliga grupper *utanför* nätet (Berg 2015:150).

I takt med att det sociala nätverket Facebook blivit en stor del av människors vardagsliv har etnografer alltmer intresserat sig för just detta sociala forum (se t ex Dalsgaard 2016; Piacenti et al 2014). Daniel Miller är en av dem som har studerat hur Facebook påverkar människors vardagsliv (Miller 2011). I likhet med Miller ser vi inte på Facebook som en plats som existerar i sig själv – oberoende av världen utanför – utan snarare som något som speglar lokala villkor och förhållanden (2011:xiii). Detta innebär att forumet Glesbygdsgirls ses som en plats som påverkas av nationella och lokala diskurser och maktförhållanden, precis på samma sätt som en fysisk plats. Antropologen Karina Märcher Dalgas har föreslagit att Facebook kan användas som ett metodologiskt verktyg (2016). Hon menar att forskare får många fördelar av att befinna sig i fältet även på Facebook. Förutom de rent informativa aspekterna av vad som försiggår i det empiriska fältet menar hon även

att Facebook öppnar vägar för att skapa och behålla kontakt med forskningspersoner (Dalgas 2016:181).

Som Dalgas noterat är Facebooks sociala forum en utmärkt plats att undersöka hur individer ur en specifik grupp talar om sitt liv och inte minst presenterar sig själva (Dalgas 2016:178ff). Vi har noterat hur självpresentationerna i forumet Glesbygdsgirls förhåller sig till diskurser om skillnader mellan stad och land. I de samhälleliga diskurser som dominerar utanför forumet associeras ”glesbygd” med sådant som avsaknad, brist, och otidsenlighet, och ställs alltid i relation till ”staden” vilken förstås som en modern och framåtskridande plats. Begreppet utgör därmed urbanitetens emellanåt antites (Wollin Elhouar 2014:28). Därigenom kan man tala om den urbana normen som den ”tredje närvarande”; något som de som bor utanför storstädernas centrala delar är medvetna om och känner sig föranlåtna att förhålla sig till (Pripp 2011).

Etiska aspekter

Studier på Facebook kräver att hänsyn tas till andra metodologiska och etiska aspekter än när man utför undersökningar på en fysisk plats. Hur ska forskare behandla poster som publiceras i ett forum som Facebook? Användare på ett forum som Glesbygdsgirls är medvetna om, och vill säklart, att deras poster blir lästa och kommenterade. Men de har kanske inte tänkt sig att deras inlägg ska bli föremål för forskning. Som andra noterat måste detta hanteras med etisk finkänslighet (Marham & Buchanan 2012). Dalgas påpekar att forskare bör vara beredda på att ständigt göra bedömningar av vilka förväntningar på privat integritet som användare har (Dalgas 2016:176f). Inlägg i den här typen av forum kan oftast länkas till personer vilket gör uppgifterna extra känsliga. Det har därför varit särskilt viktigt att arbeta utifrån forskningsetiska principer och att kommunicera det i posterna om vår forskning.

Tydlighet är en viktig sådan princip. Att göra en profil där man presenterar sig som forskare,

till exempel genom att lägga till ordet ”etnolog” vid namnet är till exempel en möjlighet för den som vill markera sin forskarroll (se Dalgas 2016:176). Vi har dock valt att inte göra det, eftersom vårt personliga engagemang i forumet var en av studiens ingångar och vi därför redan fanns i forumet som privata medlemmar. Istället valde vi att explicitgöra vår studie genom att posta information om den i forumet och sedan vara närvarande för att svara på frågor från användarna där. När vi bestämde oss för att vi ville bedriva forskning i forumet skrev vi en presentation av vår studies syfte och av oss själva som forskare och vilken relation vi hade till gles- och landsbygd. Först kontaktade vi administratörerna i forumet och när vi hade fått ett godkännande från dem postade vi presentationen som ett inlägg i forumet. Där var vi tydliga både med vårt personliga intresse i fältet – hur vi som forskare förenades av ett intresse för maktrelationen mellan stad och land – samt med etiska riktlinjer för forskningen. Därför valde vi att posta informationen flera gånger.

Vår forskningsetik innebär att materialet har hanterats konfidentiellt – alla namn och andra faktorer som kan identifiera enskilda individer har anonymiserats – och vi undviker direkta citat och sammanfattar istället diskussioner och tendenser i gruppen (Markham e. Berg 2015:155). Vi uppmanade även medlemmar som inte ville delta att kontakta oss. Varje gång någon kommenterade inlägget kom det upp i flödet igen så det blev synligt under många dagar. Men ett så stort forum innebär ju att det sällan är samma personer som råkar se de inlägg som postas och att det är svårt att veta vilka som fått information om vår pågående forskning. Därför valde vi att posta informationen flera gånger.

Den första gången som vi postade ett informativt inlägg om vår pågående forskning väckte det inga särskilda reaktioner. Många var nyfikna och tyckte att det var viktigt att få deras verklighet speglad. Den andra gången som vi postade information var det också många som ”gillade” vårt inlägg och var positiva,

men samtidigt uppstod det diskussioner bland några deltagare. Många reagerade på att bli ”studerade”, vilket får ses som en konsekvens av att det sker en blandning mellan privat och offentligt på Facebook (jfr Fjell 2010). Reaktionen kan också botten i de spänningar som kan uppstå ur maktrelationen mellan centrum–periferi där vi i egenskap av forskare sammankopplas med centrum och därmed kan ha upplevts som distanserade från gruppens övriga medlemmar. Genom att den akademiska världen förläggs i centrum kan vi ha uppfattats som några som var där för att observera gruppens medlemmar som ”andra”. Att inta positionen ”a view from nowhere” blir extra känsligt när själva platsen man befinner sig på eller förknippas med är laddad. Vi bemötte detta lilla men högljudda motstånd på så sätt att vi försökte diskutera med dem som reagerade och genom att vi informerade att de genast kunde tas bort från undersökningen om de så önskade. Det har också gjort att trots att vår empiri till stor del består av bilder, har vi valt att inte publicera dessa, eftersom de går att bildgoogla och i förlängningen spåras till olika ’trådstartare’. Flera av de bilder vi analyserat har dessutom tagits bort.

Rural femininitet inom gruppen: barn, jakt och hushåll

I forumet är det generellt vanligt att inlägg har formen av ett foto och en text som kommenterar fotot. Texterna som publiceras tillsammans med dessa bilder kommenterar så gott som alltid något som användaren menar är typiskt för livet i lands- eller glesbygden på något sätt. Inläggen kan bestå av formuleringar som: ”Man vet att man bor i glesbygd om...”, eller ”det är bara i glesbygd som...”. Många inlägg lyfter alltså fram det som man menar är unikt med att leva i rurala områden, ofta i kontrast till staden. Vi har valt olika teman som framstått som centrala i diskussionerna, efter att vi alla hade följt inläggen som privatpersoner en tid. Det är ämnen som återkommer, där det ibland förekommer motstridiga åsikter och där särskilt frågor om kön, makt och rum aktualiseras, i enlighet med vår teoretiska ram.

Ett sådant tema är *barn och föräldraskap* i rurala kontexter och möjliga empiriska ingångar till föräldraskapstemat är t ex jakt och amning, samt föräldraskap i relation till arbete i skog och mark. I samband med älgjakten under hösten 2016 publicerades i forumet ett antal inlägg där föräldraskapets praktiker på olika sätt relaterades till jaktens praktiker.

En bild som publicerades i oktober 2016 visar en bröstpump och ett jaktgevär placerade bredvid varandra i ett jaktorn. Perspektivet är inifrån jaktornet och bilden är postad tillsammans med en kort text. I texten skriver kvinnan som publicerat inlägget att det går alldeles utmärkt att kombinera jakt med amning och att vara förälder till små barn. Samtidigt konstateras i texten att det skulle vara jobbigt om älgen skulle dyka upp mitt under pumpningen. Detta är kärnan i ett av de inlägg på forumet som fick många gillamarkeringar och kommentarer under hösten 2016. Flera av kommentarerna är uppmuntrande och hävdar t ex att det inte finns problem, bara lösningar. Andra delar också med sig av sina erfarenheter av att kombinera jakt och amning. En berättar att hon av jaktledaren hade tilldelats ett så kallat *“ammapass”* vilket innebar – skriver hon – att passet låg nära en väg så att hennes man lättare kunde komma dit med barnet när det var dags att amma. I denna tråd framträder en syn på femininitet där kvinnors möjlighet att göra det de vill betonas. Kvinnor görs här till subjekt som kan göra samma saker som män och samtidigt lite till. De måste förhålla sig till en föräldrapsposition där de när barnen är små har ansvar för att mata dem, men visar att de klarar av detta och att de inte måste avstå från sina personliga intressen.

Generellt är det vanligt i Glesbygdsgirls med inlägg som på olika sätt lyfter fram kvinnors duglighet; och mer specifikt glesbygdskvinnors duglighet. Det sker alltså positioneringar mellan kvinnor och män, genom att lyfta fram specifikt kvinnliga erfarenheter som t ex att amma, och mellan kvinnor i glesbygd och kvinnor som lever i andra kontexter. På så vis skapas gemenskap mellan gruppens medlemmar samtidigt som man gör en gränsdragning mot dem som

inte upplevs passa in i gemenskapen. Andra exempel på hur detta sker, är när värderande uttalanden görs om hur det är bäst att leva med barn: med närhet till skog och mark. Indirekt utpekades också då vad som anses vara sämre för små barn: att leva i en stad och långt borta från naturen. Föräldraskapet kan därför betraktas som en politiserad arena som används för att kritisera och göra motstånd mot urbana normer.

Även om detta kan tolkas som feministiska ställningstaganden för kvinnors rätt att kombinera reproduktion med egna intressen, är det långt ifrån alla i forumet som väljer att kalla sig feminister. Detta kan tolkas som att många förknippar feminism med urbana kontexter och med andra frågor än dem som dessa kvinnor finner relevanta. Ur ett intersektionellt perspektiv kan detta förstås som att den feministiska rörelsen som den ser ut idag har uppvisat en oförmåga att inkludera platsspecifika rurala villkor i sin kamp för lika värde och lika rättigheter. Det sker på ett liknande sätt som inom den feminism som länge lämnade rasifierade och klassmässigt underordnade kvinnors liv och erfarenhet utanför (se t ex Crenshaw 1989; de los Reyes & Mulinari 2005).

I en annan bild från jakten – som blev mycket omdiskuterad i forumet – aktualiseras ett nytt föräldraskap, där behovet av att sysselsätta barnen under tiden de vuxna styckar köttet dokumenterats. På bilden syns två älgkroppar och fem jaktklädda män i bakgrunden. En av älgkropparna hänger med den urtagna buken ut mot kameran, den andra håller troligen på att putsas eller hissas upp av en av männen. I förgrunden står två små barn (3-5 år uppskattningsvis) och tittar på. Bakom dem, till höger i bild, syns en griffeltavla där de ritat hästar och älgar med vit krita. Interiören är något slags lada eller uthus. Den här bilden orsakade en lång och stundtals hetsig diskussion på forumet, där en del gav uttryck för glädje och igenkänning, medan andra medlemmar närmast kände sig kränkta, t ex sådana som av olika anledningar hade svårt att klara att se döda djur.

Framförallt var det troligen kombinationen av jakt och slakt med barn som väckte upprörda känslor hos vissa (jfr Göransson 2017:143). När diskussionerna inte enbart verkar bekräftande utan också rymmer konflikt och motstridiga åsikter blir det tydligt att positionen *glesbygdsgirls* inte är homogen utan i sig rymmer en mängd möjliga positioner som artikuleras i sådana här diskussioner.

Glesbygdsgirls normkritiska syfte aktualiseras i den här diskussionen. I ett fastnålat inlägg från 24 september 2016 skriver åtta administratörer att det är landsbygdens tolkningsföreträdare som gäller, vilket oundvikligen medför ett avståndstagande till staden. Samtidigt är det kanske också ett avståndstagande till vissa rurala positioner i och med att landsbygden mejslas fram som något homogent. En konsekvens av detta är att det är tillåtet med bilder på jaktbyten, eftersom det är en del av landsbygdskvinnornas vardag. Av hänsyn till känsliga medlemmar uppmanar administratörerna användare att lägga jaktbilder i kommentarsfälten, men det är inget krav (en skillnad som sedan diskuteras i otaliga inlägg). Detta ställningstagande är gjort efter en omröstning, där de som vill kunna se och lägga ut jaktbilder var i majoritet (enligt ett inlägg samma dag).

I diskussionen kring jakten överlag tar också många avstånd från vad som kan beskrivas som ett urbant perspektiv, där djur inte är en del av försörjningen utan betraktas som sällskap och är kopplade till fritidsaktiviteter. Det urbana perspektivet exemplifieras ofta av vegetarisk eller vegansk mat och just känsligheten mot jaktbilder som orsakade så stora stridigheter kring den här bilden, ses av många i forumet som en urban företeelse och beskrivs som "*Disneycensur*" och företrädarna som "*gosedjursmaffian*". Flera hävdar att dessa skriker högst på forumet trots att de är i minoritet. Någon reflekterar över att de som inte är så tongivande, "*vi naturliga lantisar*" till och med "*tystas, förringas, tas bort och snäpps av*". Å andra sidan finns det veganer/vegetarianer på landsbygden som hävdar sin rätt att vara det utan att bli bortdefinierade ur det rurala.

Facebooksidans uttalade ambition är att ge röst åt en mångfald av glesbygdskvinnor, inte bara en viss kategori. Mångfalden av smala åsiktskorridorer är i sig ett tecken på ett privatiserat engagemang, det som inte går att enas om utan uttrycks individuellt (Johansson 2015:20). Också själva mediets relativa stumhet dialogiskt sett inverkar också på denna privatisering; det är inte möjligt att kalibrera åsikter efter tempo, gensvar, tystnader och minspel som på ett möte IRL (in real life), utan markeringen av individuella ståndpunkter sker monologiskt och ibland samtidigt. Det är dock på ett mycket generellt plan möjligt att urskilja tre positioner, tre tänkbara subjekt att identifiera sig med i relation till jaktbilden:

1. Positionen som upprörd djurvän och/eller vegan som mår dåligt av att se döda djur och tycker det är "trevligare" med vackra bilder på landsbygd och levande djur.
2. Positionen som person som har minnen och/eller erfarenheter av jakt och slakt och tycker det är positivt att få ta del av bilderna.
3. Positionen som "vardaglig" jägare, som återberättar erfarenheter som liknar dem på bilden, men som inte tycker det är så speciellt att det måste läggas på Facebook.

Diskussionen blottlägger frågor om vad som är naturligt och var gränsen går mellan natur och kultur. Det är tydligt att det är just djurens liminala tillstånd mellan levande djur och tillagad mat som är problematiskt (jfr Göransson 2017:108ff). Blodet och det råa köttet är centrala markörer, vilket ju också är bekanta folkloristiska och antropologiska motiv. Men diskussionen rör sig ju på ett annat plan om förhållandet mellan det normativa, som liktydigt med staden, och det som "tystas" i egenkap av att tillhöra en rural estetik som inte är så lätt att konsumera, är skevt. Den potentiella demokratiseringsaspekten som positiv effekt av internet i det stora hela kan i det fallet snarare betraktas som problematisk (Carlsson, Nilsson & Lindgren 2015:8). Maktrelationer IRL löses inte upp enbart genom att en marginaliserad

grupp synliggörs på internet. I det här fallet blottläggs hierarkier *inom* gruppen som snarare riskerar att befästa denna marginalisering/periferisering.

En annan intressant aspekt av detta material som exemplen från jaktbilderna aktualiserar är relationen mellan människor och djur. Många av bilderna som medlemmar lägger ut visar barn eller domesticerade djur i olika konstellationer. På en bild som lades ut i slutet av december ses till exempel ett barn som sover fridfullt med en napp i munnen nerbäddad i en skidpulka. Ovanför barnets huvud sticker ett jaktvapen ut från pulkan. I utkanten av bilden står granskogen mörk mot den vita snön. Vid fotändan av pulkan ligger en död tjäder. Bildtexten i inlägget meddelar att det varit en lyckad dag i skogen. Detta är en bild som kan sägas illustrera spänningsfältet mellan natur och kultur som på många sätt karakteriserat det modernas framväxt (Frykman & Löfgren 1979; Vallström 1996). Skogen, det sovande barnet och jaktbytet knyter an till en lång tradition av berättelser om människans fortlevnad och överlevnad i naturen. Kontrasterna mellan kontroll över liv och död blir mycket tydlig i detta exempel. I berättelser om det pre-industriella samhället och människors överlevnad i naturen är jägaren oftast en man. En 'twist' i bilden av barnet och den döda fågeln är att jägaren – det vill säga den som enligt föreställningen tryggar mänsklig kontroll och fortlevnad – i detta fall inte är en man utan en glesbygdsgirl. I förlängningen kan detta ses som att bekönade positioner och hierarkier mellan arter provas och positioneras.

Ett annat empiriskt tema som vi valt – särskilt ifråga om könade vardagspraktiker – är *hemmasysslande* och *självhushållande*. Många av medlemmarna postar inlägg där de berättar om utförda vardagssysslor. Dessa går ofta i linje med normativt, feminint könskodade aktiviteter, såsom omsorg om och vård av hemmet. Här framkommer ett mönster av att göra saker på ett så grundläggande och traditionellt vis som möjligt. Det kan exempelvis handla om att göra mat och dryck med hjälp av traditionel-

la metoder och bruksföremål. Det kan också handla om att färga garn eller tyg eller om att väva utifrån originalmönster. I ett inlägg diskuteras vilken typ av produkter man själv kan framställa av fett från djur. I detta fall postar en medlem en fråga om någon annan glesbygdsgirl har erfarenhet av att egenhändigt tillverka en specifik produkt av djurfett. Sedan följer en ganska detaljerad beskrivning av hur trådstartaren har tänkt gå tillväga. På det följer en fråga om en specifik detalj, som personen skulle vilja ha synpunkter på och hjälp med att lösa. I tråden följer ett svar från en annan *glesbygdsgirl*. Detta inlägg svarar inte på trådstartarens frågor, utan tipsar om något annat som kan göras av djurfettet. Ett tredje inlägg följer i tråden. Inte heller detta inlägg svarar på den första personens frågor, utan ställer en öppen fråga om huruvida det går att framställa någon annan produkt av djurfettet i fråga. Det väsentliga i denna tråd tycks inte primärt vara att kommunicera genom att svara på de postade frågorna. Snarare tycks det handla om att ingå i ett slags praktikgemenskap (Wenger 1998) som binds samman av reproducerande och recykliska erfarenheter och värden av djur, natur och tradition utifrån ett holistiskt perspektiv.

Flera av de här praktikerna och berättelserna får också en estetisk dimension då de vanligtvis kompletteras med vackra bilder på föremålen i fråga. Dessa bilder kan läsas som motståndshandlingar till stereotypa bilder av glesbygden definierad som brist (Wollin Elhouar 2014). Här förmedlas istället bilden av ett överflöd, det rurala som något attraktivt och lockande, som ett värdigt, fullgott alternativ till en urban livsstil och till ett liv i staden. Den här typen av göranden blir också delvis ruralspecifika genom att de tar spjörn emot företeelser som ofta förknippas med stadens värden; som konsumtion, storskalighet, prefabricering, hastighet, modernitet och kapitalism. Det är föreställningar av landsbygden som antites till stad, med tillhörande värden av långsamhet, autenticitet, kvalitet och tradition, som upphöjs och förmedlas.

I inläggen syns också berättelser om göranden som normativt sett är maskulint kodade. Det

kan handla om att behärska skogsmaskiner eller att bygga på traditionellt vis genom att hugga och på egen hand timra upp sitt hus. Dessa inlägg uttrycker emellanåt också en idealbild av glesbygdskvinnan som någon som kan göra allt och som kan inbegripa två positioner, innehållandes både heteronormativt feminina och maskulina könskoder, vilket diskuterades också ovan. Att kvinnor historiskt sett haft lättare att utföra manligt definierade sysslor än tvärtom är ett känt faktum (Lundström 1999). Det finns även inlägg som visar positioner som överskrider de heteronormativa positionerna av, eller uttrycker ifrågasättanden av heteronormativa göranden. Emellertid är den typen av inlägg förhållandevis få på forumet när vi gör nedslag på fältet. De flesta inlägg bekräftar alltså därmed en heteronormativ ordning där sysslor och egenskaper kan vara kvinnligt eller manligt kodade, och där könen är två till antalet och komplementära, även om flera inlägg visar överskriddanden av själva ordningen.

Nättrum och samtidighet

På sätt och vis kan man tala om Glesbygdsgirls som en skapad rumslighet där erfarenheten av "gleshet", av utsatthet (för bl a naturens krafter) och den "ensamma" positionen kvinna på landsbygden/i glesbygd blir synliggjord som något gemensamt och totalt sett ganska omfattande. I gruppen skapas en gemenskap som inte hade varit möjlig utan internets hjälp, men den förutsätter samtidigt erfarenhet av (eller åtminstone en idé om) gemensamma villkor och särdrag som existerar på landsbygden och glesbygden även i den fysiska verkligheten. Glesbygdsgirls möjliggör en förflyttning av *glesbygdsgirl* som en ensam position till att vara en del av något mycket större. Summan av alla medlemmar blir något annat i den rumslighet som skapas digitalt, vilket kan förstås med hjälp av Doreen Masseys definition av rum som något som är baserat på sociala relationer och som kan vara oavslutade processer utsträckta både i tid och rum (Massey (1994) 2014, 2005). Den virtuella gemenskapen förutsätter en "multipel platsbundenhet" IRL som genom sin blotta mängd innebär en symbolisk

förtätning av nättrummet. Med Millers sätt att se blir det en konsekvens av själva mediet på samhällsnivå att glesbygden blir synlig som något ganska omfattande, och på individnivå att den egna erfarenheten både bekräftas och vidgas (Miller & Horst 2012; Miller 2011).

Internet som rum har ofta diskuterats tidigare (se t ex Merrick 2012). Däremot har tidsdimensionen inte undersökts lika grundligt. Det är därför vår avsikt att analysera tidsdimensionen i relation till netnografisk metod, dels ifråga om hur olika tidslager kan överlappa i de olika trådarna, dels vad snabba flöden gör med vår forskning: våra resultat, våra relationer till fältet och oss som 'forskningspersoner'.

Det vi upptäckte när vi interagerade och presenterade vårt projekt i forumet var att timingen var oerhört viktig. Konversationen i kölvattnet av vår presentation pågick nästan dygnet runt och det krävdes en hög grad av närvaro av oss författare för att besvara alla frågor och farhågor i takt med att de ställdes. Om våra svar uteblev märktes genast en oro och en intern diskussion började om varför vi inte hörts av. Vid kartläggningen av var i landet medlemmarna befann sig fortsatte exempelvis inläggen flera dagar efter att vi slutat räkna, trots att vi tidigt meddelade att kartläggningen hade avslutats.

Vikten av timing kunde också märkas när vi inom forskargruppen tillfälligt kommunicerade med varandra om gemensamma strategier i mötet med fältet. Det faktum att fältet befinner sig i det virtuella rummet, som inte förhåller sig till givna tidsramar utan kan kommunicera med oss när som helst i ett uppluckrat tidsrum, medför också andra effekter. En sådan är att även vår organiserade arbetstid uppluckras i form av förväntningar av omedelbar aktion på nätfältet. Några raders fältanteckningar får tjäna som illustration:

Det är en vardagsmorgon framför köksbordet, denna dag ska det arbetas hemmavid. Dagens andra kopp kaffe står på bordet, datorn är nyligen påslagen, arbetsmailen hastigt genomgången och dagens arbetsuppgifter är antecknade på en lapp. Mobil-

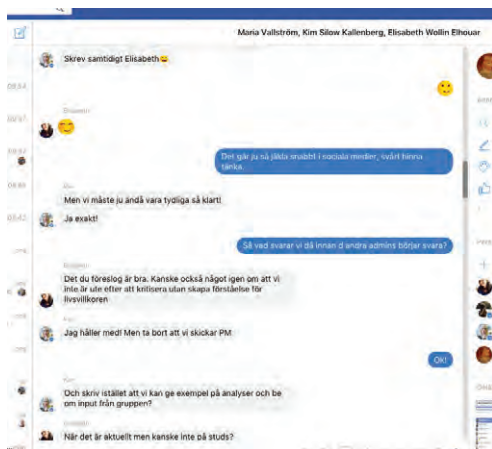
telefonen, den ständiga följeslagaren som ligger bredvid datorn, ger ifrån sig ett kommanderande biip; den numera välbekanta signalen som löftesrikt talar om att ett nytt meddelande har kommit. Något i det här ljudet uppmanar till att direkt avbryta det jag håller på med för att ta reda på vad detta nya meddelande innehåller. Meddelandet på Messenger är från en av kollegorna i forskargruppen och handlar om metod- och etikfrågor i samband med vårt gemensamma nätforskningsprojekt. Meddelandet är startskottet på en intensiv gruppdiskussion via våra mobiler som pågår under större delen av förmiddagen. Diskussionen påminner på sätt och vis om en diskussion i verkligheten, vilken numera i det digitala rummet brukar benämnas som IRL. Allas våra inlägg annonseras med nya biip som avlöser varandra i ett högt tempo. De får genom sin rytm delvis karaktären av muntliga diskussionsinlägg och det blir omöjligt att bryta flödet, att inte titta efter, läsa och kommentera det senaste inlägget med en gång, på samma sätt som det kan vara svårt att avbryta vilken pågående diskussion som helst som man är delaktig i.

Denna vardagsmorgon i Messengers tecken kan å ena sidan beskrivas som ett exempel på hur teknikens utveckling kan bidra till högeffektiv och smidig arbetsorganisering; en tidskomprimerad forskningskonferens i cyberspace utan krav på rumslig förflyttning (jfr Giddens 1981; Harvey 1990). Snabbheten och direktheten i processen sparar tid. De vanliga formerna av ställtid och mellanrum som förflyttningar och fysiska möten innebär skalas av, försvinner och ersätts av en nätets omedelbarhet (jfr Delanty 2003).

Den illustrerade vardagsmorgonen kan å andra sidan exemplifiera hur vår nya tids ständiga krav på uppkoppling och spontan återkoppling och kommunikation via våra smarta allt i allo-mobiler koloniserar vårt tidsrum. Synkroniserad, effektiv tidsanvändning innebär också att det tillkommer en prestationsaspekt (Adam 2004, 1998). Resonemanget för tankarna till

den franske urbanteoretikern Paul Virilio (1977) och hans tankar om hastighetens tyranni. Han driver tesen att tidens hastighetsparadigm ställer krav på omedelbar reaktion samtidigt som det urholkar människors kapacitet till reflektion och eftertanke.

Att kommunicera i den uppkopplade världen skapar nya frågor som man behöver ta ställning till: Hur snabbt måste man svara? Hur länge kan man vänta för att svaret fortfarande ska räknas som ett så kallat vändande svar? Hur mycket längre och mer elaborerat bör svaret vara om man väntar, låt oss säga, en dag med att svara? Ställs olika förväntningar på oss i det virtuella tidsrummet beroende på om vi kategoriseras som kvinnor eller män? Att försöka upprätthålla kontorstim vid skrivbordet med en arbetsplan för dagen och avbrytas av att andra arbetsuppgifter griper in i form av ljudliga och synliga meddelandesignaler, är givetvis inte enbart förbehållet arbete i den virtuella världen. Även utan kontakt med mobiltelefoner kan arbetslivet gripa in och ställa krav på agerande. Men den ständiga uppkopplingen på nätet tillför nya dimensioner av krav på snabb återkoppling, vilket kan skapa ytterligare ambivalens och stress med få möjligheter till återhämtning (Zimbardo & Boyd 2012). Hastighetskraven är implicita, sällan uttalade som just krav. Det tillhör nog inte heller vanlighete-

Bilden visar en del av konversationen i forskargruppen, som pågick i Messenger parallellt med en diskussion på Glesbygdsgirls om studien.

ten att föra diskussioner om förhållningsregler och former för hur omedelbart man bör agera i dessa sammanhang. Som med de flesta normer förväntas vi bara att följa normerna, inte bryta den flödande rytmen. Tidsrytmen blir som en osynlig ordning, en tidsnorm.

Forskarens roll i etnografiska forskningsprocesser

De implicita hastighetskraven som ställs på nätforum innebär att många metodiska och etiska ställningstaganden i relation till detta måste formuleras mer eller mindre genast. Som forskargrupp var vi tvungna att vara uppkopplade med varandra och med Facebook-gruppen för att kunna svara på och bemöta en del användares reaktioner på våra inlägg om att forskning pågick. I den långa konversation som utbröt med trådar och undertrådar i forumet – efter att vi för andra gången postat information om att vi var där som observerande forskare – krävde en del användare till exempel snabba svar på vilka vi var och vad vår forskning innebar.

För att bemöta den misstänksamhet och oro som uppstod låg det nära till hands att använda en "personlig" förklaringsmodell. Eftersom vi sedan tidigare varit medlemmar som privatpersoner kunde vi förklara att vårt forskningsintresse var motiverat av intressen som vi delade med forumets användare. På ett fåtal användares uttryckta oro över vår närvaro i forumet och deras direkta frågor svarade till exempel en i forskargruppen med en personlig historia om sig själv och sin relation till uppväxt och boende på landsbygden. Det tycktes lugna dessa användares oro att få höra att vi inte var snokande outsiders, utan snarare positionerade i samma fält som de själva.

Feministiska forskare har diskuterat den här typen av forskningsdilemman utifrån frågor om hur förtroende och transparens hänger samman med makt. Till exempel har sociologen Ruth Frankenberg arbetat med vad hon kallar ett "dialogiskt" tillvägagångssätt där hon aktivt valt att stiga ut ur rollen som "blank-faced research persona" (1993:30f). Detta var ett

val hon gjorde när hon upplevde hur svårt det kunde vara att etablera tillräckligt med tillit för att prata om rasifieringsfrågor med vita kvinnor. Frankenberg beslöt sig då, utifrån etiska överväganden om transparens, att uttryckligen positionera sig själv som situerad och involverad i fältet (1993:30f).

Ett resultat av de snabba metodiska val som vi fick göra i dialogen på forumet, och som innebar att vi tog ett kliv ur rollen som en "blank-faced research persona" (Frankenberg 1993:30) blev att vår position som privata Facebook-användare smälte samman med våra positioner som professionella etnografer. Detta betyder inte att vi var professionellt privata utan snarare – utifrån forskningsetiska ställningstaganden – personligt professionella. Vi väljer att kalla denna nya position som uppstod i mötet med fältets egenheter och hastighetskrav för en *nätforskarpersona*. Att träda in i sin nätforskarpersona innebär att träda in i rollen som den personliga etnografen, som berättade om sina egna erfarenheter eller ibland delade foton från sin egen vardag på forumet. Att tänka på vår pågående interaktion med deltagarna utifrån positionen nätforskarpersona hjälpte oss att se på och skilja mellan olika positioneringar under det pågående etnografiska fältarbetet. Det var också ett verktyg för att skapa en viss distans till fältet och skilja på tillfällen då vi befann oss i forumet som forskare och som privatpersoner.

Inom feministisk teori har det länge diskuterats hur explicit positionering är del av en ansvarstagande forskningspraktik. Genom att erkänna hur all kunskap är situerad och förkroppsligad kan vi få tillgång till empiriska fält på annat sätt och skapa en ansvarstagande kunskap (Haraway 1988; Frankenberg 1993). På samma sätt har tänkare inom det som kallas avkoloniserings-teori (de-colonial theories) pekat på hur den plats från vilken forskaren artikulerar sitt kunskapande är betydelsefull. Sociologen Ramon Grosfougel (2011:4) menar att den västerländska vetenskapens diskurs har skapat en myt om "truthful universal knowledge" som döljer såväl forskaren som talande subjekt, samt den koloniala geopolitis-

ka positionen som denne talar från. Det som skedde i diskussionerna i just detta forum, Glesbygdsgirls, där många identifierar sig med en tillskriven perifer position i förhållande till Stockholm och andra urbana platser, kan sägas vara präglad av just en liknande kolonial geopolitisk struktur. Mycket av diskussionerna på forumet handlar just om den problematiska urbana normen och hur stora delar av landet osynliggörs av den. Känsligheten mot att bli studerad kan därmed också utläsas som en konsekvens av en "intern orientalism", där en urban konsumtion av landsbygden fungerar som en slags exploatering av vissa värden och företeelser, och som ett döljande av andra (Eriksson 2010; Vallström 2014). Här var det en fördel att vara flera författare och kunna föra en reflexiv dialog kring våra egna positioner. Här återger vi en minidiskussion i ämnet som förs av två av artikelförfattarna:

MV: Det jag märker när jag är inne på forumet är att jag uppfattar en glesbygdssituation som mer autentisk än andra. Jag är helt övertygad om att de dagliga erfarenheterna och platsen vi interagerar med inverkar hur vi ser på världen och jag har själv erfarit den resan; från landsbygd till stad och tillbaka igen i några omgångar. De markeringar som görs på Glesbygdsgirls kring detta, exempelvis "saker jag åker omkring med i min bil" (vedträ, saltsten, yxa etc.) ger antydningar om en delad gemenskap som tar sig materiella uttryck. Inlägg som visar vackra utsikter över hisnande landskap å andra sidan, upplever jag som mer problematiska eftersom de inbjuder till en distanserad konsumtion av det rurala.

JJ: Jag upplever samma problematiska relation med de vackra bilderna av landskap. Även om dessa bilder representerar en klassisk syn på naturen som något som ska konsumeras av den moderna människan – tänk tavlan med mannen som står i svart rock och blickar ut över ett bergslandskap – så erbjuder dessa bilder en motposition för användarna av forumet att inta. För dem kan postandet av dessa bilder ses som en motståndshandling. Bilderna visar deras vardag, ofta åtföljs dessa vykortslänkande

vyer av berg, skog och sjöar av kommentarer som "min morgonpromenad". Dessa bilder visar en motsats till det som vanligtvis förknippas med vardagen i gles- eller landsbygd, dvs något trist och öde, men det blir en tudelad artikulation då de samtidigt är del i en diskurs om det rurala som något vackert som ska konsumeras. I en tid av stark centralisering och urban norm och när staten gjort reträtt från dessa platser förväntas de som blir kvar att bli någon slags entreprenörer i en upplevelseindustri. Så dessa bilder kan både ses som motstånd och samtidigt del av den diskurs som Maria pekar på.

Att placera sig som en "insider" i fältet var således ett viktigt metodiskt grepp för att lugna användare och skapa trygghet, men också för att visa sin utsatthet som person som ett slags etiskt ställningstagande. Att vara en "insider" innebar även att vi kunde föra forskardiskussioner av den art som vi citerar ovan. Men med positionen som "insider" kommer även förpliktelser och frågor om vad vi sedan gör med den kunskapen.

Avslutning

Nätetnografi – netnografi – är en relativt ny metod, vilket innebär både svårigheter och möjligheter. Svårigheterna är främst förknippade med att bryta ny mark och att inte ha en väletablerad forskningspraktik att luta sig mot i utformningen och genomförandet av studier. Möjligheterna består å andra sidan av just friheten att tänka fritt och formulera nya tankar kring etnografisk forskningspraktik i en tid när internet, och inte minst sociala medier, är centrala rum för sociala relationer, kultur, och politik. I den här artikeln har vi diskuterat tre metodologiska aspekter som vi funderat kring i relation till nätetnografi; och mer specifikt i relation till Facebook-forskning. Vår netnografiska studie av rurala kvinnlighet i Glesbygdsgirls har särskilt aktualiserat frågor om rumslighet, tidslighet och reflexivitet samt forskningspositioner.

Vi har funnit att forumet Glesbygdsgirls möj-

liggör att individuella positioner och erfarenheter kan bli en del av något större. Den digitala rumsligheten skapas av medlemmarna tillsammans. Vi vill peka på hur rummet är något som skapas utifrån sociala relationer och som kan vara oavslutade processer utsträckta både i tid och rum (Massey (1994) 2014, 2005). Det virtuella rum som skapas i användarnas konversationer och agerande förutsätter dock att det finns en "multipel platsbundenhet" utanför Facebooks verklighet, fysiska platser som genom sin blotta mängd innebär en symbolisk förtätning av nättrummet. Det blir en konsekvens av själva mediet på samhällsnivå att glesbygden blir synlig som något ganska omfattande, och på individnivå att den egna erfarenheten både bekräftas och vidgas (Miller & Horst 2012; Miller 2011). Samtidigt visar våra empiriska exempel att *glesbygdgirls* inte är en homogen position, utan att det råder strider inom gruppen om vad som utgör en autentisk rural femininitet.

I diskussionen om nätets tid har vi framförallt fokuserat på de snabba flöden internet präglas av, samt hur nätets samtidighet kan innebära fördelar men även ställa nya krav på forskarens närvaro i fältet som inte har aktualiserats tidigare. Det kan dock vara relevant att påpeka att internet vid sidan av att präglas av samtidighet och snabba flöden även fungerar som ett slags arkiv. Inlägg som inte aktivt tas bort ligger kvar länge och kan sökas upp och läsas flera gånger

och lång tid efter att de ursprungligen publicerades. Återigen är det fruktbart att tänka ur Masseys rumslighetsförståelse; rum skapas som utsträckta i tiden och baserade på sociala relationer.

Hur man agerar och presenterar sig som forskare på ett Facebookforum är något som behöver diskuteras och utforskas mer. Sociala nätverk som Facebook ger fantastiska empiriska möjligheter och kopplar oss samman med våra fält på ett mycket direkt och informativt sätt. I den här artikeln har vi presenterat de tillgängssätt som vi valde utifrån reflexivitet och vår forskareetik. Den något problematiske sammanblandningen mellan offentligt och privat som sker på sociala forum är något som vi valde att använda oss av utifrån våra roller som både forskare och personligt delaktiga i det empiriska fältet. Att bedriva netnografisk forskning på sociala forum kan i bästa fall öppna upp en för en mer deltagande forskningsmetodik där forskningsdeltagare kan engageras och göras mer delaktiga i forskningsprocessen. På så sätt kan vi också uppnå en mycket större genomslagskraft och – förutsatt att vi lyssnar och för en dialog – i högre grad utföra verkligt angelägen forskning. Internet underlättar en interaktiv ansats, en möjlighet att arbeta mera med tredje uppgiften och dessutom vara mer relevant för människors sökande efter mening idag.

¹ Denna "gleshet" varierar väldigt mycket bland medlemmarna i gruppen, från enstaka bebyggelse i fjällmiljö till mellanstora städer och i vissa fall även storstad, men det är då erfarenheter av, eller längtan till, landsbygd och glesbygd som är den gemensamma nämnaren.

LITTERATUR

- Adam, Barbara 2004. *Time*. Cambridge: Polity Press
- Adam, Barbara 1998. *Timescapes of modernity. The environments and invisible hazards*. London: Routledge
- Andersson (nu Vallström), Maria 1996. "Osynlige mannen – om kön, makt och modernitet." I: *Nordnytt nr 63*, 1996 (omtryckt i sin fullständighet i nr 65, s. 89-107)
- Berg, Martin 2015. "Deltagande etnografi", I: Ahrne, Göran & Svensson, Peter [red] 2015. *Handbok i kvalitativa metoder*. 2a upplagan. Stockholm: Liber
- Carlsson, Eric, Bo Nilsson och Simon Lindgren 2015. "Sociala medier och det politiska", I: Carlsson, Eric, Bo Nilsson och Simon Lindgren (red.) *Digital politik. Sociala medier, deltagande och engagemang*. Göteborg: Daidalos
- Cramer, Katherine J. 2016. *The Politics of Resentment. Rural Consciousness in Wisconsin and the Rise of Scott Walker*. Chicago: The university of Chicago Press
- Crenshaw, K 1989. "Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory, and Antiracist Politics" University of Chicago Legal Forum, 139-67
- Dalgas, Karina Märcher 2016. "Au pairs on Facebook" *Nordic Journal of Migration Research*, 2016, Vol.6(3), pp.175-182
- Dalsgaard, Steffen 2016. "The Ethnographic Use of Facebook in Everyday Life". *Anthropological Forum*, 02 January 2016, Vol.26(1), p.96-114.
- De los Reyes, Paulina & Mulinari, Diana (2005). Intersektionalitet: kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap. 1. uppl. Malmö: Liber
- Delanty, Gerard 2003. *Community*. New York: Routledge
- Eriksson, Madeleine. 2010. "People in Stockholm are smarter than countryside folks." Reproducing urban and rural imaginaries in film and life. I: *Journal of Rural Studies nr 2*.
- Farahani, F. (2010), "On Being an Insider and/or an Outsider: A Diasporic Researcher's Catch-22 Education Without Borders: Diversity in a Cosmopolitan Society" / [ed] Naido, Loshini, Nova Science Publisher; Inc., 2011
- Fischer-Tahir, Andrea & Naumann, Matthias (red.) (2013). "Peripheralization: the making of spatial dependencies and social injustice." Wiesbaden: Springer VS
- Fjell T.I. 2010. "Offentliggjort men inte offentligt? Några tankar om bruket av internetkällor." I: *Nätverket. Etnologisk tidskrift*. 2010, nr 17
- Frankenberg, R. (1993), *White women, race matters: the social construction of whiteness*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Frykman, Jonas/Löfgren, Orvar 1979. *Den kultiverade människan*. Malmö: Liber.
- Fröhlig, F. 2013, *Painful legacy of World War II: Nazi forced enlistment: Alsatian/Mosellan prisoners of war and the Soviet prison camp of Tambov, Diss*. Stockholm: Stockholm University, 2013.
- Giddens, Anthony 1981. *Time-space distanciation and the generation of power*. London: Macmillan
- Grosfoguel, Ramon 2011, "Decolonizing Post-Colonial Studies and Paradigms of Political-Economy: Transmodernity, Decolonial Thinking, and Global Coloniality" In: *TRANSMODERNITY: Journal of Peripheral Cultural Production of the Luso-Hispanic World*, 1(1) 2011.
- Gunnarsson Payne J. 2010. "Fältanteckningar från Bloggsfären. Meningsskapande tekniker och vardagslivets etnologi." I: *Nätverket. Etnologisk tidskrift*. 2010, nr 1
- Göransson, Michell 2017. *Ätbara andra*. Göteborg & Stockholm: Makadam
- Haraway, Donna 1988, "Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective" In: *Feminist Studies*, Vol. 14, No. 3. pp. 575-599.
- Harvey, David 1990. *The condition of postmodernity*. Cambridge: Blackwell
- Hornborg, Alf 2010. *Myten om maskinen: Essäer om makt, modernitet och miljö*. Göteborg: Daidalos
- Ingridsson, Jenny (2017) *The Promises of the Free World: Postsocialist Experience in Argentina and the Making of Migrants, Race, and Coloniality*. Diss. Stockholm: Södertörns högskola, 2017.
- Jansson, Hanna 2017. *Drömmen om äventyret. Långfärdsseglares reseberättelser på internet*. Stockholm: Stockholms universitet
- Johansson, Anders 2015. "Postengagemanget. Om subjektivering och reifiering på sociala medier", I: Carlsson, Eric, Bo Nilsson och Simon Lindgren (red.) *Digital politik. Sociala medier, deltagande och engagemang*. Göteborg: Daidalos
- Lundström, Catarina 1999. "Att gå över gränsen. Genusförhållanden på landsbygden i Jämtlands län 1900-1960." I: Kilander, Svenbjörn (red.): *Skilda världar. Om kvinnligt och manligt i Jämtland och Härjedalen under 350 år*. Östersund: Mitthögskolan.
- Lykke, Nina 2003. "Intersektionalitet - ett användbart begrepp för genusforskningen." I *Kvinnovetenskaplig tidskrift (KVT)* nr 1. Se även KVT 2005: 2-3,
- Markham A & E. Buchanan 2012, *Ethical Decision-Making and Internet Research. Recommendations from the AoIR Ethics Working committee (Version 2.0)*. Association of Internet Researchers. Available at <http://aoir.org/reports/ethics2.pdf> (Last accessed 02.03.2016)
- Massey, Doreen, (1994) 2014. *Space, Place and gender*. Oxford: Polity Press
- Massey, Doreen 2005: *For space*. London: Sage
- Miller, Daniel 2011. *Tales from Facebook*. Cambridge: Polity

- Miller, Daniel & Heather Horst 2012. *Digital Anthropology*. Oxford: Berg
- Piacenti, David; Rivas, Luis ; Garrett, Josef 2014. "Facebook Ethnography: The Poststructural Ontology of Transnational (Im) migration Research" *International Journal Of Qualitative Methods*, 2014, Vol.13, pp.224-236
- Pripp, Oscar 2011. "Reflektion och etik". I Kaijser & Öhlander (red.) *etnologiskt fältarbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Silow Kallenberg, Kim 2016. *Gränsland. Svensk ungdomsvård mellan vård och straff*. Huddinge, Södertörns högskola
- Vallström, Maria 2014: "Berättelser om plats, platsen som berättelse." I: *När verkligheten inte stämmer med kartan. Lokala förutsättningar för hållbar utveckling*. Lund: Nordic Academic Press.
- 2010. "Att göra skillnad. Om arbete, migration och kön i skogsarbetarbyar 1950-1975," i *Scandia* 76:1, 2010, s. 75-99.
- Virilio, Paul 1977/1986. *Speed and politics. An essay on Dromology*. New York: Semiotext(e)
- Wenger, Etienne 1998. *Communities of Practice. Learning, Meaning, and Identity*. Cambridge: University Press
- Willim R. 2010. "När nätet växer. Om algoritmiska och irreguljära metoder." I: *Nätverket. Etnologisk tidskrift*. 2010, nr 17
- Wolanik Boström, Katarzyna (2005), *Berättade liv, berättat Polen: en etnologisk studie av hur högutbildade polacker gestaltar identitet och samhälle*. Diss. Umeå: Umeå universitet, 2005.
- Wollin Elhouar, Elisabeth 2014. *Tillhör vi Sveriges framtid? En etnologisk studie av vardag och hållbarhet i norrländsk glesbygd*. Stockholm: Stockholms universitet
- Zimbarbo, Philip & Boyd, John 2012. *The time paradox*. New York: Simon and Schuster

SUMMARY

Rural Girls

Internet-Ethnography - Netnography - is a relatively new method, which presents both difficulties and opportunities. The difficulties are primarily associated with the breaking of new ground and not having a well-established research practice to lean on as regards the design and implementation of the studies. The opportunities, on the other hand, include the freedom to think freely and formulate new ideas about ethnographic research practice at a time when the Internet, and not least social media, are central spaces for social relationships, culture, and politics. In this article, we discuss three methodological aspects that we have considered in relation to netnography; more specifically, in relation to Facebook research. Our netnographic study of rural femininity in Glesbygdsgirls (Rural Girls) has particularly highlighted issues of spatiality, timeliness and reflexivity, as well as research positions.

We have found that the Glesbygdsgirls' forum makes it possible for individual positions and experiences to become part of something much larger. The digital spatiality is created together by the members. In conjunction with Massey, we want to point out how the space is something that is created on the basis of social relationships, which can be unfinished processes extending across both time and space (Massey (1994) 2014, 2005). However, the virtual space that is created in the user conversations and actions presupposes that there is a "multiple site of location" beyond the reality of Facebook; including physical sites or places that through their sheer numbers indicate a symbolic densification of the network space. According to Miller's view, it is a consequence of the media itself that at the level of society, rural areas become visible as something quite extensive, and at the individual level that one's own experience is both confirmed and widened (Miller & Horst 2012; Miller 2011). At the same time, our empirical examples show that *glesbygdsgirl* is not a homogeneous position, but rather that there exists conflict within the group about what

constitutes an authentic rural femininity.

In the discussion about network time, we have focused mainly on the rapid flow by which the internet is characterized, as well as how the network's simultaneousness can bring benefits, but also make new demands on the researcher's presence in the field in ways that have never previously come to the fore. However, it may be relevant to point out that, in addition to being characterized by simultaneousness and rapid flow, the internet also serves as a kind of archive. Posts that are not actively deleted remain available for a long time and can be searched for and read multiple times, long after they were originally published. Once again, it is fruitful to think of Massey's spatial understanding; the spaces created are extended in time and based on social relationships.

How researchers act and present themselves in a Facebook forum is something that needs more discussion and exploration. Social networks like Facebook provide remarkable empirical opportunities and connect us with our fields in a very direct and informative way. In this article, we have presented the course of action we chose based on reflexivity and our research ethics. The somewhat problematic confusion between what is public and private that takes place in social forums is something we chose to use based on our roles as being both researchers and personally involved in the empirical field. To pursue Netnographic research on social forums can, at best, open the researcher up to a more participatory research methodology where research participants can be involved and made to participate more in the research process. In this way, we can also achieve a much greater impact and - provided we listen and generate a dialogue - conduct really important research at a higher level. The Internet facilitates an interactive approach, an opportunity to work more in collaboration with the society and also at regional levels, and, moreover, be more relevant to people's current search for meaning.

MAGDALENA PETERSSON MCINTYRE

Modebloggerskor

Femininitet och intimitet som företagande

Min man har satt ett ultimatum. Jag måste välja mellan honom och shopping. Jag saknar honom redan! (Anonym)

Under mitten av 2000-talet dök modebloggerskan upp som en ny medial figur. Unga kvinnor som skrev om mode, shopping och privatlivet väckte genom sitt stora genomslag snabbt kritik i etablerade medier. De kallades modebloggerskor, men bloggade inte bara om mode och vände sig ibland själva mot beskrivningen. Flera forskare har menat att den kritik bloggerskorna bemöttes av kan ses som en upprepning av en bekönad diskurs där kvinnors och unga tjejs aktiviteter trivialiseras genom att beskrivas som negativa och ytliga. Tvärtom kan bloggande förstås som ett sätt att ta makten över de förväntningar på femininitet som finns i omlopp (Dmitrow-Devold 2017, 2013, Hänninen 2015, Lövheim 2011a). Modebloggande uttrycker den ambivalens som nutida föreställningar om såväl femininitet som feminism gestaltas med.

De allra flesta av dessa så kallade personliga bloggar drivs av kvinnor och unga tjejer (Lövheim 2011a, 2011b, Dmitrow-Devold 2013). De bygger på ett slags dagboksformat som kretsar kring att visa upp, rekommendera och recensera konsumtionsvaror. Det dagliga valet av kläder, mat och shopping görs till ett slags spektakel som delas, kommenteras och följs av anonyma främlingar i ett utdraget tidsförlopp som bygger på introspektion (Arsel och Zhao 2012, McQuarrie, Miller and Phillips 2013, Chittenden 2016). Upplägget är uppdateringar om ordinära men estetiserade bilder från vardagen, om vad som händer på jobbet i veck-

an, outfit-of-the-day (ootd) och samarbeten med företag varvade med bilder från utekvällar, semesterresor och personliga reflektioner. Typiska är sponsrade inlägg såsom bilder från frisörer med kommentarer om hur bra det är att få håret fixat och komplimanger till salongen ifråga. Som påpekats av flera forskare skiljer sig modebloggar från många andra bloggar genom att de ofta har som ett uttalat mål att tjäna pengar (Kretz och de Valck 2012, Marwick 2013, Pedroni 2015, Findley 2015, Tittton 2015, Hänninen 2015, Laurell 2014).

Mode-, shopping och skönhetsbloggande är aktiviteter som är fulla av motsägelser och tvektidigheter. Enligt Brent Luvaas (2016) suddar modebloggande ut skillnader mellan proffs och amatör, insida och utsida samt jag och varumärke. De kännetecknas också av en konstant lek mellan verklighet och fiktion och mellan intimt och publikt. En ideal livsstil framställs i en form som är självutlämnande, men också manipulativ, förförisk och lämpad för voyeurism. Formen kan liknas vid skripten i såväl samtida bekännelsefiktur som så kallad reality-tv. Det visuella är framträdande och bloggarens liv och kropp skildras på ett estetiserat vis som i stor utsträckning går ut på att ge ett slags illusion av att komma en specifik person nära. Sedan de första mode- och skönhetsbloggarna dök upp har dessa förändrats från att ge amatörmässigt oredigerade och dagbokslänkande beskrivningar av skönhet och mode till så kallade "influencers" som driver företag med avancerad marknadsföring (jfr Findley 2015). Under denna förvandling har många bloggare blivit medvetna om att vägen till framgång lig-

ger i att lyckas med balanskonsten med att ärligt avslöja intima och privata detaljer om vardagslivet samtidigt som samma ärlighet är väl genomtänkt och koreograferad.

Formen bygger vidare på en kulturellt definierad sammansättning mellan femininitet och konsumtion som både intensifieras och anpassas till nutidens digitala kultur samt förändrade syn på kön (Entwistle 2000, Felski 1995, Radner 1996, Nava 1995). Informationsteknologin har möjliggjort en professionalisering av konsumtion där bloggare kan skapa en yrkesidentitet kring att konsumera, samt hänge sig fullständigt åt detta intresse. Intresset är då inte längre bara något som kostar pengar utan faktiskt också något att förtjäna på (jfr Zhang 2015, Hänninen 2015).

En sammanblandning mellan mode, skönhet och ett feministiskt budskap är också vanligt i många bloggar. Visdomsord om livet och shopping i en skämtsamt postfeministisk ton förekommer ofta. Under senare år har feminism blivit ett vanligt inslag i allt ifrån reklam till kändisars personliga varumärkesbyggande och politikens självbilder. Feminism beskrivs allt oftare som ”coolt” och en ny synlig feminism förekommer i populärkultur (Gill 2016). Ett exempel är den svenska bloggaren Kakan Hermansson som i en intervju i modemagasinet Elles bloggportal kallas ”en av Sveriges mest högprofilerade feminister – och en av landets mest hängivna hudvårdsfantaster” (<http://www.elle.se/kakan-hermansson-tar-ton/>).

Är det möjligt att kombinera feminism med ett starkt fokus på praktiker som traditionellt sett har bidragit till att underordna kvinnor, så som konsumtion, skönhet och mode? Med utgångspunkt i djupintervjuer med personliga bloggare inom mode-, shopping- och skönhetsfältet syftar den här artikeln till att undersöka hur dessa förstår sin verksamhet i relation till frågor om femininitet, feminism och företagande. Artikeln handlar om hur förhållandet mellan femininitet och feminism gestaltas, tolkas och konstrueras i dessa bloggar och vad som händer med kulturella förståelser av

feminism i mötet med den digitala världens nya uttrycksformer. Det innebär att feminism och femininitet används som empiriska begrepp. Av de bloggar jag studerat hade många namn som anknyter till en fru eller gift heterosexuell kvinna och mamma, en slags kombination av en estetiserad hemmafru med berättelser om entreprenörskap, mode och skönhet.

Jagets entreprenörskap

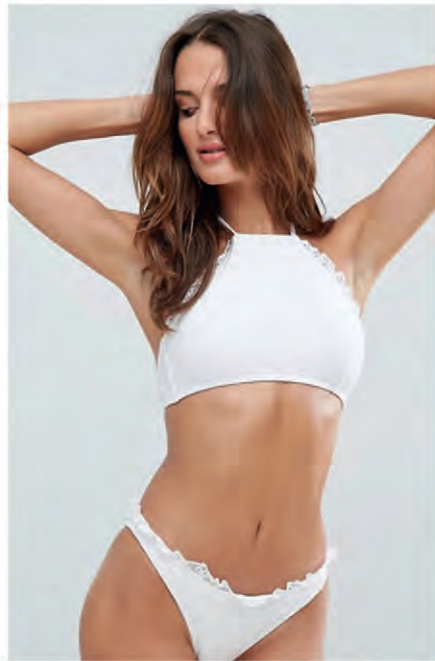
Kvinnor som bloggar om konsumtionsvaror kan ses som exempel på just den form av subjekt som hyllas i dagens samhälle, ett slags entreprenöriellt jag där gränser mellan arbete, konsumtion, intimitet och marknad lösts upp och där privatlivets erfarenheter blir en kommersialiserbar produkt. Jaget förstås som ett varumärke i en utveckling som teoretiskt ofta relateras till nyliberalism (McRobbie 2016, Palmgren 2015, Hänninen 2015). Nyliberalism är ett motstridigt begrepp som har använts på olika vis. Ofta förstås det i ekonomiska termer som den politik där statens roll minskat och marknader avreglerats, offentlig sektor privatiserats och där kostnadseffektivitet, vinst och produktivitet blivit en självklar del av mänskliga verksamheter (Harjunen 2017, se också Brown 2003, Harvey 2007). I teorier om subjektivitet och arbete inspirerade av Foucault används begreppet jagets entreprenörskap för att beteckna framväxten av ett entreprenöriellt subjekt sammanvävt med en nyliberal ideologi (McNay 2009, Du Gay 2006, Foucault 2009). Nyliberalism ses då som ”governmentalitet”, som mer än principer om fria marknadskrafter och som omfattar organiseringen av subjektivitet. Entreprenöriella subjekt relaterar, enligt exempelvis Scharff (2016) till sig själva som vore de ett företag. De är aktiva, omfattar risk, hanterar svårigheter och döljer skador. Individuella medborgare konstrueras som jagets entreprenörer som tar ansvar för och styr sina egna liv (Sharff, Smith-Prei and Stehle 2017, Petersson McIntyre 2016, Foucault 2008, Brown 2003).

Ett liknande sätt att tolka samtiden finns hos litteraturvetaren Lauren Berlant (2011) som

ATT GÖRA STORA BADKLÄDES- INLÄGGET!

May 12, 2017

| INNEHÅLLER REKLAMLÄNKAR* |

Jag har fått så många frågor om mina badkläder, och önskemål om att göra ett badklädesinlägg, så nu är det dags! Det är ju SÅ KUL med badkläder och finns ju ungefär en miljon stilar, men här plockar jag ihop lite badkläder som jag själv tycker är snygga utöver de jag har så kanske ni får lite inspo ni också. Nästan alla bikinis jag hade med mig på resan köpte jag på Asos innan vi åkte och förutom välsorterade underklädesbutiker har de nästan det roligaste sortimentet tycker jag (och till oftast bra pris).

Men iallafall.

Den vita bikinin på bilden finns även med high waist trosa, som ni kan se på mig. Den köpte jag [HÄR](#).

”Att vara någons fru” kallar sig en ”högljudd, skrattande, flaxig, entreprenörsälskande kvinna som nyss fyllt 37” på sin blogg. Hon är en svensk toppbloggare som kombinerar mamma-skap och entreprenörskap med mode och shopping. Tack till Emma Lindquist, som inte har något med artikelns innehåll att göra, för tillståndet att använda bilden.

i boken *Cruel Optimism* (2011) teoretiserar förhållandet mellan den nyliberala eller postfordistiska tid hon menar vi lever i och föreställningar om det mänskliga jaget. Berlant förstår de drömmar om det goda livet som nyliberalismen serverar oss som "cruel optimism" – grym optimism. Var och en av oss ses som ansvarig för oss själva, för att bli ekonomiskt självförsörjande, samtidigt som självförsörjning undergrävs på ett strukturellt plan. Istället för krav om rättvisa villkor, ställs krav på individuellt entreprenörskap (jfr Butler 2015). Föreställningar om jaget som ett företag kan då i sig snarare tolkas som ett slags affektiv självreglering som är sammanvävd med känslor av att vilja lyckas i livet, än som uttryck för självreglering, "governmentalitet", det vill säga en internaliserad maktyttring (jfr Foucault 1991).

Postfeminism

Nära kopplade till teorier om foucauldiansk nyliberal subjektivitet finns tankarna om postfeminism (Gill 2007, 2016). Som term har postfeminism varit kritiserad och använts på några olika vis. Negra och Tasker beskriver exempelvis (2007) postfeminism som en idé där feminism associeras till njutning och livsstil och där föreställningen om att feminismen har uppnått sitt mål och därför hör till historien är stark. Postfeminism är en strategi som är förankrad i konsumtion och där fritiden ses som ett rum för konstruktion av jaget, menar de. Den är som idé fixerad vid en välbeställd elit som ser konsumtion som ett medel för att hantera vardagslivets tillkortakommanden. Postfeminism införlivar, förutsätter och naturaliserar aspekter av feminismen för att kommodifiera den genom en bild av kvinnan som en "empowered" konsument. En liknande diskussion förs av Lazar (2009) gällande budskap i reklam, där vad hon kallar "entitled femininity", en slags berättigad femininitet, är vanlig. Framställningar av kvinnors rätt till lekfull njutning i konsumtionskulturen, tillsammans med ett hyllande av allt feminint och "flickigt" kommunicerar att konstruktionen av en narcissistisk, självsäker och underhållande kvinnlig subjektivitet är en feministisk rättighet, menar hon.

Enligt Gill (2007, 2016) bör postfeminism inte i första hand ses som en tidsangivelse, utan som en analytisk kategori för att undersöka hur genus framställs i medier. Hon tolkar postfeminism som en "sensibilitet"; ett slags känslomässig mottaglighet som är insnärjd i vad hon ser som ett nyliberalt budskap. Med det menar hon ett slags mönster i samtida kulturellt liv som innefattar en betoning på individualism, valfrihet och agentskap som dominerande meningsprocesser som livet tolkas genom. Postfeminism kännetecknas av ett dubbelsidigt förhållande till feminism, som både hyllas och ansätts som aldrig förr, inte minst via sociala medier, och därför också gör feministisk politik svårare. Exempelvis har kraven på kvinnor blivit större och innefattar nya former av kontroll där individens ansvar för kroppen och disciplinering av den i enlighet med skönhetsnormer ökat (se också McRobbie 2009, Dmitrow-Devold 2017). Dessa diskussioner bygger på en kritik av de budskap som cirkulerar i medier. I kritiken hävdas ofta att postfeminismen är en innehållslös och avpolitiserad feminism som sätter yta före innehåll och som hyllar en individualiserad konsumtion. I det följande använder jag begreppet postfeminism, såsom Gill (2016) föreslagit, som en analytisk kategori för att synliggöra empiriska iakttagelser och inte för att föreslå att feminismen har uppnått sina mål och därför befinner sig i en post-fas. Den specifika form av jagets entreprenörskap som bloggare ger uttryck för kan, menar jag, tolkas som en del av en postfeministisk sensibilitet. Informanterna beskriver sig inte som postfeminister, men deras tal uttrycker den postfeministiska sensibilitet Gill skriver om, där feminism och femininitet knyts samman med hjälp av kroppen och där en upplösning av gränser mellan intimitet, jag och företag sker.

Bloggare som subjekt och objekt

Många analyser har pekat på den ambivalenta position som finns i bloggandet, särskilt gällande kön och femininitet. Man kan se den som en möjlighet för unga kvinnor att kringgå de maktstrukturer som styrt offentligheten, arbetslivet, mode, kroppsideal och konventionel-

la medier. Bloggandet har gjort det möjligt för andra röster än de dominerande att komma till tals, att tala om andra teman än de konventionella, samt för andra kroppar än de ideala att synas (Mora och Rocamora 2015, Luvaas 2013, Pham 2011, Lövheim 2011a, jfr Wittrock 2016). Men, vilket påpekats av Mora och Rocamora (2015) bloggofären är varken nödvändigtvis demokratisk eller en entydig förlängning av kapitalistisk kommersialism.

Bloggen som ett slags fritt rum som skapar möjlighet att uttrycka sig själv och kontakta likasinnade har fått en framträdande plats. Inom forskningen har man också hävdats att gränserna mellan privata och offentliga rum ritas om då privata frågor ges en plats i offentligheten (Palmgren 2015, Lövheim 2011b). Möjligheten att driva en verksamhet från hemmet med fokus på konsumtion och familjeliv har samtidigt medfört en kontinuitet i konventionella föreställningar om ett samband mellan kvinnor, konsumtion, familj och hem (jfr de Wit Sandström 2015). Samtidigt har associationerna förstärkts av bloggen som en framställningsform som är informell, personlig, och känslomässigt laddad (Lövheim 2011a).

Enligt Rocamora (2011, 2012) luckrar kvinnliga modebloggare upp distinktioner mellan subjekt och objekt. Kvinnor iscensätter objektifierade roller, som i bilder av dagens outfit, med kameravinklar och exponering av kroppen som följer den konvention för tittande som Mulvey (1975) kallat en manlig blick. Men samtidigt är det de själva som, genom att stå bakom kamera, layout och text, är de aktiva subjekten bakom tillkomsten av dessa framställningar. Den manliga blicken kan visserligen tolkas som internaliserad, det vill säga att kvinnor lärt sig att betrakta sig själva som objekt, men bilder där kvinnor framställer sig själva på sätt som kan framstå som objektifierade kan också ses som ett sätt att bearbeta de förväntningar på femininitet som finns i omlopp (se också Palmgren 2010, 2014, Dmitrow-Devold 2017). Eftersom det ändå aldrig är möjligt att ställa sig utanför sådana konventioner för tittande är ett sätt att bearbeta dem att göra det inifrån, med hjälp

av dem, men på ett sätt som skapar osäkerhet kring dess betydelser (Hall 1997, Butler 1990). Modebloggar inom den så kallade "fettosfären" har också lyfts fram som exempel på hur bloggande kan utmana skönhetsnormer, som att feta kroppar inte kan vara vackra eller mode-riktiga (se Gurriere och Cherrier 2013, Connell 2013, Harju och Huovinen 2015). En liknande analys gör Murrey (2015) som i en diskussion av "selfies" menar att den enorma massan av främst kvinnors selfies på nätet kan tolkas som en social rörelse som koloniserar det visuella rummet och aggressivt tar makten över den kvinnliga kroppen. Med hjälp av selfies, vars uttryck ofta kan tolkas som objektifierande, bearbetar och engagerar kvinnor sig i hur kapitalistisk kultur sätter ramarna för deras liv (se också Ehlin 2015). Murreys studie utgår från selfies av kvinnor vars motiv är mer uttalat konstnärligt och ibland aktivistiskt, men jag menar att argumenten också har relevans för min studie. Var gränser mellan konstnärligt och mainstream ska dras i den digitala världens visuella kultur är långt ifrån tydlig. Många modebloggare, i princip alla jag har intervjuat, hade konstnärliga ambitioner i någon form, gällande främst text och fotografi. En analys som liknar Murreys gör också Pham (2015) som menar att selfies inte ska ses som praktiker för digital narcissism, utan som en slags "fäfangans nätverk" (networked vanity) som både utmanar modets roll i vardagslivet och diskurser om femininitet och ras. Minoriteter använder selfies för att ta kontrollen över sina representationer och göra det offentliga rummet till sitt genom att dokumentera deras medlemmars utseenden, menar hon. Att visa upp jaget och dess kläder blir då politiska handlingar som utförs som ett led i att ta makten över representationer (Mora & Rocamora 2015).

Metod

Artikeln bygger på en studie av bloggare där 12 djupintervjuer har genomförts med tio kvinnor och två män som alla var verksamma i ett bredare fält av digital konsumtion. Av dessa var åtta personliga bloggare, alla kvinnor, det vill säga de drev en oberoende blogg i sitt eget

namn. Samtliga tillhör ett fält som kan kallas ett bredare slags modebloggsfält, alla gör out-fit-of-the-day, men beskriver sig inte som rena modebloggare (jfr Hänninen 2015, Rocamora 2011). Några hade bloggen som yrke medan andra hade den som ett fritidsintresse vid sidan av ett annat yrke. Utöver intervjuer har jag också följt deras bloggar och Instagram-konton under studiens gång. De intervjuade var mellan 25 och 45 och tillhörde alltså inte de allra yngsta bloggarna, även om flera av dem hade varit det när de började blogga för ca tio år sedan. Efter intervjutillfället har några av bloggarna utökat sin verksamhet till Youtube med vloggar och youtube-kanaler och tillhör de största i sina kategorier. Andra har lagt ned sina bloggar och helt övergått till Instagram eller Facebook-grupper.

Studier av sociala medier utgår ofta från det material som finns tillgängligt via internet. Bloggande bygger på öppenhet och på att aspekter av vardagslivet som tidigare varit otillgängligt och att det privata nu blivit helt tillgängligt för vem som helst, även forskare. För att också komma åt det som händer bakom det visuella uttrycket, hur bloggaren själv förklarar sina praktiker när de inte bloggar, har jag valt att också utföra intervjuer. På så vis strävar jag att komma närmare deras förhandlingar kring det jag de framställer på bloggen. Jag har i intervjusituationen givit dem en möjlighet att vara helt anonyma. Studien handlar därför mer om personerna bakom bloggarna, än om bloggarna, dvs. det som är tillgängligt på nätet i sig. Det är människorna som stått i centrum, inte tekniken, och de olika saker de gör och hur de förklarar dem under intervjun. På så vis har jag också kunnat komma åt sådant som inte skrivits direkt på bloggarna, exempelvis inlägg som redigeras bort. Metodiskt är det en multilokal etnografi där jag "följt människorna" och följt fenomenet (Marcus 1998). Det innebär att jag har studerat en form av digital kultur genom att följa människorna både off-line och online, med olika digitala plattformar och teknologier (Marcus 1998, Hannerz 2001, Caliandro 2014, Cochoy m.fl. 2017). Jag har också läst vad som skrivits i medier under

Många bloggare specialiserar sig på att visa upp förändringar av kroppen ”på riktigt”, trots att det går att göra med filter, kontrastökning och retuscheri i Photoshop. På den här bilden från fokus.se syns exempelvis hur ögon kan förändras digitalt. Tack till Foki Soirak, som inte har något med artikelns innehåll att göra, för tillståndet att använda bilden.

tiden studien pågått och läst biografier om kända bloggare.

Genom att lyfta dessa bloggares egna berättelser vill jag bidra till att nyansera diskussionerna om postfeminism. Jag menar att även om forskningen om postfeminism är träffande gällande medie- och populärkultur och reklam så kan liknande meningsprocesser för enskilda människor ändå betyda något annat. Informaterna omfamnade traditionellt kvinnliga värderingar såsom skönhetsvård, konsumtion och moderskap, men försökte ladda dessa med nya, till viss del feministiska, innebörder. Bloggen medförde såväl specifika möjligheter som utmaningar för dem. För de enskilda bloggarna är sammanförandet av konsumtion och feminism långt mer än en innehållslös yta som är anpassad efter marknadskrafter. När de själva berättar hur de tänker är det inte lika tydligt

att postfeministiska ideal ger uttryck för en intensifiering av en nyliberal maktordning utan också om att faktiskt ta makten över sitt eget liv med de medel som står till buds. Det innebär att jag inte bara är kritisk mot termen postfeminism, utan vill illustrera hur vissa former av feminism vävs in i de meningsskapande processer utifrån vilka bloggerskorna tolkar sin verksamhet. Jag vill också illustrera hur bloggandet för dem kan ha betydelser som medför att de på ett individuellt plan ges ett ökat handlingsutrymme. Postfeminism är då också en meningsfull term för att förstå och diskutera hur informanterna förespråkar skönhetsvård, ootd, konsumtion och entreprenörskap för att utmana normer om femininitet på olika vis samt vilka konsekvenserna av detta kan vara. Vardagliga erfarenheter kan vara motsägelsefulla, fragmentariska och inkonsekventa samtidigt som de är sammanvävda med politiska och kulturella skeenden i stort (Stewart 2007).

Drömmen om en framgångsrik blogg kan också visa sig vara grym, friheten vara en illusion och självförverkligandet ha ett pris. Före det får den vara dröm under en tid och det är den drömmen och dess förhandlingar med femininitet som den här artikeln handlar om. I det följande har jag valt att låta fyra av de intervjuade bloggarna komma till tals och kontrasterat deras berättelser mot varandra för att illustrera hur de villkor till samarbeten som ges har skilda effekter. De är Katarina som bloggade om ett visst klädvarumärke, Susanne som bloggade om vintage, Matilda vars fokus var skönhetsbehandlingar och Ellinor som skrev mycket om familjelivet.

När kroppen blir ett företag

För många av de intervjuade började bloggandet som ett slags dagboksskrivande. Katarina började som flera andra år 2007 efter att hon utvecklat ett starkt intresse för ett visst klädvarumärke och ville dela det med andra. Särskilt ville Katarina visa upp märkets kläder på en kropp, hennes egen, som inte såg ut som de kroppar modeindustrin vanligtvis marknadsför sina produkter på. Katarina fick snabbt respons,

både på nätet och utanför och det hände många gånger att människor kom fram i butiker och berättade uppskattande att de läst hennes blogg. Det positiva bemötandet gav motivation till att fortsätta. ”Det behöver inte vara dom smala, snygga tjejerna som säljer bäst utan en vanlig människa”. Katarina drevs av intresse i sitt bloggande och ville undvika att det blev ”ett måste”.

Ändå gav bloggandet henne förtjänster av olika slag och medförde att hon kunde ägna sig mer systematiskt åt sitt konsumtionsintresse. Hon fick sponsorer som gav henne en viss procent om följarna klickade på deras länkar, samt gåvor skickade till sig från olika leverantörer. Katarina fick dessutom kontakt med olika butiksinnehavare som länkade till hennes blogg på sina hemsidor.

Susannes blogg hade en inriktning mot vintage och hållbarhet. Även för henne var det viktigt att visa upp ideal som bryter mot modeindustrins normer gällande både kroppsstorlek, ålder och konsumtion av enbart nyheter.

Det är roligt att visa en medelålders kvinna. Att vi fortfarande kan vara intresserade av utseende och mode. Det är ju inte bara utseendet som är viktigt utan vad som står bakom vintage. Att det är historien kring kläderna och miljön och att det inte är slit och släng utan man vill ha hållbara kläder helt enkelt... Återbruk.

Bloggandet ger möjligheter att visa alternativa kroppsideal, röster och stilar. Det är inte bara smala modeller klädda i ett mode som ska säljas för säsongen som visas upp. När kvinnor lägger ut bilder på sina egna kroppar ges möjligheten att ta kontrollen över framställningarna. Men det fanns samtidigt gränser för vad som kunde uttryckas. Att visa upp en kropp som inte per automatik återspeglar konventioner kunde föra med sig olika typer av problem. Susanne berättade att de gånger hon får negativa kommentarer på bloggen så är det hennes kropp det handlar om:

Jag tycker om min kropp och jag tycker om fina klänningar och det spelar ingen roll om jag inte

har en getingmidja för jag älskar dom där klänningarna ändå. [...] Men om jag någon gång får taskiga kommentarer så handlar det om min vikt. Att de tycker jag är för tjock för att synas på bild. Att jag inte borde göra det. Eller att de tror att jag inte stödjer feminismen, bara för att jag ser kvinnlig ut.

För Matilda vars inriktning är skönhetsbehandlingar handlade bloggan om möjligheten att kombinera ett intresse för skönhet med entreprenörskap. Det var för henne viktigt att ”få vara vacker” utan att bli bedömd som ytlig eller okunnig:

Jag försöker skildra en värld, för jag är väldigt utseendefixerad... min blogg består väldigt mycket av beauty, men [jag vill visa] att det finns en grund bakom det hela. Att fastän man är, kanske jobbar som modell, ser väldigt utseendefixerad ut, så finns det faktiskt en hjärna bakom det hela. Och det är väl det som har gjort att min blogg har vuxit såpass stort. Att jag inte bara är en sminkbloggare som är expert på smink.

Med hjälp av bloggen kan Matilda finansiera förändringar av sin kropp. Hon får gratis, eller ersättning för, behandlingar som laser, hårborttagning eller hudföryngring. Gränser mellan konsumtion och produktion suddas ut genom att den privata konsumtionen blir till ett värde som produceras för bloggen och i sin tur möjliggör än mer konsumtion (Pettinger 2004). Beskrivningarna kan tolkas som att kroppen blir till ett slags företag, den blir en tillgång och en investering som genererar följare och inkomster. Det kan jämföras med det Harjunen (2017) kallat den nyliberala feta kroppen. Det ideala nyliberala subjektet är mästare på självkontroll, framställs som fritt och oberoende, ansvarsfullt och rationellt och strävar ständigt efter att ha kontrollen över kroppen och dess rörelser (jfr Gill 2007).

Men synen på kroppen som ett företag behöver inte bara tolkas som objektifiering utan som en möjlighet (jfr Du Gay 2007, Berlant 2011). För informanterna var det viktigt att de fick respekt för det de gjorde, som individer såväl

som företagare. d.v.s. att mode och skönhet gavs erkännande som något som inte bara var en seriös och värdig verksamhet, utan också hade en ekonomisk betydelse. Modebloggandet kan därför också ses som uttryck för ett ifrågasättande av kulturellt definierade konventioner för femininitet, där normer utmanas genom att praktiker som definierats som kroppsliga och därför feminina uppvärderas på specifika vis.

En dubbel framställning av kroppen

Kroppen, i både fysisk och digital form, spelade en framträdande roll i informanternas berättelser. Enligt Gill (2007) har kroppen en central betydelse i postfeministisk mediakultur där femininitet ses som ett kroppens projekt. Matildas beskrivningar av vikten att kunna vara både vacker och feminist kan tolkas på det viset. Möjligheten att skapa en nästintill perfekt feminin kropp förstås som en feministisk seger och inte som eftergift åt en manlig blick (jfr. Dmitrow-Devold 2017). Matilda berättar om ett inlägg hon gjort där hon fick ”sjukt mycket respons”. Inlägget hade varit av den självutlämnade sorten där bloggare lägger upp bilder på sig själva utan smink, retuscheringar eller före vikt nedgång ”som de ser ut på riktigt” vilket ofta hyllas som modigt. Precis som Gill (2016) observerat är ett uttryck för postfeministisk mediakultur att individer hyllas som ”modiga” snarare än att strukturer kritiseras. I bloggkontext fungerar avslöjande bilder också som ett sätt att förmedla autenticitet.

Cahill (2003) skriver om skönhetsprocesser som både ångestskapande och njutningsfulla för kvinnor. I vilka sammanhang kan kvinnliga skönhetspraktiker undkomma patriarkal makt, undrar hon. Och när kan skönhetspraktiker möjliggöra feministiska förståelser av jaget? Cahill betonar det kollektiva. Skönhet måste uppfattas som frivillig, som att den sker för ens egen skull, dvs. inte för att uppfylla manliga förväntningar. Hon ser distinktionen mellan skönhet som process och skönhet som produkt som betydelsebärande. I den skönhetsskapande processen kan kvinnor skapa ett rum där de uttrycker agentskap och subjektivitet; men

i mötet med världen utanför möts de ständigt av ett avfärdande av samma subjektivitet. Därför, menar Cahill, är att klä på sig eller *göra sig fin* mer njutningsfullt än att *vara fin* och möta omvärlden.

Bloggande om skönhet och mode kan ses precis på det viset. Det är ett påklädande där kvinnorna får vara subjekt och de slipper, om än tillfälligt, hantera den verklighet där samma subjektivitet objektifieras. Precis som påpekats i tidigare studier av bloggande fungerar bloggen som ett slags eget rum utifrån vilket andra röster kan höras, andra kroppar visas upp och samhörighet skapas (Dmitrow-Devold 2017, Palmgren 2015, Mora och Rocamora 2015, Lövheim 2011a). I bloggarnas rum kan man hänge sig åt intressen utan att bli bemött av den objektivering skönhet ställs inför i världen utanför.

Bloggpersonan både bygger på och samverkar med informationsteknologin för att få liv på flera sätt. Den har ett dubbelt förhållande till den fysiska kroppen, genom att både skilja sig från den och vara fast i den. På så vis kan den också jämföras med en cyborg, en organism som är delvis kött, delvis teknologi. Cyborgen har diskuterats av Haraway (1991) som använde den osäkerhet som omgärdar cyborgen till att ifrågasätta begrepp som mänsklig och icke-mänsklig. Genom att vara ett gränsöverskridande objekt, både natur och kultur, står cyborgen fri att omskapa samtidens sociala ordning och ifrågasätta konventioner gällande kön och sexualitet. Haraway menade att informationsteknologin har gjort oss alla till cyborger, vi är alla mänskliga och inte naturliga skapelser. Detsamma menade hon gäller identitetskategorier som kön, sexualitet, klass och etnicitet eller ras.

Genom separationen från den fysiska kroppen kan den digitala kroppen tolkas som fri från de normer som historiskt definierat kvinnlighet som kroppslig. Med digitala mediers räckvidd, eller möjligheten att kunna ägna sig åt sina intressen utan att behöva gå via arbetsmarknadens fastlagda organisationer och ekonomier medför bloggandet möjligheter att agera på en

offentlig arena utan att vara fast i den fysiska världens maktstrukturer (Berlant 2008, s117, jfr Mörck 2007). Men precis som Haraways (1991) diskussion av cyborgen kritiserats för att vara alltför optimistisk gällande möjligheter att omskapa kön inom cyberkultur (Balsamo 1996) upprepas även konventionella maktrelationer i bloggarnas värld. Matilda berättade att hon i det verkliga livet ofta möts av fördomar som bygger på hur hon ser ut:

Som kvinnlig entreprenör så möter jag det dagligen. Jag jobbar mycket tillsammans med min man och än idag är det honom dom tilltalar först liksom. [...] Jag har ju alla förutsättningar emot mig egentligen. Jag älskar botox, jag är modern, har långt hår, löshår, jamen du vet, jag är inte den klassiska affärskvinnan utan jag kommer med min LV-väska, jag kommer inte med min portfölj. Men jag har minst lika mycket kompetens.

Möten med affärspartners och sponsorer sker i det verkliga livet och då medför Matildas utseende att hon sällan tas för chefen. Precis som också Titton (2015) hävdar går online-praktiker och offline-praktiker ihop, internet är inte skilt från det fysiska livet i tredimensionell form (se också Lewis 2015). Omfamnandet av artificiell skönhet kan tolkas som att femininitet visas upp som skapad och kulturell. Bilder är digitalt förbättrade med hjälp av filter, kontrastökning och retuschering i Photoshop och anpassning till skönhetsnormer skulle i teorin kunna ske digitalt endast. Samtidigt medför nya teknologier att möjligheten, och kanske också kraven på, att upprepa rådande skönhetsideal aldrig varit större. Matilda genomgår ingreppen i verkligheten. Det är förändringar av den fysiska, verkliga kroppen som följarna är intresserade att läsa om, om än digitalt förskönat, vilket också stärker Haraways poäng om att alla (kroppar) är cyborger. Matildas berättelse kan också relateras till det Cahill (2003) skriver om skönhet som njutning respektive underordning. När den vackra kvinnan rör sig i offentligheten betraktas hon genom den manliga blicken och ses inte som konstnär, eller subjekt, utan som rekvisita. Oavsett hur

mycket den vackra kvinnan har njutit av att göra sig vacker, så kan hon inte kontrollera hur bilden av henne kontrolleras eller konsumeras.

Enligt Baker (2016) kan omfammandet av en glamorös retrostil, eller en kropp förbättrad av kosmetisk kirurgi, tolkas som ett sätt att återta femininiteten genom en kritisk estetik som hyllar det artificiella snarare än det naturliga. Kvinnor har genom historien kritiserats för "onaturliga" utseenden och moden. Idén om kvinnlighet som naturlig är problematisk eftersom den förlägger femininitet till biologin och följer könspolitiken bakom mode- och skönhetspraktiker. Tvärtom har hyllandet av femininiteten som artificiell använts för att visa hur femininitet framför allt är ett arbete. Genom att bejaka det artificiella visas femininiteten upp som något som i sig är artificiellt (jfr Dahl 2012, 2013). Drömmen om glamour har teoretiserats som en vägran att inordna sig i klass- och könsstrukturer, en vägran att acceptera sin plats med hjälp av drömmar och dessas eventuella realisering (Gundle och Castelli 2006, jfr Campbell 1987).

Informanterna använde bloggandet för att få acceptans för den kropp de har, oavsett om den är artificiell eller inte. Deras berättelser kan därför tolkas som att de handlar om att uppvärdera och förhandla med betydelser av den kroppsligt definierade femininiteten, vare sig det är en digitalt medierad eller en fysisk kropp av kött och blod det handlar om. På så vis kan bloggkroppen ses som ett försök att återta femininiteten genom en kritisk estetik som visar upp femininitet som skapad och därför också fungerar som ett gränsöverskridande objekt som kan ifrågasätta konventioner gällande femininitet.

Jaget som företag

Informanterna funderade mycket på spänningen mellan att å ena sidan visa upp en karaktär som framstår som äkta och å andra hålla viktiga delar av privatlivet utanför bloggen. Bloggen fick inte framstå som för konstruerad men inte heller vara för intim. Flera beskrev den som en

del av dem själva. Om Ellinor inte hade bloggen skulle hon känna sig tom, sa hon. Hon betonade också vikten av att ha distans. "Jag vill inte tappa mig själv till en låtsasvärld". Ellinor var glad att hon inte blev den typen av bloggare "som är hos en plastikkirurg varje dag, dricker eller startar bloggbråk". Allt på nätet finns kvar i evighet och hon "blir lite rädd" när hon tänker på det. På liknande sätt betonade flera vikten av att hålla distans mellan det verkliga jaget och blogggen, att inte blanda ihop dessa för mycket eftersom det kunde leda till problem. Föreställningar om verkligheten utanför bloggen var ständigt, som nämnts, med och skapade gränser för vad som kunde sägas och göras online. Samtidigt fanns insikten om att offentlighet betydde framgång. Matilda berättade att när hon började blogga så blev hon "känd inom en vecka". Hennes sätt att kombinera fullständig öppenhet och ärlighet med att blogga på ett "naket vis" var lyckosamt. Matilda menade att hon alltid framstår som äkta och får respekt, även då hon ger uttryck för feministiska åsikter. Hon "tas på allvar" och inte som en "radikal feminist". Äktheten var också en tillgång för företagsarbeten och det som fick följare att tro på hennes rekommendationer:

Matilda: Desto mer dom tror sig känna mig, desto mer trovärdig är jag i det jag skriver. Säger jag att 'jamen att den här mascaran är bra' så ökar det chanserna att mina läsare faktiskt köper den om dom känner mig.

Det var för informanterna viktigt att bloggandet byggde på ett eget intresse (jfr Lövheim 2011a). Det var också önskvärt att omsätta detta intresse till ett företagande och detta kan ses som uttryck för ett slags nyliberal eller postfeministisk sensibilitet. Det är företagsformen och om det går att tjäna pengar på intresset som mäter ens framgång. Men idealen om att vara äkta och samtidigt hålla delar av privatlivet utanför kunde vara svåra att sammanfoga med företagsarbeten. Tvärtom handlade det där, precis som Matilda säger, om att framstå som äkta och ärlig därför att följarna då litar på att bloggaren verkligen tycker att en rekommenderad produkt är bra.

Enligt Lövheim (2011a) är det viktigt för många unga bloggare att framställa sig själva som ”vanliga” tjejer vars främsta intressen är pojkvänner, familj och vänner. Att äkthet handlar om att iscensätta femininitet genom att inte förhäva sig (se också Dmitrow-Devold 2017). Men informanterna visar att denna vanlighet också innehöll en tydligt beräknande karaktär där de medvetet kunde experimentera med förmedlingen av äkthet för att se vilka effekter det fick i klick och nya följare. Äkthet kunde iscensättas för att skapa trovärdighet för produkter (jfr Petersson McIntyre 2016). Att låta jaget och företaget sammanstråla medförde på så vis en möjlighet att se iscensättningen av femininitet som något konstruerat, dvs. framställt för att skapa affärer.

Susanne var noga med privata gränser men insåg att det håller tillbaka hennes blogg:

Jag skriver inte om personliga trauman eller glädjeämnen och sådant, utan det är ju en väldigt, väldigt liten procent av mitt liv som syns på bloggen. Och det vet jag ju att det är någonting som håller den lite tillbaka också. Jag vet ju att den hade exploderat mer om jag hade varit mer öppen, men jag är inte beredd att betala det priset faktiskt.

Hon hade tidigare drivit en skönlitterär blogg där hon utgick från en konstruerad karaktär. Den helt fiktiva bloggen fungerade inte så bra utan följarna ville hela tiden veta mer om henne som verklig person:

De ville ha mer av vem som sitter bakom skärmen. De frågade hela tiden, men hur ser du ut? hur, var bor du? vad gör du? vem är du bakom texten? [...] Ja, dom ville veta mer om mig, vilket jag inte egentligen trodde [på], vad spelar det för roll? Om man läser en bok så är det ju inte alltid så, inte på samma sätt i alla fall. Man är nöjd med historien i bladen man läser. Men så var det inte på bloggen, de flesta frågorna handlade ju om det. Men vem är du och varför skriver du om det här? [...] Ja, det har en stor betydelse det tror jag absolut att dom vill veta mer. Dom vill vara som en fluga på väggen och se allting (skratt).

Dmitriw-Devold (2017) skriver om vad hon kallar en anpassningsstrategi (adjustment strategy) då bloggare i intervjuer distanserar sig själva från bloggaget för att visa upp en mer komplex bild av sig själva. För mina informanter var det snarare så att följare uppfattades ställa krav på att det inte skulle finnas någon skillnad mellan blogggen och verklighetens jag och att det ibland kunde bli besvärande. Matilda menade att alla inte förstår att man är en viss karaktär i bloggen och som privatperson kanske någon helt annan. Precis som gällande kroppen tappar läsarna intresset om det inte finns en ”verklig” förlaga. Även det kan tolkas som uttryck för en nyliberal sensibilitet. Läsarna förväntar sig att bloggarens ”äkta” jag betar sig som ett företag.

Susanne berättade att hon tidigare gått mycket på så kallade bloggevents, där företag bjuder in bloggare, ger dem gåvor med förväntan att de ska gengäldas med marknadsföring på bloggarna. Hon hade vid intervjutillfället tröttnat på sådana samarbeten eftersom kraven på inlägg var stora trots att det varken var intressant för henne att skriva om gåvorna eller för följarna att läsa om dem. Därför slutade hon skriva om dem men kunde få frågor från företagen om varför de inte sett något på hennes blogg och om hon inte tyckte om gåvan:

Idag väljer jag mestadels att tacka nej till de erbjudanden jag får om annonser och samarbeten eftersom det ändå inte ger en tillräckligt stor inkomstkälla och jag tycker att den skadar bloggen mer än vad det tillför.

Susannes berättelse skiljer sig på så vis också från exempelvis Findley (2015) som menar att bloggare under processens gång ofta anpassas till det läsare vill ha för att få sponsorer (jfr. Dmitrow-Devold 2017). Susanne hade inget emot att vara sponsrad om det överensstämde med hur hon själv ville framstå. Hennes berättelse tydliggör ett dilemma som återkom hos flera. Å ena sidan ville informanterna kunna stå för de produkter de rekommenderade, å andra sidan hade de inte alltid möjlighet att välja vilka produkter de skulle samarbeta kring. I dessa

avvägningar var de nödgade att ta hänsyn till vilket förhållande de ville att bloggerna och verklighetens jag skulle ha till varandra. Priset att betala var förhandlingar med idealet om äkthet. Att jaget tolkas i ekonomiska termer förutsätter ett slag sensibilitet och en optimism som gör det möjligt för människor att hitta sin försörjning utgående från egna intressen, samtidigt som en sådan sensibilitet är ”grym” (Berlant 2011), eftersom det är svårt att hitta ”rätt” företag.

Femininitet, feminism och företagande

Gill (2016) ger exempel på tre olika sätt som postfeminism framträder på i det samtida medielandskapet. Det första sättet handlar om att hylla allt kvinnligt, kvinnor och deras intelligens, skönhet och självförtroende. Feminism används som hyllningsord, som något självklart men också innehållslöst. Det andra sättet handlar om att kalla sig själv feminist, men på ett bestämt och trotsigt vis, exempelvis då kändisar framträder med ett ”jag är inte rädd för att kalla mig feminist”. Denna andra version omfamnar också sådant som traditionella kyrkbröllop, menar Gill, det vill säga att ”våga” kombinera något traditionellt med en feministisk identitet, liknande den estetisering som sker av hemmafruidealet. Gill ser den här versionen som problematisk eftersom den tar fokus ifrån diskussioner om vad feminism är för något, till förmån för att peka på hur modiga de kändisar som bekänner sig till feminismen är. Gills tredje version handlar om användningen av ett språk eller en ikonografi som lånats från feministisk aktivism, men som för ut idéer som inte på något verkligt vis utmanar könsstrukturer, exempelvis en rosa knuten näve i kommersiella sammanhang.

De sätt på vilket informanterna talade om feminism hade stora likheter med postfeminism. Även om ingen av informanterna beskrev sin blogg som uttalat feministisk, så menade många att deras blogg var feministisk gällande särskilda frågor. Dessa handlade exempelvis om att visa upp en kropp eller ett mode som inte följer normerna, att kombinera något traditionellt feminint med företagande och

datateknologi eller att inte kompromissa med det man drömmer om. I dessa formuleringar sattes ofta ett samband mellan femininitet och feminism.

Ellinor menar att bloggande är ”lyxigt” eftersom man kan jobba var man än befinner sig. Som småbarnsmamma gör det att hon är fri. Ellinor ställer sig tveksam till innebörden av feminism. Å ena sidan menar hon, i enlighet med en postfeministisk sensibilitet, att det är självklart att hon ska ha samma rättigheter som en man, å andra sidan tycker hon inte att man ska tala om kön.

Ellinor: Jag tycker att det är så himla lurigt med feminism. [...] Det som jag känner är att alla människors lika värde ska prioriteras. Det ska inte bli antingen eller. Det tycker jag att det ibland kan bli med feminism. Istället för att hitta jämlikhet, så blir det stereotypiskt å andra hållet. [...] Jag vill inte sätta labels på mig.

Ellinor vill ha lika rättigheter, men är inte säker på att det är feminism. Hon vill inte att kön ska sätta gränser för henne och hon vill inte heller bli begränsad av att bli kallad feminist.

Susanne är mer tydlig med att hon ser sig som feminist. Däremot menar hon att hennes reststil ofta bemöts med ifrågasättande attityder och tolkas som om den representerade en traditionell kvinnosyn. För henne har att ”våga vara feminin” en kritisk betydelse.

Susanne: Glamoören, elegans, även om man tittade på [klassiska Hollywood] filmer och dom var hemmafruar så såg dom ju tjugigare ut än någon som går på fest i nutid, l. [...] En tråkig vardag behöver inte vara tråkig vardag om du sätter på dig rött läppstift och (skratt) matchande skärp och en rutig klänning. [...] Jag vill att man ska kunna gå i en vippig kjol och ha höga klackar och se pimpinett ut och ändå kunna vara vd på ett mansdominerat företag. Varför måste jag anpassa min klädsel till männen? Varför måste jag se ut som män för att bli respekterad som en man? Jag måste ju kunna, inget fel i det, du ska få klä dig så om

du vill också. Men oavsett hur du är klädd så måste du få samma respekt.

Susannes intresse för vintage exemplifierar ett sökande efter en femininitet som är något annat än den hon ser i modeindustrins vanliga representationer. Bloggandet har gjort det möjligt att sprida andra moden. Även om estetiken uttrycker en traditionell kvinnlighet är Susanne tydlig med att den inte ska ses som underordnad. Uppvärdering av allt feminint ses av Gill (2016) som uttryck för postfeminism. Men för Susanne är det ett uttryck för styrka och empowerment. Utifrån Baker (2016) kan det därför också ses som ett uttryck för en kritisk estetik med syfte att återta femininiteten (jfr Dahl 2014).

Att dom [kritiska följare] tror att min man är någon dominerande typ bara för att jag (skratt) ser ut som en 50-tals-hemmafru ungefär. Vilket inte har det minsta med någonting att göra. Han struntar fullkomligt i vad jag har på mig och lägger sig aldrig i det.

Susanne poängterar att den kvinnliga klädstilen inte måste hänga samman med en kropp som definieras som kvinnlig och för henne är den därför inte heller ett sökande efter en mer naturlig femininitet. En retro-inspirerad kvinnlighet kan för många som klär sig enligt en sådan klädkod representera en uppvärdering av femininitet som är kritisk mot hur relationen mellan femininitet och kläder representeras av den nutida modeindustrin.

Likheter finns också med Matildas omfattning av skönhetsbehandlingar och att det, enligt henne, handlar om att vara kvinna – och få respekt för det.

Jag är övertygad om att jag har påverkat många i min omgivning till att respektera sig själv mer som kvinna. [...] Trebarnsmamma, fru och entreprenör och så använder jag botox och är feminist, hallå, kan man vara feminist då?

Matilda är tydlig med att det för henne är ett uttalat mål att iscensätta en objektifierad

kvinnobild med ett starkt subjekt. Lika tydligt uttrycker hon själv att hennes blogg handlar om ”empowerment” och att man ska få lika lön och ta plats i samhället och ändå kunna se ut som hon gör. Feminism blir även en fråga om entreprenörskap – det är motiverat om det går att tjäna pengar på det. Matilda beskriver sig som ”entreprenör in i mörget” och menar att hon började blogga eftersom hon förstår marknadsföring och såg att hennes liv var så pass intressant att det kunde bli en bra produkt. Hon delar med sig av allt, t.ex. besök till psykologen där hon diskuterar sin uppväxt. Hon berättar också i intervjun att hennes uppväxtvillkor var svåra:

Jag kommer från en ganska tuff bakgrund. Vilket har gjort att jag är ganska hungrig i mitt vuxna liv. Så att jag försöker att köra en inspirerande blogg där jag stärker människor som kanske inte har haft det så himla lätt [och visar] att det faktiskt går att ändra på livet. [...] Unga tjejer tror att när du ser ut som jag gör och är modell så är livet perfekt. Men mitt liv är inte perfekt.

Berättelsen, som återkommer i liknande varianter hos flera av de intervjuade, kan ses som ett uttryck för just det Gill (2016) tar upp som en sensibilitet där en nära sammanflätning sker mellan feminism och nyliberala diskurser som gör individuella erfarenheter till en resurs i ett entreprenöriellt tänkande. Länkar mellan psykisk ohälsa eller livskriser och bloggande är vanliga och exemplifieras av Kissie (i Nilsson och Enström 2016) och i ”Ibland mår jag inte så bra” av Thérèse Lindgren (Lindgren 2016), några av Sveriges mest lästa bloggare, som båda gav ut biografier i bokform 2016. Gill tar också upp en psykologiserande diskurs rörande kvinnligt självförtroende, där feminismen utvecklas i nyliberala terapeutiska former, som en ”technology of the self” med positivt tänkande och där feministisk politisk förstås som ”balans” (Gill 2016, 617).

Knutna till de olika framställningarna av femininitet som cirkulerade bland de intervjuade fanns förutom synen på kroppen och

förväntningar på äkthet alltså också en föreställning om bloggandet som en i någon mening feministisk praktik. Informanternas uttalanden kan i viss mån ses som uttryck för en liknande sammanblandning av femininitet och feminism som Gill (2016) pekat på. Möjligheten att ägna sig åt sådant som kulturellt definierats som feminint, ses då också som "empowerment" och i någon mån som feministiskt. Vissa aspekter av feminismen som gynnar individen själv ses som självklara och naturliga, samtidigt som man vill ta avstånd från aspekter som handlar om kollektiv förändring av strukturer. Ännu mer handlar det kanske också om hur feminismen även blir en entreprenöriell tillgång. Ur ett enskilt perspektiv kan blogg världens skönhetspraktiker och konsumtionskultur ändå fungera som sätt att ta makten över femininitetens uttryck, även om det ofta handlar om att bättre anpassa kroppen i enlighet med rådande skönhetsideal och normer (se också Davis 1995, 2002). Informanternas berättelser kan därför tolkas som bearbetning av föreställningar om kvinnlighet som cirkulerar i samhället och inte som en entydig kommodifiering av kvinnan som konsument (jfr Negra och Tasker 2007).

Gränslöshetens lockelser

Berlant förstår (2011) de drömmar om det goda livet som nyliberalismen serverar oss som "cruel optimism" – grym optimism. De är grymma eftersom de blivit svårare att förverkliga och samtidigt optimistiska eftersom de erbjuder vägen till lycka. Det goda liv som visas upp på bloggarna är inte uppnåeligt för majoriteten, inte ens för de bloggande själva. Att kunna hänge sig åt sitt konsumtionsintresse och tjäna pengar på det, bli en professionell konsument eller kreativ entreprenör är möjligt genom bloggande, men det är ändå ytterst få som lyckas med det. Drömmen om en ett lyckligt liv med hjälp av en framgångsrik blogg är grym eftersom lycka blivit svårare att förverkliga då individen själv ses som ansvarig för dess förverkligande. Den är samtidigt optimistisk eftersom drömmen erbjuder vägen till lycka och framgång. För att lyckas

måste många kompromisser ske. Kanske är fantasin det som finns kvar i slutändan (jfr Baker 2016).

Det fanns flera exempel på att informanterna inte kunde uppnå det de ville. Ootd uppfattades som roligt och som något som det alltid gick att skriva om på bloggen eftersom man klär sig varje dag. Det ledde till höga krav på att varje dag ha något nytt att visa upp, vilket inte alltid kunde förverkligas. Susanne som bloggade om vintage hittade andra lösningar på att gestalta nyheter och såg det som en poäng i sig. Men de företagsarbeten Susanne erbjöds var sällan särskilt intressanta för henne. Som hon poängterade "för att det inte finns några pengar i vintage".

Susanne ville inte skriva om sådant hon inte tycker är roligt. Hon hade gärna haft bloggen som huvudsyssla "men det är få förunnat". Katarina talade på liknande sätt om vikten av att det ska vara roligt, att drivas av intresse och att inte samarbeta med företag hon inte vill stå för. Bloggtekniken lovar möjlighet för alla, men det är inte alla som kan nå ut och det blir inte alltid rättvist. Önskan om att förmedla något äkta kan medföra svårigheter. Äktheten kan inte uppnås då villkoren inte ges till det. Det handlar också om att sälja sig. Det finns tekniker för att uppnå framgång genom att samarbeta med företag på rätt sätt. Då krävdes hårda förhandlingar kring den egna integriteten, att vara alltför intim var några av informanterna inte beredda till.

Även uppvisningen av kroppar som går emot den etablerade mode världens normer skedde inom vissa ramar. Katarina som bloggade om ett visst varumärke hade under en tid många följare och fick stor uppskattning. Men Katarina berättade också att intresset från varumärkets sida för hennes och liknande bloggar var minimalt. Trots att värdet av den marknadsföring Katarina gjorde gratis för varumärket var avsevärt, var hon och andra bloggare med liknande inriktning knappt välkomna på studiebesök till huvudkontoret. De fick inte heller någon respons alla de

gångar de anordnade klubbmöten. Varumärket uppskattade inte de alternativa bilderna av märkets plagg, enligt Katarina. Märket uppmuntrade inte och gav inga ersättningar. Möjligheterna som bloggandet ger, kan på så vis också bli grymma då möjligheterna ändå är strukturerade enligt marknadsmässiga intentioner. Varumärket föredrog de bilder av modeller i plaggen som följde modevärldens konventioner snarare än de alternativa och ”verkliga” kroppar som Katarina och liknande bloggar visade upp och som enligt henne många konsumenter faktiskt efterfrågade. Informanterna ansåg att det var viktigt att drivas av sitt intresse, samtidigt som intresset sällan var tillräckligt för att få det att gå ihop. Även om utrymme ges till andra moden är de stora kommersiella, så skapas också begränsningar.

I slutändan hade både Katarina och Susanne gett upp. Ellinor och Matilda, vars kroppar motsvarade normerna i högre utsträckning finns kvar i bloggofären och har växt sig större. De har på ett enklare vis kombinerat företagssamarbeten med bloggans inriktning. Även om Matildas uppvisning av skönhet på vissa sätt bröt mot normer genom att hylla det artificiella, så är artificiell skönhet en stor och växande marknad med oändliga möjligheter till samarbeten, i alla fall så länge som bloggaren motsvarar ett ideal som är förenligt med marknadsföring av behandlingar och ingrepp för att skapa en liknande kropp. Även Ellinors mer mamma-inriktade blogg hade en mängd möjliga affärssamarbeten att välja mellan, som alla både gav pengar och motsvarade inriktningen på hennes blogg.

Dessa fyra kvinnor framställde femininiteter som på något vis bröt med etablerade normer (jfr Lövheim 2011a). Att visa upp en kropp som bröt med normer om ålder, storlek och naturlighet, att visa upp ett moderskap som bröt med ideal om det intimas sfär, eller att visa upp moden och stilar som bröt mot marknadens sammankoppling mellan mode och konsumtion av nyheter (Klepp och Bjerck 2014, Skov 2011) var samtliga normbrott som skedde med hjälp av bloggar och digitala me-

dier. Men bara de som gjorde det i samklang med en marknadsagenda var de som blev kvar, lyckades och växte sig större.

Om gränssättning - slutord

Bloggande är ett interaktivt media och följare har möjlighet att kommentera, även om kommentarsfälten ofta är hårt redigerade. Hat, kritik och elaka kommentarer var något som informanterna måste hantera. Oftast valde de att inte publicera negativa kommentarer, men påverkades ändå av dem då de fick dem skickade till sig. Kommentarer om att vara en ”dålig mamma” var något de flesta hade fått. Flera av informanterna beskrev sig som ”hårdhudade” och att det är ett ”måste”. Precis som Dmitrow-Devold (2017) påpekat kan döljandet av personliga negativa känslor fungera som ett sätt att skydda privatlivet och att inte göra sig själv sårbar.

Negativa kommentarer kan också ses som mått på den grad femininitetens konventioner utmanas. Reaktioner de ofta fick inbegrep omdömen om ”att vara dålig mamma”, ”att plastikoperera sig och vara för artificiell”, att vara ”för fet för att visa upp sin kropp”, att ”konsumera för mycket och uppmuntra andra till att göra det”, eller till och med ”att vara för anti-feministisk”. Samtliga dessa sätt att reagera blottar normer om att mammor t.ex. ska vara återhållsamma och hålla barnen och hemmets sfär utanför offentligheten, normer om naturlig och måttfull skönhet, om att endast smala kroppar får visas upp, om att (kvinnlig) konsumtion ska ske med måttlighet och om att retrofemininitet uppfattas ifrågasätta dagens syn på lämplig femininitet.

Palmgren (2015) skriver om att bloggar kan förstås som offentliga, och offentlighet har historiskt förståtts som en maskulin sfär. Bloggerskor uppfattas därför som problematiska och som hot eftersom de gör anspråk på en maskulin sfär. Bloggandet rör sig ständigt i gränslandet mellan privat och offentligt, intimt och kommersiellt. Många följares kommentarer handlar om gränssättning. För in-

formanterna var också gränssättning viktigt. Det uppfattades som viktigt att inte avslöja för mycket om privatlivet, framför allt om familj och barn, att inte uppmana för mycket till slösaktig konsumtion, att inte själv hänge sig för mycket åt konsumtion och att inte förespråka oppnåeliga ideal för kropp och livsstil.

Samtidigt som det uppfattades som angeläget att respektera sådana gränser, var det just brott mot och överträdelser av samma gränser som gav följare och ledde till sponsorer, det vill säga till möjligheten att kunna försörja sig på bloggen. Bråk, alkohol, fester och konflikter och en fullständig öppenhet om det gjorde exempelvis också "skandalbloggerskan" Kissie stor, något hon vittnar om i sin biografi "Hatad och älskad" (Nilsson och Enström 2016). Kissie hade inga gränser och blev den största bloggaren. Gränslösheten premieras på olika vis.

För att bli framgångsrik krävdes vissa överträdelser som alla inte var beredda att göra. Integriteten, information om familj, att vara öppen med sig själv, men också att samarbeta med företag man inte trodde på var sådant man inte vill förhandla om. Formandet av bloggajaget till en marknadsanpassad produkt, i samverkan med det som uppfattades vara det verkliga jaget, var dock nödvändigt. Kanske är också detta en genusfråga, det är kvinnor som känner sig nödgade och är nödgade i denna bloggekonomi, att dela med sig av det allra mest intima. Som påpekats av Scharff (2016) har särskilt unga kvinnor kommit att positioneras som entreprenöriella subjekt par excellence (jfr McRobbie 2016).

En postfeministisk sensibilitet där rätten att konsumera kombinerades med empowerment, med att följa sina intressen, visa hur "riktiga" kvinnor ser ut och att tjäna pengar på sina färdigheter och intressen fyllde många av informanternas berättelser. De ville förverkliga sig med hjälp av konsumtion och genom traditionellt kvinnligt definierade värderingar om familjeliv, skönhet, mode och konsumtion. De ville vara vackra, vara mod-

rar, kunna ägna sig åt konsumtion och mode och få respekt som företagare. De ville representera ett estetiserat hem- och familjeliv med avancerade bilder av måltider och högtider, men de ville göra det på ett sätt där de själva fick bestämma över sin tid och där dessa aktiviteter också inbringade pengar. De identifierade sig inte nödvändigtvis som feminister, men alla såg de landvinningar som feminismen bidragit till som självklara. De hyllade entreprenörskap, men med företag som drevs från hemmet och kombinerades med familjeliv. Detta sågs som möjligt genom de olika förhandlingar som skedde mellan den fysiska och digitala kroppen, mellan intimt och offentligt och relationen mellan femininitet och feminism. Men som entreprenörer måste de också betala ett pris i form av otrygghet på arbetsmarknaden och krav på att ständigt vara kreativa och förnya sig (jfr McRobbie 2016).

Lövheim (2011b) skriver om hur personliga bloggar kan utmana och förskjuta gränser för privat och offentligt i ett samhälle. Kanske handlar det också om något mer. Gränslöshet kan förstås på samma sätt som det artificiella. Vägran att respektera gränssättning gällande intimitet och de normbrott som upplösningen av det privatas gränser resulterar i innebär ett synliggörande av femininitet som konstruerat. Om förpassningen till det privatas sfär är något som har underordnat kvinnor är ett offentliggörande av det privatas konstruerade karaktär en vägran att acceptera att femininitetens kulturella uttryck skulle bygga på naturliga principer. Gränslöshetens bloggare löser upp relationerna mellan ekonomi och intimitet genom att visa upp, d.v.s. offentliggöra, det privatas sfär som ett arbete och som konstruerat i samverkan med en marknad (se också Skeggs 1997, Zelizer 2005, McFall 2015).

Såväl livsstilen som den konsument som visas upp i bloggarna är artificiell. Barnkläder, hemstädning, egna kläder och heminredning är sponsringsinlägg. Hyllandet av den kvinnliga konsumtion som sker är därför falskt. Det är inte en naturlig livsstil med kvinnor som lever hemmafruliv på riktigt som visas upp, utan

en konsument där konsumtion är ett arbete, ett entreprenörskap som bygger på samarbete med företag. ”Ska du leverera allt som jag gör får du jobba röven av dig”, som Matilda uttryckte det. De bilder av estetiserade familjemiddagar i nystädade och nystajlade hem som visas upp på bloggarna är lika artificiella som

en digitalt och kirurgiskt förbättrad kropp. Precis som gällande kroppen synliggörs på så vis det arbete som ligger i konsumtion och hemmaliv. När jaget och kroppen blir företag blottas därför i vissa fall också könade effekter av gränssättning mellan kropp, jag, feminism och ekonomi.

LITTERATURFÖRTECKNING

- Arsel, Zeynep och Zhao, Xin 2012. Blogs. I: Russel Belk and Rosa Llamas (red.) *The Routledge Guide to Digital Consumption*. London: Routledge.
- Baker, Sarah Elsie 2016. ”A glamorous feminism by design?” *Cultural Studies*.
- Balsamo, Ann 1996. *Technologies of the Gendered Body: Reading Cyborg Women*. Durham duke University Press.
- Berlant, Lauren 2008. *The Female Complaint: The Unfinished Business of Sentimentality in American Culture*. Durham and London: Duke University Press.
- Berlant, Laurent 2011. *Cruel Optimism*. Durham and London: Duke University Press.
- Brown, Wendy 2003. Neo-liberalism and the end of liberal democracy. *Theory & Event*, 7 (1).
- Butler, Judith 1990. *Gender trouble*. London and New York: Routledge.
- Butler, Judith 2015. *Notes toward a performative theory of assembly*. Cambridge Mass: Harvard University Press.
- Cahill, Ann J. 2003. ”Feminist pleasure and feminine beautification”. *Hypatia* vol. 18, 4, 42-62.
- Campbell, Colin 1987. *The romantic ethic and the spirit of modern consumerism*. Oxford: Basil Blackwell.
- Caliandro, Alessandro (2014). Ethnography in Digital Spaces: Ethnography of Virtual Worlds, Netnography, and Digital Ethnography. *Handbook of Anthropology in Business*, ed. P. Sunderland, and R. Denny, Walnut Creek, CA: Left Coast Press.
- Chittenden, Tara 2010. ”Digital dressing up: modelling female teen identity in the discursive spaces of the fashion blogosphere”. *Journal of Youth Studies*. Vol 13 (4), s 505-520.
- Cochoy, Franck, Hagberg, Johan, Petersson McIntyre, Magdalena och Sörum Niklas 2017. *Digitalizing Consumption*. London: Routledge.
- Connell, C. 2013. ”Fashionable Resistance: Queer ‘Fa(t)shion’ Blogging as Counterdiscourse.” *Women’s Studies Quarterly* 41(1-2): 209-24.
- Dahl, Ulrika 2012. ”Turning like a Femme: Figuring Critical Femininity Studies”. *NORA*, 20:1, 57-64.
- Dahl, Ulrika 2013. ”White gloves, feminist fists: race, nation and the feeling of ‘vintage’ in femme movements. *Gender, place and culture*, 21:5. 604-621.
- Davis, Kathy 1995. *Reshaping the female body: The dilemma of cosmetic surgery*. London: Routledge.
- Davis, Kathy. ”A dubious equality’: men, women and cosmetic surgery”. *Body and Society* 2002 8: 49.
- De Wit Sandström, Ida 2015. ”Det här bär sig inte, det här är det någon som finansierar”: företagande i kvinnomarginalen. I: Andersson Cederholm, Erika och Sjöholm, Carina (red.) *Servicearbetets förvandlingar och förhandlingar*. Lunds universitet: Institutionen för service management.
- Dmitrow-Devold, Karolina 2013. ”Superficial! Body Obsessed! Commercial! Norwegian Press Representations of Girl Bloggers”. *Girlhood Studies* 6, no. 2 (Winter 2013): 65-82.
- Dmitrow-Devold, Karolina 2017. ”Performing the self in the mainstream. Norwegian girls in blogging”. *Nordicom Review* 38, 1, s 1-14.
- Du Gay, Paul 2007. *Organizing identity*. London: Sage.
- Ehlin, Lisa 2015. ”The subversive selfie: Redefining the mediated subject”. *Clothing Cultures*, vol 2 (1), s 73-89.
- Entwistle, Joanne 2000. *The Fashioned Body: Fashion, Dress and Modern Social Theory*. Cambridge: Polity Press.
- Felski, Rita 1995. *The gender of modernity*. Cambridge MA: Harvard University Press.

- Findley, Rosie 2015. "The Short, Passionate, and Close-Knit History of Personal Style Blogs" *Fashion theory*, Vol.19(2), pp. 157-178.
- Foucault, Michel 1977. *Power/knowledge*. New York: Pantheon.
- Foucault, Michel 1991. *Discipline and punish: the birth of the prison*. Harmondsworth: Penguin.
- Gill, Rosalind 2007. "Post-feminist media culture: elements of a sensibility". *European Journal of Cultural Studies*. Vol. 10 (2), s 147-166.
- Gill, Rosalind 2016. "Post-postfeminism?: new feminist visibilities in postfeminist times". *Feminist Media Studies*. Vol. 16 (4), s 610-630.
- Gundle, Stephen och Castelli, Clino 2006. *The Glamour System*: New York: MacMillan.
- Gurriere, Lauren och Cherier, Hélène 2013. "Queering beauty: fatshionistas in the fatshion sphere". *Qualitative Market Research* Vol. 16 (3), s 276 – 295.
- Hall, Stuart (ed.) 1999. *Representation: Cultural Representations and Signifying Practises*. London: Sage. (s 1-74, samt 223-290 obligatorisk läsning, välj dessutom 1 av de andra 4 kapitlen att fördjupa er i)
- Hannerz, Ulf (red.) 2001: *Flera fält i ett: socialantropologer om translokala fältstudier*. Stockholm: Carlssons.
- Haraway, Donna 1991. *Simians, Cyborgs, and Women: the reinvention of nature*. New York: Routledge.
- Harju, Anu A. och Huovinen, Annamari 2015. "Fashionably voluptuous: normative femininity and resistant performative tactics in fashion blogs". *Journal of Marketing Management*. Vol. 31, Nos. 15-16, 1601-1625.
- Harjunen, Hannele 2017. *Neoliberal bodies and the gendered fat body*. London: Routledge.
- Harvey, David 2007. *A brief history of neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Hänninen, Riitta 2015. "Is this an advertisement or a personal account?": Commercialisation of lifestyle blogs in Finland". *Ethnologica Fennica*, vol 42, s 54-69.
- Klepp, Ingun Grimstad & Mari Bjerck 2014. "A methodological approach to the materiality of clothing: Wardrobe studies". *International journal of social research methodologies*. (17) 4, pp 373-386.
- Kretz, Gachoucha och de Valck, Kristine 2012. Fashion blogging. In: Russel Belk and Rosa Llamas (eds.) *The Routledge Guide to Digital Consumption*. London: Routledge.
- Laurell, Christofer 2014. *Commercializing social media: a study of fashion (blog)ospheres*. Stockholm: School of business. Stockholm university.
- Lazar, Michelle M. 2009. "Entitled to consume: post-feminist femininity and a culture of post-critique". *Discourse and communication*. Vol 3 (4): 371-400.
- Lindgren, Therése 2016. *Ibland mår jag inte så bra*. Stockholm: Forum.
- Luvaas, Brent 2013. "Indonesian Fashion Blogs: On the Promotional Subject of Personal Style." *Fashion Theory*. 17(1): 55–76.
- Luvaas, Brent 2016. *Street style: An ethnography of fashion blogging*. London: Bloomsbury.
- Lövheim, Mia 2011a. Personal and popular: The case of young Swedish female top-bloggers" *Nordicom Review* 32, 1, s 3-16.
- Lövheim, Mia 2011b. "Young women's blogs as ethical spaces". *Information, communication & society*. 14:3, 338-354.
- Marcus, George 1998. *Ethnography through thick and thin*. Princeton: Princeton University Press.
- Marwick, Alice E. 2013. "They're really profound women, they're entrepreneurs": Conceptions of authenticity in fashion blogging. *International Conference on Weblogs and Social Media*.
- McFall, Liz 2015. *Devising Consumption: cultural economies of insurance, credit and spending*. Abindon, Oxon: Routledge.
- McNay, Lois 2009. "Self as enterprise: Dilemmas of control and resistance in Foucault's The birth of biopolitics". *Theory, culture and society*, vol. 26 (6): 55-77.
- McQuarrie, Edward, Miller, Jessica och Phillips, Barbara 2012. "The megaphone effect: Taste and audience in fashion blogging". *Journal of Consumer Research*, Vol. 40, s 136-157.
- McRobbie, Angela 2009. *The aftermath of feminism: gender, culture and social change*. London: Sage.
- McRobbie, Angela 2016. *Be creative: making a living in the new culture industries*. Cambridge: Polity Press.
- Mulvey, Laura (1975) 1992. Visual Pleasure and Narrative Cinema In: *The Sexual Subject: A Screen Reader in Sexuality*. London and New York: Routledge.
- Mora, Emanuela and Rocamora, Agnès 2015. "Letter from the Editors: Analyzing Fashion Blogs—Further Avenues for Research". *Fashion theory*, Vol.19(2), pp.149-156.
- Mörck, Magnus 2007. "Modeling Small Scale Utopias". In: Ekström et al (eds.) *Little Monsters: (De)coupling assemblages of consumption*. Berlin: LIT Verlag.
- Nava, Mica 1995. Modernity's disavowal. Nava, Mica & O'Shea, Alan (eds.). *Modern times*. London: Taylor and Francis.
- Negra, Diane och Tasker, Yvonne 2007 (red.). *Interrogating post-feminism: gender and the politics of*

- popular culture. Durham: Duke University Press.
- Nilsson, Alexandra och Enström, Ylva 2016. *Hatad och älskad*. Calidris förlag.
- Palmgren, Ann-Charlotte 2010. "Posing my Identity: Today's Outfit, Identity and Gender in Swedish Blogs". *Observatorio Journal*, vol 4 – no. 2, 019-032.
- Palmgren, Ann-Charlotte 2014. *Göra ätstörd: om flickskap, normativitet och taktik i blogggar*. Åbo Akademi, Socialvetenskapliga institutionen, Kvinnovetenskap.
- Palmgren, Ann-Charlotte 2015. "To blog oneself free, to lock oneself up: (Re)negotiations of blogs as spaces for power structures, social relations and eating disordered girlhood". *Ethnologica Fennica*, vol 42, s 40-52.
- Pedroni, Marco 2015. "Stumbling on the Heels of My Blog": Career, Forms of Capital, and Strategies in the (Sub)Field of Fashion Blogging". *Fashion theory*, Vol.19(2), pp. 179-199.
- Petersson McIntyre, Magdalena 2016. *Att älska sitt jobb: Passion, entusiasm och nyliberal subjektivitet*. Lund: Nordic Academic Press.
- Pettinger, Lynne 2004. "Brand Culture and Branded Workers: Service Work and Aesthetic Labour in Fashion Retail". *Consumption, Markets and Culture*. Jun 2004, Vol. 7 Issue 2, p165.
- Pham, Minh-ha T. 2011 "Blog Ambition: Fashion, Feeling, and the Political Economy of the Digital Raced Body." *Camera Obscura* 7626 (1): 1–37.
- Pham, Minh-ha T. 2015. "I Click and Post and Breathe, Waiting for Others to See What I See": On #FeministSelfies, Outfit Photos, and Networked Vanity. *Fashion theory*, Vol.19(2), 221-241.
- Radner, Hilary 1996. *Shopping around*. New York: Routledge.
- Rocamora, Agnès 2011. "Personal fashion blogs: Screens and mirror in digital self-portraits". *Fashion theory* 15 (4), 407-424.
- Rocamora, Agnès 2012. "Hypertextuality and remediation in the fashion media". *Journalism Practice* 6 (1), pp 92-106.
- Scharff, Christina 2016. "The psychic life of neoliberalism: mapping the contours of entrepreneurial subjectivity". *Theory, culture and society*, vol. 33(6): 107-122.
- Sharff, Christina, Smith-Prei, Carrie and Stehle, Maria 2017. *Digital feminisms: transnational activism in German protest cultures*. London: Routledge.
- Skeggs, Beverley 1997. *On becoming respectable*. London: Sage.
- Skov, Lise 2011. *Entering the space of the wardrobe*. Working paper. Copenhagen Business School.
- Stewart, Kathleen 2007. *Ordinary affects*. Duke university press.
- Titton, Monica 2015. "Fashionable Personae: Self-identity and Enactments of Fashion Narratives in Fashion Blogs". *Fashion theory*, Vol.19(2), 149-156.
- Wittrock, Hanna 2016. "Ha ha ha, jag ser alla mina inköp som en investering ... I mitt välmående: Shopping och sociala relationer på Facebook". I: Ida de Wit Sandström och Cecilia Fredriksson (red.). *Modets metamorfoser*. Göteborg: Makadam.
- Zelizer, Viviana 2005. *The purchase of intimacy*. Princeton: Princeton University Press.
- Zhang, Lin 2015. "Fashioning the feminine self in "prosumer capitalism": Women's work and the transnational reselling of Western luxury online". *Journal of Consumer Culture* 0(0) 1-21.

SUMMARY

Fashion bloggers

In the mid 2000s, the fashion blogger appeared as a new media figure. The young women who wrote about fashion, shopping, and private lives aroused rapid criticism from the established media because of their huge impact. The emergence of fashion, beauty - and shopping blogging is a further development of a culturally defined combination between femininity and consumption that is both intensified and adapted to today's digital culture, as well as a changing view of gender. In the article, this development is interpreted as an expression of what Gill (2007, 2016) critically called a postfeminist sensitivity, and where the equivalence between femininity and feminism is determined. However, instead of a critical discussion of post feminism, the intention here is to show that this activity can also be interpreted as a negotiation with those cultural definitions of femininity that are in circulation.

The article is based on an ethnological method using deep interviews with bloggers in the wider fields of fashion, beauty and shopping. Although none of the informants described their blog as pronouncedly feminist, many considered that this was true of their blog with regard to certain aspects. These included featuring a body or a fashion that does not comply with the norms, combining something traditionally feminine with enterprise and computer technology, and not compromising on your dreams. The

informants embraced traditional female values such as beauty care, consumption and motherhood, but tried to infuse them with new, to some extent feminist, meanings. By this means, they negotiate meanings in the relationship between femininity and feminism in specific ways.

Blogging challenges, in a specific way, the boundaries between the physical and the digital body, the concept of a real I and a blog I, and perceptions of femininity and feminism. However, in order to become a successful blogger, it was also necessary for the informants to negotiate their position with regard to intimacy, family information, transparency with themselves, and collaborating with companies that they did not believe in. The informants chose different ways to deal with such borders. In dealing with these borders and also in the crossing of them the norms of femininity are revealed; this lack of boundaries also solves the relationships between economy and intimacy, culture and nature, consumption and production. If the detention to a private sphere has subordinated women in history, then making visible the constructed character of this private sphere, is also a refusal to accept cultural beliefs about femininity as based on natural principles. The relationship between economy and intimacy is dissolved by exposing the private sphere as a means of work.

NÄTVERK OCH TIDSKRIFTER

ALEX SNELLMAN

Artefacta

Ett virtuellt nätverk för konkret föremålsforskning

I början av 2000-talet, då jag studerade historia, konstvetenskap och en del etnologi, började jag oroa mig över att forskningen kring föremål försvagades. Jag började arbeta för att skapa ett nätverk där både forskare och andra intresserade kunde verka för att stöda föremålsforskningen. Med finansiellt stöd

från Finska kulturfonden kunde nätverket för föremålsforskning Artefacta grundas och i november 2011 körde verksamheten i gång med en inledande konferens och lanseringen av nätverksportalen (www.artefacta.fi).

Den reducerade ställning föremålsforsk-

The screenshot shows the homepage of the Artefacta network. At the top, there is a navigation menu with links: ETUSIVU, Keskustelu, Uutiset, Kalenteri, Tapahtumat, Tutkimus, and Tietoa verkostosta. Below the navigation, the main header features the Artefacta logo and the text 'Esinetutkimusverkosto'. To the right of the header, there are user login options: 'käyttäjätunnus', 'salasana', and 'Kirjaudu', along with links for 'Rekisteröidy' and 'Unohtiko salasanasi?'. Below the header, there is a search bar with 'HAA | OK' and a language selector 'Pä svenska | In English'. The main content area is dominated by a large banner for 'Artefactan tiedotuskampanja 2017'. This banner includes the text 'Tuuhi tiedote:' followed by two PDF links: 'Artefacta_tiedote2017.pdf (766.4 KB)' and 'Artefactum_CFP2017.pdf (540 KB)'. Below the banner, there are three main content blocks. The first block is titled 'MUSEOIDEN KUUKAIDEN ESINEET TOUKOKUU 2017' and includes a photo of artifacts and text about monthly museum objects. The second block is titled 'KUVAREPORTAASI: PINTAA SYVEMMÄLLE' and includes a photo of people at a table and text about a photo reportage. The third block is titled 'Artefactum 8' and features a portrait of Minna Kaipainen with the text 'Minna Kaipainen' and 'Sibeliuksen puuvut ja pukeutuminen'. To the right of this block, there is a section titled 'Keskustelussa nyt' with a discussion on 'Sibeliuksen puuvut ja pukeutuminen' and a photo of Minna Kaipainen. At the bottom of the page, there is a footer with the Artefacta logo and the text 'Esinetutkimusverkosto...' along with social media icons for Facebook and Twitter.

ningen hamnat i berodde framför allt på att den förlorat sin konkreta förankring. Under slutet av 1900-talet, i den så kallade kulturella vändningen, kom det antropologiska kulturbegreppet väsentligen att omfattas av hela det vetenskapliga fältet, även utanför den egentliga kulturforskningen. Samhällsvetenskapernas forskning kring politik, sociologernas kontemplationer kring betydelse och inom historieforskningen den *nya* kulturhistorien, fick alla en central position genom den begreppsliga nyorienteringen.

Det nya kulturbegreppets genomslag var inte helt problemfritt. Den *gamla* kulturhistoriska forskningen, som självklart ingått i och stött museiverksamheten, fick träda i skymundan. Etnologins intresse för föremål gick igenom en metamorfos, där uppmärksamheten riktades mot de betydelser som förknippades med dessa och forskningen kom därigenom att fjärra sig från föremålets konkreta materialitet.

Den heliga treenigheten, brukare – ting

– betydelse, reducerades inte sällan till en dialog mellan brukare och betydelse. I stället för att forska kring själva föremålen inriktades metoden mot att undersöka hur de beskrivs i olika källor, till exempel i tidskrifter och media. Samtidigt negligerades ofta tingens materialitet som trivial. Ett huvudsyfte för nätverket Artefacta var således att skapa en virtuell plattform som speciellt kunde stöda den konkreta föremålsforskningens position i den vetenskapliga diskursen. Betonningen har från börjat legat på att möjliggöra förmedling av bilder eftersom all forskning kring konkreta ting och föremål förutsätter möjligheten att betrakta dem visuellt. I det här sammanhanget är virtuella nätverk överlägsna jämfört med traditionella tryckta medier.

Vår kollegialt granskade artikelpublicering Artefactum (<http://www.artefacta.fi/artefactum>) fungerar som vårt vetenskapliga flaggskepp. Nätpublikationen har flera fördelar jämfört med tryckta publikationer, t.ex. genom att sidantalet inte är begränsat

Artefactum 7

Jukka Relas

Vinokantiset lippaat: kirjoitustelineiden perilliset Kansallismuseossa

Lipas on arkkua pienempi säilytyslaatikko. Lippaissa on yleensä säilytetty jotain erityisen tärkeää: koruja, rahaa, kirjoitusvälineitä tai käsitöitä. Ne ovat saattaneet olla puuseppien ja sulhasten erityisesti taidonnäytteiksi tekemiä. Siksi kansanomaisetkin lippaat ovat usein

Sisällys

- Lipastyypit
- Laatu ja tyyli – säätyläislipas vai kansanomainen lipas?
- Vinokantiset lippaat Suomessa
- Lippaiden käyttötarkoitus
- Lippaiden valmistus
- Lippaiden omistajat
- Lopuksi

- Liite I: Aineisto
- Liite II: Kartat

- Lähteet ja kirjallisuus

Kirjoittaja on kansatieteen alalta Helsingin yliopistossa väitellyt filosofian tohtori, joka toimii vapaana tutkijana.

Julkaistu:
Helsinki • Artefacta • 19.9.2016

Tulosta artikkeli

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALLT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tvv.fi/tunnus

ETUSIVU KESKUSTELU UUTISET KALENTERI TAPAHTUMAT TUTKIMUS TIETOA VERKOSTOSTA

käyttäjätunnus salasana Kirjaudu
[Rekisteröidy](#) | [Unohditko salasanan?](#)
 HAE | SÖK

[På svenska](#) | [In English](#)

UUSIMMAT VIESTIT OHJEITA INSTRUKTIONER

Keskustelu – Diskussioner

- Kerro, kysy ja kommentoi suomeksi tai ruotsiksi! – Berätta, fråga och kommentera på svenska eller på finska!
- Keskustelun aiheena ovat esineet ja esinetutkimus. – Diskussionen gäller föremål och föremålsstudier.
- Keskustelun säännöt ovat [täällä](#). – Diskussionsregler finns [här](#).
- Vain sisäänkirjautuneet jäsenet voivat osallistua keskusteluun ja nähdä viestien liitteenä olevat kuvat. – Endast inloggade medlemmar kan ta del i diskussioner och se de bifogade bilderna.
- Ohjeet mm. erikoismerkkin (kuten § д Ω æ ç) lisäämiseen ovat [täällä](#). – Instruktioner bl.a. för att infoga specialtecken (t.ex. § д Ω æ ç) finns [här](#).
- Muista myös [Kysy museolta](#) -palvelu, jossa voit esittää museoille niiden erikoisalaan liittyviä kysymyksiä.
- Glöm inte heller [Fråga museet](#) -tjänsten, där du kan ställa frågor till olika museer angående deras specialområden.

Hae keskusteluista | Sök ur diskussionerna: Välme käynnin jälkeen muuttuneet viestiketjut | Meddelandekedjor som ändrat sedan förra vistelsen

Hakusana | Sökord: HAE | SÖK

	Discussion in English	2 aihetta 12 viestiä.	Uusin viesti: 244 päivää sitten
	Yleinen keskustelu – Allmän diskussion	25 aihetta 101 viestiä.	Uusin viesti: 277 päivää sitten
	Mikä esine? – Vilket föremål?	185 aihetta 838 viestiä.	Uusin viesti: 7 tuntia sitten
	Museovirasto kysyy – Museiverket frågar	8 aihetta 27 viestiä.	Uusin viesti: 241 päivää sitten

eller genom att färgbilder inte innebär extra kostnader. Avgifterna för bildanvändning har också under den senaste tiden blivit mer fördelaktiga och i vissa fall helt försvunnit. Den nya generationens föremålsforskare är för det mesta utrustade med egen digitalkamera och behöver därför inte heller anlita professionell fotohjälp. Bilderna kan i Artefactum dimensioneras så att man vid behov kan öppna högupplösta versioner och antalet kan vara betydligt fler än i tryckta artiklar. Artefactum har också i en artikel publicerat rörliga tredimensionella illustrationer. Artefactum lämpar sig för helgjutna vetenskapliga artiklar och maximilängden är hela 75000 tecken, vilket är ungefär dubbelt så mycket som i traditionella tidskriftsartiklar. Vi publicerar även svenskspråkiga artiklar om föremål, men hittills har vi inte fått några anbud.

Den virtuella världens goda möjligheter till illustrationer stöder också den konkreta fö-

remålsforskningen på ett annat sätt; nämligen i vårt diskussionsforum, där det smidigt går att införa flera bildbilagor i inläggen. Flera museer har på det här sättet gjort förfrågningar om föremål i sina samlingar och i de flesta fall också fått svar och information.

Vi har en praktisk arbetsfördelning med nätjänsten ”Fråga museet” (”Kysy museolta”, <http://kysymuseolta.fi>, på svenska <http://www.kysymuseolta.fi/kansallismuseo/?lang=sve>), där museerna svarar på allmänhetens frågor i anslutning till museernas verksamhet medan Artefacta fungerar som ett forum mellan experter. I praktiken kunde nog diskussionsverksamheten vara livligare. Man kan följa med frågor och svar på vår Facebooksida (<http://www.facebook.com/Esinetutkimus>) eller i vårt medlemsbrev som sex gånger i året skickas ut till registrerade medlemmar (<http://www.artefacta.fi/sv/registrering>). Medlemskapet är avgiftsfritt.

När diskussionsforumet öppnades ville vi und-

vika att högupplösta bilder skulle läcka ut på Internet genom att se till att bilderna endast kan ses av registrerade medlemmar. Med dagens snabba livsrytm och mediaomsättning har man tyckt att det här är en onödigt stelbent strategi, då liknande diskussioner sker närmast i realtid på Facebook. Facebook är ändå ett problematiskt medium för expertis genom att uppladdade bilder i princip ger Facebook användarrättigheterna samt genom att äldre diskussioner kan vara svåra att hitta. Artefactas diskussionsforum är uppdelat enligt intresseområden för att underlätta sökande efter information och textsökningar är givetvis också möjliga. Artefacta strävar ändå snarare till en ackumulering av kunskap än till snabb uppdatering av innehållet.

Inom föremålsforskningen ger den virtuella världen, förutom de visuella möjligheterna, också ett oberoende av tid och plats. Innehållet går alltid att komma åt när det finns möjligheter till nätkontakt. Betraktar man Artefactum ur ett vetenskapligt journalperspektiv kan man konstatera att artiklarna är fritt åtkomliga utan tidsfrist eller karantän (open access). Artiklarna utges också genast efter att den enskilda artikeln är färdig. Läsningen är således gratis och man behöver inte vänta på att andra artiklar fyller ut en pappersbaserad tryckt journal.

Vi har följt den inom humanistiska ämnen gamla traditionen där allt arbete utförs frivilligt och utan lön. Tryckkostnader kan undvikas genom det virtuella mediet men å andra sidan tillkommer avgifter för att upprätthålla en mångsidig och fungerande nätportal. I det här avseendet har finansieringen via stiftelser visat sig vara något problematisk då bidrag ofta ges för att bygga upp nya projekt, men mer sällan ges för att upprätthålla en etablerad verksamhet. I stället för att enbart stöda växlande projekt kunde en fortlöpande publiceringsverksamhet också premieras, något som förstås skulle vara bättre för oss, men kanske också för vetenskapen

överlag, särskilt som open access-förfarandet gör det svårt att bekosta utgivning genom avgifter för publikationerna. Samtidigt som Finland har uppnått en allt större välfärd, har den här sist och slutligen mycket hushållande humanistiska verksamheten blivit allt mer krävande. Vi är därför mycket tacksamma för att Finska Vetenskaps-Societeten ansett vår publikationsverksamhet vara värd understöd.

Till Budkavlens läsare vill jag rikta en speciell inbjudan att delta i nätportalens svenskspråkiga verksamhet (<http://www.artefacta.fi/sv>). När verksamheten planerades och inleddes strävade vi till en fullständig svenskspråkig parallellversion, men i praktiken har våra personresurser bara räckt till översättningen av medlemsbrev och museernas ”månadens föremål”.

Våren 2017 publicerade vi följande inbjudan till Artefactas redaktion: ”Ifall du är intresserad av att främja föremålsforskning och ett nätverk kring temat, skriver väl och klarar av datateknik, kan du ta kontakt med (esinetutkimus@artefacta.fi). Ifall det bland svenskspråkiga etnologer, arkeologer, historiker, konservatorer, konstvetare eller andra finns intresse för att bilda en svenskspråkig redaktion för Artefacta så står portalen till förfogande. Innehållet kan skapas och bearbetas överallt där nätkontakt finns, en av den virtuella världens stora fördelar.

De nya virtuella möjligheterna är många och allt lättare att bemästra, men fortfarande är det konkreta innehållet viktigast. Artefactas verksamhet är stabil och fortlöpande, men vi skulle gärna se ett större deltagande av intresserade. Skulle du kanske vara intresserad av att bli huvudredaktör för den svenskspråkiga versionen?

FD Alex Snellman är koordinator för nätverket för föremålsforskning Artefacta. Han disputerade 2014 över ämnet adel i Finland 1809-1939 och har i sin postdoc-forskning (2016-) undersökt 1800-talets finska civiluniformer.

SARAH HAGSTRÖM, KAJSA RYTIKOSKI,
HANNA STRANDBERG, TOVE ØRSTEDT

Från papper till pixlar

– en kulturvetenskaplig tidskrift blir digital

Alla publikationer står inför samma utmaning idag. Hur ska man ta an den digitala världen? Speciellt tidskrifter och dagstidningar kämpar i en ambivalens mellan de möjligheter internet kan ge och den trygghet den traditionella pappersformen representerar.

Efter 25 år som papperstidning var det år 2015 dags för *Laboratorium för folk och kultur*, utgiven av Föreningen Brages sektion för folklivsforskning att ta steget ut i den virtuella världen. Postningskostnader och arbetet som det innebär blev i längden ohållbart för en liten tidskrift med minimal redaktion.

Som en avslutning på papperseran gjordes ett sista nummer – ett potpurri av artiklar från de gångna 25 åren. Redaktionen gjorde ett urval bland artiklarna och sammanlagt 17 artiklar publicerades. För att kunna återpublicera de gamla artiklarna letade redaktionen upp e-postadresser till skribenterna för att be om tillstånd till nypublicering. Efter att tillstånden getts OCR-skannade redaktionen trogne grafiker Henry Forssell alla artiklar. Redaktionen korrekturläste artiklarna och letade fram bilder bl.a. från folklivssektionens utflykter, seminarier och utställningar från de senaste 25 åren. Några av artiklarna finns också i det första numret av nätutgåvan. Jubileumsnumret består av två delar: teoretiska och metodologiska perspektiv och *Laboratorium goes International* det vill säga artiklar med internationell prägel. Samma år som jubileumsnumret skulle utkomma belönades tidskriften med Svenska litteratursällskapets pris ur Ragnar, Ester, Rolf och Margareta Bergboms fond. Priset delades

ut på Runebergsdagen 5.2.2015 och mottogs av folklivssektionens ordförande Susanne Öst-erlund-Pöttsch. Prismotiveringen lydde ”en tidskrift framvuxen och autonomt driven i kretsen av dess folklivssektion med en bred kulturanalys av lärt och populärt som rättesnöre. Tidskriften har i 25 år erbjudit nya synvinklar och fördjupat perspektiv på kulturen i vidaste bemärkelse i både nordisk och internationell kontext”. Prispengarna har använts bland annat till 25-års jubileet, föredragskvällar och till anordnandet av folklivssektionens dansseminarium på Brage med inbjudna forskare som föreläsare. Återstoden av priset kommer bl.a. att användas för digitalisering av tidigare nummer.

Laboratorium på nätet

När planerna på ett digitalt *Laboratorium* gick vidare, uppstod naturligtvis en hel del praktiska frågor att ta i beaktande. Som onlineplattform valdes Wordpress, eftersom den var bekant för redaktionens medlemmar från tidigare med positiva erfarenheter. Wordpress stod även högt i kurs i och med att den är relativt enkel att bemästra. Den tillåter en hel del modifiering enligt de behov användaren har och dessutom erbjuder verktyget integrerade möjligheter till statistikuppföljning. Kostnadsfrågan var även en viktig aspekt vid övergången; Wordpress är ett bloggverktyg som kan användas kostnadsfritt, men mot viss ersättning kan tilläggsegenskaper skaffas. Hittills har redaktionen förlitat sig på de gratismallar som plattformen erbjuder, men för eventuella framtida behov finns det möjlighet att köpa mera avancerade funktioner och modifiera layouten ytterligare. Den

ursprungliga layouten frångicks efter ca 1 år då redaktionen upplevde den som otidsenlig och oöverskådlig. Samtidigt förkortades och tydliggjordes även webbadressen (URL:en) med en förhoppning att webbsidan på så sätt skulle bli lättare att hitta och marknadsföra.

Under årens lopp har den tryckta tidskriften marknadsförts bland annat genom utskick via mail och annonsering i den årligen utkommande finlandssvenska bokkatalogen. Laboratorium har även varit synligt med på det finlandssvenska tidskriftstorget under Helsingfors bokmässan där besökare har kunnat plocka åt sig äldre gratisnummer. Laboratorium har funnits tillgänglig på såväl allmänna som akademiska bibliotek och nya nummer av tidskriften har cirkulerat särskilt flitigt i kafferum och föreläsningssalar på humanistiska fakulteten vid Åbo Akademi. Djungeltelegrafan har gjort sitt och ofta delades både nya och gamla nummer av tidskriften ut åt studenter i främst etnologi och folkloristik. Skribenter som själva bidragit med artiklar har även erhållit några extra exemplar av tidskriften.

Genom språnget ut i den digitala världen förflyttas behovet av marknadsföring till en helt ny nivå och ges en helt ny intensitet. Den traditionsenliga närvaron på Helsingfors bokmässans tidskriftstorg blev plötsligt problematisk då ingen tryckt tidskrift längre fanns att erbjuda. Avsaknaden av tryckt material kompenserades med nytryckta flyers med uppmaningen att besöka webbsidan för att ta del av nytt material. Dessa flyers har även distribuerats vid andra tillfällen. Då tidskriften hade funnits online en tid skapades en sida på Facebook, med förhoppningen att den vägen enklare kunna marknadsföra nypublicerade artiklar och evenemang som redaktionen och folklivssektionen ordnade. En satsning på att marknadsföra den digitala Laboratorium gjordes även genom puffar och utskick till systergrupper via mailinglistor och Facebooksidor.

Närvaron online och särskilt i sociala medier kräver en helt annan insats än traditionella medier. Syns man inte så finns man inte, men där-

emellan krävs även satsningar på interaktion och kommunikation med följaren, användaren, kunden och i Laboratoriums fall - läsaren. Att utarbeta en strategi för detta är en eventuell framtida utmaning för redaktionen.

Den största fördelen med webben idag är det nätverk det består av. Det handlar inte bara om att lätt kunna skicka artiklar genom länkar. Den banbrytande skillnaden är hur artiklarna kan bli hittade och hur de kan bli placerade i ett större samband. Genom kategorier och ämnesord kan artiklarna bli hittade och länkade till andra artiklar med tangerande innehåll, både sådant som tidigare blivit skrivet i Laboratorium och sådant som finns skrivet i andra tidskrifter och publikationer på nätet.

På grund av att texterna finns publicerade i sin helhet på nätet är det också lätt att göra sökningar direkt i texten. Fulltextsökning kan vara viktigt när man vill hitta tillbaka till vissa delar i texten eller hitta namn och termer som nämns. Allt detta kan också hittas direkt genom en google-sökning. Det här betyder enormt mycket för både Laboratoriums och den enskilda artikelförfattarens synlighet.

Utmaningar och framtidsvisioner

Det som vi på redaktionen saknat från papperstidningen är de handfasta numren. Den tryckta tidskriften gjorde att numren blev mer tydliga och temahelheter var lättare att greppa. Det som har varit glädjande för redaktionen är möjligheten att enkelt kunna göra en snygg layout med både bilder och text. Laboratorium har också blivit mer färggrant i och med lanseringen på nätet eftersom färgbilder inte längre är en kostnadsfråga.

Frågor som kommit upp sedan Laboratorium blivit en e-tidskrift har varit hur vi behåller samma status som papperstidskriften. Laboratorium har haft en lång tradition inom det etnologiska och folkloristiska fältet och det känns viktigt att fortsätta arbetet, speciellt traditionen att ge utrymme för studenter att publicera vetenskapliga texter. Fastän nätpublikationen gör det möjligt att publicera enstaka artiklar

utkommer Laboratorium ännu i nummer, för tillfället ca tre nummer per år. Kontinuitet och aktivitet har blivit viktiga hållpunkter för arbetet med nätpublikationen Laboratorium och som upprätthåller och höjer tidningens status.

Alla artiklar som skrivs för Laboratorium från och med 2015 kommer att finnas sökbara och lättillgängliga på nätet, men frågan är, hur blir det med alla de äldre artiklarna? För att överföra hela Laboratorium till digital form behövs ännu en stor ansträngning. Det skulle vara viktigt eftersom de nu på grund av sin fysiska form är svåra att få tag på. Laboratorium har kommit ut med 28 årgångar sedan 1989 vilket betyder över 500 artiklar. Plock ur dessa publicerades på nätet i jubileumsnumret 2015. För att överföra resten till digital form måste alla upplagor digitaliseras och OCR-läsas. Texten behöver kontrolleras och korrigeras men dagens teknik gör det enkelt att ur en digitaliserad bild få ut texten i fulltextformat för att sedan kopiera det till digitala Laboratorium. Digitaliseringsprojektet är tidskrävande, men känns som ett viktigt uppdrag inför framtiden.

I och med digitaliseringsprocessen och publicering på nätet blir också frågan om upphovsrätt viktigt. På grund av internets art och den lätta spridningen som den möjliggör kan man inte publicera artiklar eller relaterade material som till exempel bilder från pappersformat till webben utan att separat be om tillåtelse. Även om långt de flesta vill att deras artiklar förs över till den elektroniska versionen är en av de största utmaningarna att hitta uppdaterade kontaktuppgifter för att be om lov. Idag används ofta licenser, speciellt vid publicering på nätet, som gör det lättare att avgöra vad man får göra med

artikeln i framtiden.

Kulturvetenskap som når alla

Efter knappt två år som e-tidskrift har vi i redaktionen redan märkt av det digitala formatets möjligheter. Artiklarna kan spridas på ett helt annat sätt än i den tidigare pappersversionen. Skribenterna kan också i allt högre grad själva sprida sina artiklar. Till exempel en artikelskribent länkade till sin artikel i sin blogg. På så vis sprids tidskriften i helt nya kretsar och inte bara till sådana som redan känner till och läser tidskriften regelbundet. För en annan artikelskribent gick det så att hon blev kontaktad av en förening i Sverige tack vare att hennes artikel gick att hitta på webben. Personen som tog kontakt hade nämligen sökt något specifikt på webben. Det visade sig att artikeln i Laboratorium kom upp som första träff på Google. På så vis fick helt nya läsare upp ögonen för tidskriften. Det öppnade också upp nya samarbetsmöjligheter för artikelskribenten själv.

Artiklarna i Laboratorium har alltid haft en mycket stor spännvidd och med tanke på spridningsmöjligheterna är det viktigt att bredden bibehålls. Framtidsvisionen för Laboratorium är att nå ut till en ännu större publik. Utöver det är vår målsättning att återuppta ett intensivt samarbete med studerande i etnologi och folkloristik. I planeringsskedet är nu ett studerandenummer där studenterna själva fungerar som gästredaktörer. För framtiden är det också viktigt att redaktionsteamet utökas för att tidskriften ska fortsätta leva med intressanta nya artiklar om så väl lärt som populärt.

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR

HELENA RUOTSALA

Vardagliga gränspraktiker

Att synliggöra eller osynliggöra gränser i Tornedalen?

Det transnationella vardagslivet i Torneå–Haparanda har varit mitt tema nu i några år. Denna artikel baserar sig på mitt föredrag vid Svenska Litteratursällskapets seminarium om gränser i maj 2017. Artikeln handlar om vardagliga gränspraktiker bland gränsmänniskor eller regionauter, som jag hellre kallar ortsborna här. Hur synliggörs eller osynliggörs gränserna i Tornedalen och hur påverkar dessa människornas vardagsliv? Det finns vissa gränser, som stänger ute, kringskär möjligheter och snedvrider perspektiven medan vissa är tillåtande och skapar möjligheter till möten – som det sägs i seminariekallelsen. Med en regionaut syftar jag på – så som mina svenska kolleger, som har forskat kring Öresundsregionen, också definierar ordet – en människa, som bor vid gränsen och utvecklar sina kunskaper genom att dra nytta av gränsens båda sidor. Begreppet regionaut betyder att personen lärt sig utnyttja sin region på olika sätt. (O'Dell 2003:31; 2010:45.) En regionaut kan vara pendlare, turist, shoppingturist, skolelev, studerande, löntagare osv. Regional identitet och integration ligger regionauten nära, men fenomenen utgör inte samma sak. Man kan även vara en regionaut utan att veta det!

I Lappland, där jag har vuxit upp, har människorna fått veta och känna vad gränsen innebär och vilken betydelse den har. Gränsen var en resurs, inte ett hinder. Det är kanske en orsak till att jag valt att forska om det transnationella

vardagslivet i tvillingstaden Torneå–Haparanda. Gränsens märkesår, som firades 2009, var inte orsaken till mitt val, utan snarare olika kulturella och ekonomiska processer, med ibland svindlande snabba effekter. En annan orsak – dock av mindre vikt – till varför jag valde att forska just kring det transnationella vardagslivet i tvillingstaden var den tid som jag tillbringade som gästforskare i Basel i Schweiz. Jag bodde då i Alsace, som liknar just detta cross-border-område i Tornedalen. Båda i Alsace och i Tornedalen har människorna fått betala ett högt pris för de nationella gränsdragningarna och gränsens betydelse är stor i vardagslivet.

Mitt tidsperspektiv har fokus på nutiden, eller tiden efter 1995, då Sverige och Finland blev medlemmar i Europeiska unionen. Den tidigare historien har också en viktig roll, eftersom människor bär historien med sig, vilket också tydligt kommit fram i mitt fältarbete, både i intervjuerna, i samtal och på andra forum, däribland sociala medier. I politikernas och tjänstemännens drömmar och på stadsplanerarnas skrivbord finns den framtida visionen om en gemensam stadskärna med flera samordnade funktioner. (Löfgren 2008:1.) En del anser att det handlar om en utopi medan andra ser ett gemensamt centrum som en styrbar utveckling och en realistisk målsättning. För somliga är det ren och skär dystopi, vilket bland annat tydligt framkom vid flertalet demonstrationer under hösten 2015, då ”Stäng gränserna” -demonstra-

tionen symboliskt stängde Granngatan. Det var efter sommaren 2015, som fört stora flykting-skaror – över Torneå även till Finland.

Skillnaden mellan mina fältarbeten och hösten 2015, som kallats ”flyktingkrisen” i Finland, var enorm. Jag började forska om transnationalismen i det gränslösa Tornedalen, men hösten 2015 och följande vinter var allt annat än gränslös. Vid den tornedalska gränsen, alltså en inre gräns inom EU, kontrollerades nu människors identitet och ärende vid gränspassagera. Den gränskontroll som kunde bevittnas där på hösten fram till februari 2016 – och senare vid Öresund – står i bjärt kontrast till den nordiska gränsfrihet som vi – och i synnerhet människorna i Tornedalen – har blivit vana vid. Den kallas ju för världens fredligaste gräns. Gränsen i Tornedalen har existerat i över 200 år, men området har så gott som hela tiden, frånsett kriget, upplevts mer eller mindre enhetligt av befolkningen, också i praktiken. Olika makthavare har gjort försök till att stänga gränsen, t ex då Finland löd under Ryssland. Befolkningen hade redan då sina egna metoder för att kringgå gränsen och gränshindren. Före 1972 ledde befolkningens behov att korsa den finsk-svenska gränsen till exempel till användningen av olika gränspass och gränshandelskort. (Lähteenmäki 2004:30–31.)

Stort fokus låg hösten 2015 på Torneå och Haparanda, denna gång kanske litet överraskande på grund av den stora flyktingvägen över EU:s inre gränser och den flyktingluss som finska staten satte upp i en tom och central skolbyggnad i Torneå. Städerna har också tidigare stått i fokus under första och andra världskriget, då bland annat krigsfångar och -invalidier utväxlades vid gränsen och smugglare, spioner och diverse afärsmän sökte sig dit. (Teerijoki 2010:144–145.) Många människor, idéer och varor har passerat gränsen, också smugglats, och alla har de haft en betydelse för regionen. Under andra världskriget reste många krigsbarn (drygt 70 000) över gränsen till Sverige. Ofta glömmet man bort att Sverige faktiskt mottog 60 000 människor som evakuerades från finska Lappland hösten 1944. (Kuusisto-Arponen 2008:169,180; Runt-

ti 1994,87.) Våren därefter återvände de till det till stora delar nedbrända Lappland. En del hade tillbringat vintern hos släktingar och vänner, i synnerhet de från Tornedalen. För dem var gränsen en räddning, men för fientliga trupper var gränsen ett hinder att gå över. Det som var viktigt var att de kontakter och nätverk som skapades under evakueringen kunde utnyttjas senare under freden, inom smuglingen eller i andra syften. Smuggling, lokalt på finska joppaus, har överallt i gränstrakter varit viktig och spelade en viktig roll också för återhämtningen i finska Lappland efter kriget. Smuglingen har varit så betydande att den också är en viktig del av gränsbefolkningens kulturarv. Smuglingen förtäljer sin egen historia om den gränslösa gränsen, där också befolkningens uppfattning om vad som var kriminellt och inte, skilde sig från lagens och myndigheternas tolkning. Vid den tiden var gränsen också en ekonomisk gräns. (Ruotsala 2009, 38-40; Lapin liitto 2008:passim.)

Jag ämnar inte återge någon noggrann historisk bakgrund för området. Den drygt 200 år gamla politiska gränsen är inte identisk med den kulturella och språkliga gränsen, även om mycket har hänt efter gränsdragningen och freden i Fredrikshamn 1809. Tornedalen var både kulturellt och geografiskt en relativt homogen region där man talade ett gemensamt språk, många tillhörde samma religiösa väckelserörelse, laestadianismen, och man livnärde sig på likartade sätt. Även många drag i den materiella kulturen talar om en långvarig gemensam historia med intima kontakter. Min professor Ilmar Talve, som själv har flytt från Estland till Sverige och studerat i Stockholm innan han kom till Åbo för sin professur, har undersökt finska kulturområden och enligt honom bildade Tornedalen tydligt en unik region som skilde sig från övriga delar av norra Finland. Den finska sidan fick många uppfinningar och föremål från Sverige. (Talve 1979,407.)

Torne älv, som högre upp fortsätter som Muonio älv, förenade och fungerade som en gemensam nämnare för regionen, på både den finska och den svenska sidan. Älven erbjöd en transportled, som forslade folk, idéer och handelsvaror. Grän-

sen i Tornedalen har varit mycket fri förutom under krigstiderna, då man har eller åtminstone försökt kontrollera de människor som rört sig över gränsen. Under första världskriget kunde man t.ex. i Haparandabladet läsa att relationerna vid gränsen har varit mycket ansträngda och svåra redan en tid, och sedermera bröt man de sista telefonledningarna och förbjöd posten att gå över gränsen. Sen stoppade man gränstrafiken och Haparandabladet anger att orsaken kanske var en rysk gendarm, som inte fick komma i uniform till Haparanda. Lokalbefolkningen kunde fortfarande röra sig över gränsen fast man ville förstärka kontrollen. Också den stränga censuren var vardag på den finska sidan. (se ex. Teerijoki 2007:546–549.)

Gränserfarenheter

Min forskning fokuserar på den vardagliga transnationalismen i tvillingstaden Torneå–Haparanda och dess närområden. Tornedalens läge har erbjudit en ypperlig möjlighet att undersöka det globala samhällets processer såsom transnationalitet och mobilitet liksom också platsens, gränsens och identitetens roller och betydelser. Det kan konstateras att befolkningen på något sätt har levt ett transnationellt liv allt sedan gränsen drogs genom Tornedalen år 1809. Med transnationalism avser jag här helt kort olika nätverk som genom interaktion, beroendeskap och relationer har bildats över den nationella gränsen mellan individer, familjer, släkter, etniska grupper, företag eller politiska rörelser. (Vertovec 2009, 10.) Mångfalden och det kulturella intar en central roll i denna transnationalism, vilket tydligt kommer fram i mitt fältarbete och i mina intervjuer.

I min forskning har jag koncentrerat mig på den kulturella dimensionen, som återspeglas i vardagliga seder och i de transnationella processernas symboliska manifestationer. Jag har bland annat frågat vad som är gränsens, platsens och den lokala karaktärens betydelse i nutid? Vad innebär transnationalismen i vardagslivet och hur tar den sig uttryck? Hur skapas kontakter och relationer? Jag har varit intresserad av vardagliga gränspraktiker och i synnerhet på mikro-

nivån, även om också gränspraktiker på makronivån har betydelser för gränsmänniskor. Dessa frågeställningar har varit utmaningarna i mitt fältarbete.

Min avsikt var att få fram olika röster och erfarenheter, vad som är speciellt för detta område är just att det kan kännetecknas som multivocalt och multilokalt. Jag har intervjuat drygt 60 människor från Torneå och Haparanda; av olika åldrar, gender, yrke, språk osv. Några är specialister, som politiker, men huvudsakligen ville jag intervjuva människor om deras vardagsliv, dvs. olika regionauterfarenheter. Jag har fått många olika berättelser, hört olika erfarenheter, på svenska, finska eller på meänkieli. De är olika, men de är också kännetecknande för området. Med multilokal menar jag att det finns ett nätverk som är format av människornas olika vardagliga miljöer och platser i vilka man vistas, och som man pendlar emellan – tjänster, hobbies, erfarenheter osv som hör till det. Multilokalitet är idag en aktuell och global företeelse som studeras i forskningen av t.ex mobila människor, som bor i ett nätverk av många platser, som ett sätt att leva. Det är både ett levnadssätt och en strategi för nutidens mobila människa, sådana som man träffar t.ex. just i Tornedalen. Multilokaliteten, de olika platserna och den genomsyrande mobiliteten och nätverken kan också åstadkomma att det föds nya lokala identiteter och samhälleliga roller. Man kan ha många olika (lokala) identiteter: en från födelseorten, en annan på arbetsplatsen eller vid fritidsstugan osv. (Marcus 1986:165–170; Rolshoven 2007:22–25; Rolshoven 2008:22–23.)

När Finland och Sverige – eller Finland som en del av Ryssland – blev olika nationer, började båda staterna bygga och visa sina symboler vid gränsen. Bordering-processerna började. Naturligtvis uppfördes tullbyggnaderna, men sedan byggdes också en rysk-ortodox kyrka med sina symboler vid gränsen i Torneå och i Haparanda en mäktig järnvägstation, som blev färdig 1918. Efter att Finland blev självständig 1917 togs de ortodoxa symbolerna genast bort från kyrkan och den glömdes för många decennier. Först på 1960-talet byggdes den igen om till en ortodox kyrka.

Kontakterna över gränsen

Gör kontakterna gränsen synligare, kan man fråga. Efter 1809, trots försvenskningsspolitik och olika restriktioner, fortsatte tornedalingarnas kommunikation och umgänge med dem som hamnat på andra sidan gränsen. De gemensamma släktbanden och gamla vänskapsrelationer innebar att man upprätthöll livliga och mångsidiga kontakter över gränsen. Joppaus, alltså smuggling av diverse varor för husbehov eller till försäljning, har det berättats och skrivits om i olika sammanhang. (Se ex. Bladh & Kuvaja 2006:12–51.) Joppaus behövde gränsen och den synliggjorde gränsen. Lokalbefolkningen vägrade se den nya gränsen som en begränsning utan betonade istället den gemensamma historien och kulturen och det gemensamma språket, som en av informanterna på den svenska sidan uttryckte det: ”Och detta förstår ju folket, för här fanns ju ingen egentlig gräns. För att många hade en bror eller en syster på andra sidan. Umgänget var imponerande. Gränsen sågs ju inte som en gräns. Men vi har ju finska som modersmål – även om vi är riktiga rikssvenskar har vårt modersmål varit finska, visst. Det var i skolan som vi lärde oss svenska.”¹

I det stora hela har befolkningen vid gränsen haft – och har fortsättningsvis – olika strategier och man har agerat över gränsen på olika sätt under olika tidsperioder. Det finns även en grupp människor som skulle kunna kallas ”gränsflyttare”. Äktenskap över riksgränsen, olika former av laglig och olaglig handel samt förvärvsarbete på andra sidan gränsen kan ses som belägg för transnationella förehavanden som försiggått en längre tid. Finska kvinnor som gift sig till den svenska sidan har trots den stränga språkpolitiken bidragit till att bevara det finska språket.

Förutsättningar för transnationalism i vardagslivet

För några år sedan när jag precis hade kommit igång med min forskning höll jag ett föredrag om mitt projekt på en stadsforskningskongress.

Dagen innan hade vi varit på en premiär där en vision om tvillingstaden Hellinna eller Tall-sinki, alltså Helsingfors och Tallinn, offentliggjordes. (Mokka: 2009, passim.) När jag visade den långa listan av olika samarbetsprojekt och kontakter som städerna Torneå och Haparanda redan har var helsingforsforskarna förvånade. Att man kan gå i skola eller ha dagvård i ett annat land var helt obegripligt – nu har man också inom storhelsingforsområdet börjat tala om sådana möjligheter.

Den äldre historien, kulturen och språket som förenar Torne älvs båda stränder är en viktig förutsättning för att städernas och myndigheternas samarbete och visioner skall lyckas. Dagens livliga och mångsidiga samarbete och integration kan sägas ha börjat tack vare goda personliga kontakter och karismatiska personer, som Ragnar Lassinantti, lokal riksdagsledamot och sedermera landshövding. (Lassinantti 1979: 1-9.) Att skapa förtroende har haft en nyckelposition, vilket det har också i dag. Jouni Häkli (2009: 211-212) som har studerat projektet ”På gränsen – Rajalla” talar om ”förtroendets landskap”. När ett projekt har lyckats har man fortsatt. Om man som utomstående expert tittar på Torneås och Haparandas sammanlagda invånarantal på drygt 30 000 är det dock inte konstigt om man fylls av skepsis inför stora byggnadsplaner och Ikeas etablering på orten.

I takt med att invånarantalet i de båda städerna ökat och nya arbetsplatser uppstått, har den allmänna opinionen om samarbetet över nationgränsen blivit mer positiv. Resultatet, den nuvarande situationen med investeringar och enorma byggnadsplaner och visioner har inte skapats genom nationell regionalpolitik, utan genom lokala och individuella initiativ. Myndigheter och nationella politiker och statliga organ har kommit med i bilden långt senare. Man har inte bett om tillstånd från Helsingfors eller Stockholm. Lokala beslutsfattare har förstått vilka möjligheter till exempel medlemskapet i EU har medfört här. En sådan vision är just projektet ”På Gränsen – Rajalla” som

¹ ”Ja sehän käsittää nämä kansatkin, sillä tämähän ei ollu silloin raja. Niin, koska monilla olit sisar veli toisela puolela, kanssakäyminen oli mahtavaa, että ei sitä piettykään rajana. (-) Mutta meilähän on suomen kieli äitinkieli, vaikka me olemme aivan riikinruottalaisia, mutta meidän äitinkieli on ollut suomi, joo. Että koulussa me opimme sen ruottin kiälen.” (TYKL/kk/ 2113, 12, man, född 1943, original på finska)

innebär en strävan mot ett gemensamt kärncentrum för båda städerna. Vi får se hur det blir och se om den stora gropan vid Victoria-torget kommer att ersättas av de tilltänkta byggnaderna och sportarenan, men idén att bygga över nationsgränsen är fascinerande. I Facebook finns en sida där en journalist har fotat gropan och platsen redan i tre års tid och han väntar på när byggningsarbetena skall börja. (Se: Facebook Tornio/Haaparanta Kuvat - Haparanda/Torneå Foton. <https://www.facebook.com/groups/1462441697391754/>) Vi kan undra om man på samma sätt kan göra gränsen osynlig, genom att bygga ett hotell som sträcker sig över gränsen. Fast turister anser å andra sidan att man borde göra gränsen mera synlig på torget, för att de ska kunna fotografera sig vid gränsen.

Att osynliggöra gränsen på vardagslivets nivå

Integration, ekonomiska processer och samarbetsvisioner kan se helt annorlunda ut på pappret jämfört med hur enstaka människor beter sig i sitt vardagsliv. Folk väljer sina bostättningsorter, arbetsplatser, skolor, studieplatser, var de går och handlar, går på restaurang, konsert eller var de har sina vänner och bekanta av olika, individuella, mänskliga och någon gång också slumpmässiga orsaker. Kärleken, inte minst, är en orsak till transnationalism i vardagslivet här. Det finns också många berättelser i dag om gränskärlek och äktenskap, och kärleken är också en viktig orsak att studera det andra språket.

Gränsen definierar fortfarande en betydande del av hela Tornedalens ekonomiska, sociala och kulturella relationer. Gränsen syns i människornas vardagsliv och dess betydelse finns i form av markör och bas för nationell tillhörighet. (Paasi & Prokkola 2010:28.) Gränsbornas transnationella vardagsliv kan – och bör – utforskas ur aktörernas synvinkel. Människorna här vid gränsen har lokal specialkännedom och specialkunskap och t.ex. att handla i gränsområdet är ett utmärkt exempel på den lokala ”gränskunskapen”. Man har vant sig vid

att nyttja båda ländernas utbud och skiftande valutakurser. Dessa regionauter använder sig av regional och lokal kunskap, som – bland annat – baserar sig på gränsens närhet och på den gemensamma historien, kulturen och språket inom en region som ligger på två olika nationalstaters område. Mobilitet, migration och transnationalism är inte nutida fenomen. Människor har verkat på liknande sätt även tidigare, de har levt ett transnationellt liv, fast man inte kallat det så. Den regionala dimensionen är alltid närvarande hos gränslandets människor. Hur de upplever den och utnyttjar gränsområdet beror på deras intresse och kunskaper, men är också beroende av gränsstaternas politiska system. (O’Dell 2010:49–50.) Enligt en multidisciplinär synvinkel fungerar gränser både som ett verktyg för att ordna socialt rum och som en del av den process, där platser och identiteter konstrueras och skapas. Erfarenheter och skildringar om gränser utgör en del av folkets och nationalstatens identitetsberättelse. (Massey 2003:73-74)

Tornedalsregionens särdrag förklarades av en informant med att gränsen gett dem välstånd i årtionden, i hundratals år: ”För oss har det ju varit mycket förmånligt att köpa en del varor i Sverige, alltid beroende på kronans kurs. Det är klart att man utnyttjat det.”²

Men idag är det också smaken och inte bara priset som har betydelse – människor handlar i det andra landet av exotiska och kulinariska skäl. De flesta tornedalingar jag mött har varit väldigt väl insatta i pris- och valutaskillnaderna mellan länderna. De visste vad som fanns och var det var förmånligast att handla. (Ruotsala 2010, 403-305.)

Några röster och identiteter

Jag har redan fått ta del av många gränsberättelser om olika erfarenheter av vardagslivets gränspraktiker under olika tider, t.ex. hur valutakurser har påverkat gränshandelns riktning. En ung student berättade att man inte mär-

² ”Että meillehän on ollu hyvin edullista ostaa monta tavaraa Ruotsista, aina riippuen kruunun kurssista. Että tietenkään semmosta on käytetty hyväksi.” (TYKL/kk/2094)

ker av gränsen alls om man passerar den flera gånger dagligen, vilket hon gjorde då hon gick i skola i det andra landet. Hon använde ordet diffus, ”gränsen är diffus” (raja on häilyvä). Dock var hennes identitet självklar för henne trots att hon var född i ett annat land.

Gränsens eller snarare transnationalismens inverkan är synlig bland annat i inredning, i klädval, på fritiden, i matkulturen osv. Det går inte att överskatta Ikeas inverkan på vår inredning. Den ideologiska utgångspunkten för Ikea är, enligt Ingvar Kamprad själv, att varorna ska stå för det typiskt svenska, eller Ikea-typiska. I sammanhanget kan det vara värt att fråga sig om och i vilken mån Ikea inverkat på eller förändrat heminredningen och det som uppfattas som typiskt svenskt, eller typiskt Ikea. Uppfattas Ikeas stil av andra, till exempel finländare och norrmän, som deras egen?

Det finns också andra typer av kulturell inverkan som är gränsöverskridande; nämnas kan till exempel musik, ungdomskultur och olika trender som kommit till Finland via Tornedalen. Svenska mode- och inredningsbloggar är ett konkret exempel.

Yngre människors erfarenheter och berättelser om gränsen har mer att göra med vardagliga rutiner när man rör sig i gränsområdet, medan de äldre generationernas erfarenheter under och efter krigstiden är viktiga och gränsens betydelse skapas i relation till de här erfarenheterna. Äldre finska gränsbor bodde under evakueringstiden eller som krigsbarn i Sverige och de minns smugglingsepoken och de varor som bara gick att få tag på via Sverige. (Prokkola 2005:177.) Detta påverkar och syns i människornas vardagsliv. För ungdomarna handlar det så mycket mer bara om att handla eller fika i ett annat land; köpa snus från Haparanda eller äta en hamburgare i Torneå – för att generalisera det hela.

En del av de personer som jag intervjuat pendlar över gränsen till sitt arbete, för att gå i skola

eller för att deras barns barnomsorg ligger på den andra sidan. Att handla eller att använda sig av olika tjänster i ett annat land, t.ex. att besöka ett bibliotek, studera på ett studieförbund, gå på konsert eller på bio – eller att utnyttja hälsotjänster - allt detta är naturligt här. Man tänker inte alls på att man så att säga är utomlands. Samtidigt finns det bland mina äldre informanter människor som inte alls eller bara i undantagsfall besöker grannlandet. Det finns också familjer vars besöksvanor helt förändrats efter att deras barn flyttat över gränsen och gift sig där. Kontaktnätet har genomgått en totalförändring. En svensk svärson eller svärdotter kan på ett effektivt sätt förändra svärföräldrarnas invanda rörelsemönster och även orsaka byte av kommunikativt språk.

Språket och gränsen

När man talar om Tornedalen, även om Torneå och Haparanda, får man inte glömma bort språken och deras betydelse eller mening. Haparanda är Sveriges mest finska stad, medan Torneå i dag är enbart finskspråkigt, trots att människorna har studerat svenska. Kunskaperna i svenska är inte så bra som de kunde vara, fast det finns människor också där som använder svenska i tal och skrift. Relationen mellan svenska och finska samt meänkieli³ är intressant och också viktig. Språket är en viktig faktor i transnationalismen men också i identitetskonstruktionen.

Språk är en av de markörer, som också används som identitetssymboler. 60–70 % av invånarna i Haparanda talar eller förstår finska eller meänkieli. Även idag flyttar finsktalande människor, som vill flytta nära hemlandet och bo i ett finskt område, både från Finland och som returemigranter från södra Sverige till Haparanda.

Finska och meänkieli blev officiella språk i Tornedalen den 1.4.2000. Man får använda dessa språk hos myndigheter och man har rätta att gå i skola och få vård på dessa språk. Men det officiella sociala rummet i Haparanda är nästan

³ Jag gör nu här ingen skillnad mellan finska och meänkieli, fast de är olika språk enligt den svenska lagstiftningen.

enbart svenskspråkig. Trots den officiella statusen är meänkieli hotat eftersom assimilationen har gått så fort. (Vaattovaara 200:57; Ruotsala 2017:272–276.) Språkbytet tycks fortsätta till svenskans fördel trots alla ansträngningar. Det finns också människor som ännu tycker att meänkieli är blandsvenska, och inte ett eget språk, men andra gör skillnad mellan de olika språken. Meänkielis och finskans status och framtid är litet ifrågasatta. Skolverket och arbetstagarna har mycket att göra för arbetet med språket, även om en avhandling som granskades våren 2017 visar att finskan gått om svenskan bland ungdomarna i Haparanda. Kodväxling som språkpraktik kan ses också här. (Kolu 2017:passim.)

Det finns människor i Haparanda som är tvåspråkiga, men det finns också människor som lätt byter till svenska och i alla fall talar svenska i offentligheten. Det gör meänkielimänniskor ofta. De ser inte någon framtid för språket. Även i skolan har den aktiva användningen minskat trots att den nyaste statistiken visar att finskan/meäkieli är i majoritet i vissa skolor. Experter säger att meänkielis och finskans låga status har historiska skäl och att människorna är för blyga för att tala det. Tidigare vågade man inte använda det och äldre generationer har varit tvungna att dölja sitt språk, meänkieli eller finska. Man sade, att man måste tala svenska för att man bor i Sverige. Jag citerar en informant: ”Många argument förs fram till att finskan tappat terräng, men enligt mig finns i bakgrunden det att man i Tornedalen fortfarande skäms för att vara en del av finskheten. Språket har ingen status.”⁴

Enligt mina informanter tycks meänkieli försvinna i framtiden, trots dess officiella status, för det har inte samma framtid som regionalt språk som finskan eller svenskan. En av mina informanter – han är förresten trespråkig – säger att meänkielis status och framtid är svag, för barn studerar det bara som ett främmande språk, inte som sitt modersmål. Enligt honom är dess enda uppgift att kommunicera en regional identifikation med Tornedalen. Många av mina meänkielitalande informanter såg inte

heller meänkielis framtid som positiv emedan språket inte överförs naturligt från en generation till annan: Enligt en annan informant, som sade, att ”jag tror dessvärre att meänkieli på sikt kommer att försvinna. Den största anledningen tror jag är den är att språket inte är gångbart i så stor geografisk utsträckning och inte heller akademiskt. Användningsområdet är alldeles för begränsat för att få genomslag tyvärr.”⁵ Han ville dock att meänkieli skulle ha möjligheter i framtiden. Han talade finska med sina barn, och fast de bodde i Sverige, gick de i skola i Finland. Han hade lärt sig meänkieli hemma.

Om identiteter

Lokalbefolkningen drar nytta av gränsområdet i sin vardag, men detta område används även symboliskt på olika sätt. Det kan man se i namnen på offentliga och administrativa byggnader eller i företagsnamn där man använt båda språken. I Torneå har man byggt Gränsgården som innefattar stadsbiblioteket och Aines konstmuseum. Dessutom har ett köpcentrum uppförts med det tvåspråkiga namnet, Rajalla–På gränsen. I Haparanda kan man inta en bit mat på Gräns Grill & Pizza, besöka lässmedsbutiken Gränslås och använda föreningen Gränsföretagarnas tjänster. Dessutom marknadsför Haparanda stadsbibliotek sig som det gränslösa stadsbiblioteket i Haparanda. Begreppet ”gränslösa upplevelser i regionen” används i marknadsföringen inom turistnäringen. Städernas gemensamma turistbyrå använder i sin reklam stadsbenämningen TornioHaparanda på finska och HaparandaTornio på svenska. Det finns också andra liknande exempel. Det främmande språket kan användas som resurss.

Trots den långa gemensamma historien, kulturen och språket, extensiva transnationella kontakter och aktiviteter över gränsen – eller den gemensamma tornedalska identiteten, identifierar sig människor trots allt med sitt eget nationella samhälle. Två nationella narrativ, det finska och det svenska, har skapat en ordning, vilken man tänker är naturlig i både Torneå och

⁴ Monenlaisia argumenttejä esitethään siittä, miksi se suomi on jäänyt pois, mutta taustala on minun mielestä se, että Tornionlaaksossa vieläki hävethään sitä, että olhaan osa suomalaisuutta. Kielelä ei ole statusta.”

⁵ Originalcitrat var på svenska

Haparanda.(Prokkola 2005:177.) Men det finns i dag också andra opinioner. De som går över gränsen många gånger dagligen, ser nästan inte alls gränsen. Den blir osynlig – t.ex för dem som går i skolan eller jobbar i det andra landet. Det skulle vara intressant att undersöka identiteten om några år, för det finns då människor som har vänner och skolkamrater i ett annat land – de har gått i samma skola eller sportklubb. Finns det då några skillnader eller inte? Boendet vid gränsen för med sig ett eget elixir till lokalbefolkningens liv och vardag, även om ”man inte fattar det till vardags”, som en av mina informanter sade. En annan intervjuad person sade att man knappt märker gränsen längre, gränsen har blivit osynlig. En informant bosatt i Sverige sade att hennes fosterland i alla fall var Finland, men att hon är tornedaling. ”Den [Tornedalen] sträcker sig över älven från ena sidan till den andra och man talar tornedalsfinska, meänkieli. Jag är ju en tornedaling. (-- --) Man kommer inte ifrån sina rötter.” Gränsälven förenar, den skiljer inte.

Men en ständig identitetsförhandling pågår just här i gränsområdet. Det är svårt att säga något slutgiltigt om identiteten, för den är situationell. Förutom språket är också naturen en viktig del av människans identitet. Till exempel just farleden, älven och dess landskap och resurser, är viktiga. Älven som gränsälv är viktig i synnerhet för män. Män poängerar naturen och dess aktiviteter i sin identitet. En del har sökt sig till älven under sommarlovet eller är återinvandrare. Det verkar som att språket i sig – eller bakgrunden i finska eller meänkieli - inte färdigheten att tala språket, är viktiga ingredienser i identiteten, inte etniciteten eller nationaliteten. Skillnader och samhörigheter skapas med hjälp av språket.

Gränsen har betonat ekonomiska, sociala och kulturella relationer i Tornedalen, men nu kan man också leka med gränsen. Till exempel en informant som flyttade dit från Stockholm och han sade att det var just gränsen som fick honom att flytta dit. Gränsen, som är exotisk, och dess resurser var viktiga för honom. Han skulle ha fått arbete också i Stockholm, men

det var för alltdagligt! För honom var gränsen viktig, en resurs, fast i arbetet gör han gränsen osynligare.

Gränsen finns ännu, fast den inte alltid syns i regionauternas liv – om man inte talar om hösten 2015 och den följande vinterns händelser. De erfarenheter man har rörande månglokaltet, kan indelas enligt generationer, vilket jag har redan hävdad. Den yngre generationens erfarenheter om gränsen och transnationalism hör till nutidens vardagliga rutiner, men den äldre generationens erfarenheter refererar till kriget och arbetsåren i södra Sverige, som också Eeva-Kaisa Prokkola (2005:177) har på-ängterat. Regionauternas vardag är transnational och multilokal, fast den också är multivokal och har många nyanser. Emotioner har en viktig roll i vardagen och det multivokala är också en orsak till att Haparanda är så lockande för återinvandrare, finländare från södra Sverige.

Jag vill citera en meänkelikunnig lärare, som har studerat i södra Sverige, som nu jobbar i Haparanda och bor i Sverige, är gift men en finländare och har ett barn som studerar i Helsingfors och ett som fortfarande studerar i Haparanda. Han sade kort och gott om sin identitet att: ”Då Jord spelar, och spelar på meänkieli, så rör det mig mera – det är frågan om stämningen i meänkieli.” Detta tornedalska band som spelar världsmusik, betonar språket: ”Oonhan meillä vielä kieli. Ännu har vi språket.”(Ruotsala 2015:122.)

Men hur länge spelar Jord och sjunger ”ännu har vi språket”? Vilken är framtiden för meänkieli eller för en lokal och regional identitet i Tornedalen? Vilken är språkets betydelse i identiteten? Om det finns en regional tornedalsk identitet, så hur viktigt är språket i denna? Hur viktigt är språket slutligen för identiteten – och vad händer om språket försvinner i framtiden? Det är frågor som är viktiga båda för tornedalingarna och forskarna. Regional identifikation kan uppstå också utan språk, så hur viktig är meänkieli/finska för en tornedalsk identitet eller vad som finns kvar av den? Det diskuteras mycket om språket och om att

kunna språket, för med språket kan man också synliggöra eller osynliggöra gränsen. Det finns vissa människor, som vill hålla fast vid att identiteten och språket hör ihop, men det finns tornedalningar som är slutna i det svenska språket (fi. ummikko), dvs. de kan bara svenska, men tycker fortsättningsvis att meänkieli eller finska är en viktig del av deras kulturarv och historia, fastän de inte mera kan använda språket. Och de vill höra till denna minoritet utan att kunna språket (alltså de upprätthåller en regional identifikation). En del av de som talar meänkieli eller finska vill å andra sidan behålla minoritetsstatusen bara för dem som kan minoritetsspråket. Man diskuterar ivrigt dessa saker.

Gränsen synliggörs och osynliggörs. Men till slut vill jag nämna ett exempel som borde osynliggöra gränsen, nämligen flaggan för ”vårt land”, Meänmaa på meänkieli eller på finska, dvs. Meänmaan flaku. Flaggan invigdes

15.7.2007 och men den vill man symboliskt för- ena Tornedalen, som delades i två efter finska kriget år 1809. Färgerna är hämtade från Sveriges och Finlands flaggor. Färgerna i trikoloren representerar också ”den klargula solen”, ”den vintervita nejden” eller ”en snövit älv” och ”den sommarblåa himlen”, för man kan inte dela dem. Tornedalsflaggans dag infaller den 15 juli och sedan 2015 finns den införd i Svenska Akademiens kalender som Tornedalingarnas dag. (Se: Meänmaalle juhlapäivä ja lipulle mallisuoja.) Också i år firades dagen och flaggan har blivit mer känd både i Sverige och i Finland längs Torneälven.

** jag vill tacka Nina Edgren-Henrichson från SLS, som korrigerat språket för mitt föredrag och Anna-Maria Åström, som har redigerat texten.*

KÄLLOR OCH LITTERATUR

ARKIVMATERIAL

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen arkisto, TYKL-arkivet

samt material från fältarbete i skribentens ägo

Bladh, Gabriel & Kuvaja, Christer 2006: Yhdestä valtakunnasta kahdeksi kansallisvaltioksi. – GunnarBladh & Christer Kuvaja (red.): Kahden puolen pohjanlahtea 1. Ihmisiä, yhteisöjä ja aatteita Ruotsissa ja Suomessa 1500-luvulta 1900-luvulle, 12–51. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Häkli, Jouni 2009: Boundaries of Trust: Building a Transnational Space in Haparanda-Tornio. – Jouni Häkli & Claudio Minca (eds.): Social Capital and Urban Networks of Trust, 205–231. Ashgate, London.

Kolu, Jaana 2017: ”Me ollaan mukana tässä experimentissä”. Lingvistiska resurser och språkpraktiker i tvåspråkiga ungdomssamtal i Haparanda, Stockholm och Helsingfors. Jyväskylän, Jyväskylän yliopisto.

Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa 2008: Identiteettipoliittista rajankäyntiä: muistot evakko- ja sotalasten paikkatun- teen rakentajina. Terra 120: 3, 169–182.

Lapin Liitto 2008: Lapin luovan toimialan strategia 2008–2013. Lapin liitto, Rovaniemi.

NÄTSIDOR

FaceBook-gruppen Tornio/Haaparanta Kuvat - Haparanda/Torneå Foton, <https://www.facebook.com/groups/1462441697391754/>

Lassinantti, Ragnar 1979: Soon valehtelematon tosi, Tornedalica nr 27. Tornedalica, Haparanda

Lähteenmäki, Maria 2004: Kalotin kansaa. Rajankäynnit ja vuorovaikutus Pohjoiskalotilla 1808–1889. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Löfgren, Orvar 2008: Regionauts: The Transformation of Cross-Border Regions in Scandinavia. European Urban and Regional Studies 15:3, 195–209.

Marcus, Georg E. 1986: Contemporary problem of ethnography in the modern world system. – James Clifford & Georg E. Marcus (eds.): Writing Culture, 165–193. University of California Press, Berkeley.

Massey, Doreen 2003: Paikan käsitteellistäminen. - Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.): Erilaisuus, 51–84. Vastapaino, Tampere.

Meänmaalle juhlapäivä ja lipulle mallisuoja. <https://yle.fi/uutiset/3-6870850>.

- Mokka, Roope et al. 2009: Talsinki-Hellinna. Demos, Helsinki.
- O'Dell, Tom 2003: Öresund and the Regionauts. *European Studies* 19, 31–53.
- O'Dell, Tom 2010: Regionauternas ankomst. Rutinmässig rörlighet och hemkänslor. - Orvar Löfgren & Fredrik Nilsson (red.): *Regionauterna – Öresundsregionen från vision till vardag*, 49–66. Makadam, Göteborg & Stockholm.
- Paasi, Anssi & Prokkola, Eeva-Kaisa 2010: Territorial dynamics, cross-border work and everyday life in the Finnish-Swedish border area. *Space and Polity* Vol 15, 13–29.
- Prokkola, Eeva-Kaisa 2005: Torniolaakso arjen paikkana – kertomuksia Suomen ja Ruotsin rajalta. *Terra* 117:3, 177–188.
- Rolshoven, Johanna 2007: The Temptations of the Provisional. *Multilocality as a Way of Life*. *Ethnologia Europaea* 37:1–2, 17–25.
- Rolshoven, Johanna 2008: Kultur-Bewegungen: Multilokalität als Lebensweise in der Spätmoderne. *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde* LXIII: 112.
- Runtti, Susanna 1994: Naapuriin evakkoon. *Suomalais-ruotsalainen kulttuurirahasto*, Helsinki.
- Ruotsala, Helena 2009: From Crime to Cultural Heritage. *Cross-border Activities and Relationships in the Tornio River Valley*. *Anthropological Journal of European Cultures* Vol 18 (1), 20–49.
- Ruotsala, Helena 2010: ”On se muutaki ku Ikea”. Yli-rajaisen käytänteiden ja kulttuuriperinnön jäljillä Tornio-Haaparannan kaksoiskaupungissa. - Torniolaakson vuosikirja 2008–2010, 396–414. Torniolaakson Neuvosto & Torniolaakson maakuntamuseo, Haparanda & Tornio.
- Ruotsala, Helena 2015: ”Oonhan meilä vielä kieli”. Onko meänkieli aineetonta kulttuuriperintöä Tornionlaaksossa? – *Kotiseutuliiton vuosikirja* 2016. 117–123. *Kotiseutuliitto*, Helsinki.
- Ruotsala, Helena 2017: Meänkieli herättää tunteita – mistä kentän kielivalinnat kertovat. – Outi Fingerroos et al. (red.) *Yhteiskuntaetnologia*, 265–287. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*, Helsinki.
- Talve, Ilmar 1979: *Suomen kansankulttuuri*. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*, Helsinki.
- Teerijoki, Ilkka 2008: *Tornion historia 2, 1808–1918*. *Tornion kaupunki*, Tornio.
- Vaattovaara, Johanna 2009: Meän tapa puhua. *Tornionlaakso pellolaisnuorten subjektiivisena paikkana ja murrealueena*. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*, Helsinki.
- Vertovec, Steven 2009: *Transnationalism*. *Routledge*, London.

CHRISTINA SANDBERG

Med döden som protagonist

En diskursanalytisk fallstudie om dödens makt

*Lectio praecursoria*¹

Likartade föreställningar om döden har förekommit sedan religionernas uppkomst oberoende av världsdel eller religion. Vid dödsrikets port krävs att den döde redogör för sitt liv. Om han levtt moraliskt, tappert och rättfärdigt belönas han och får till exempel stiga ombord på solgudens skepp och varje morgon födas på nytt tillika med solen, eller han saligförklaras och får bo i ett himmelrike. Om kontentan av hans liv visar på dåligt leverne blir bestraffningen att han för eviga tider fördöms till det mörka, tröstlösa och farofyllda dödsriket. En eller flera domare, oftast gudar, dömer utifrån den dödes livstids val och beslut var i dödsriket, eller i vilket dödsrike, han hamnar och hur hans fortsatta existens kommer att bli. Frukten var således nyckelordet i föreställningarna om döden och livet efter döden. Ca 2000 år f.Kr. konstruerade människan sig ett garanti mot att inte utplånas av döden, den odödliga själen med medföljande själakult, offer och tillbedjan. (Aukrust, 1985) Ångesten inför döden har ändå bestått. Ännu långt in på 1900-talet sökte man till exempel här i Norden efter omen som bådade död och bedrövelse, och det kunde vara vad som helst som avvek från vardagen, ett svart djur eller att någon nös på jul- eller nyårsafton. Och när någon dött sågs antydningar om vem som står näst i tur till exempel i om det var en man eller en kvinna som avlägsnade sig från sorgehuset sist, på vilken sida den döde legat när han dog, eller med vilken fot hästen började likfärden. Likvaka var viktigt och hela byn tog farväl, och om

man hade något otalt med den döde skulle man röra vid honom och på så sätt garantera att den döde lämnade en i fred. Ståtliga begravingar och välbesökta gravölar fungerande som liknande garanti, och den döde fick då ro och tillträde till himmelriket. Om sådana säkerhetsåtgärder inte vidtogs kunde den döde hemsöka och ofreda dem som gjort honom orätt. (Hagberg, 2015) Vi kanske inte längre letar efter omen, men vi följer den dödes anvisningar om till exempel begraving och minnesstund till punkt och pricka, och upplever att det känns skönt att de sörjande är många även om begravingen hålls i stillhet, då de sörjande bekräftar den dödes liv som meningsfullt (t.ex. Bringéus, 1987).

Människan har alltid haft svårt att uthärda tanken att hennes nära och kära – eller hon själv – genom döden utplånas, utan har då hellre godtagit konstruktionen om ett liv efter döden och ett rike bortom det synliga. Att detta rike i uppfostrande syfte har konstruerats så att någon överhet eller någon annan människas agerande bestämmer om den dödes öde, kan i äldre tider ha haft betydelse, i dag får ens nära nog komma till himmelriket där allt är rofullt och smärtfritt och där man förenas med släkt och vänner. Men även om vi inte längre aktivt tänker Dantes inferno så tycks vi ändå fascineras av tanken om levande döda, för hur kan man annars förklara att en tv-serie som *The Walking Dead* är inne på sin sjunde säsong och att den grupp människor som överlevt världens undergång enligt planer ska försöka överlista zombier i något som kunde liknas vid krig i åtminstone fem säsonger till.

¹ Christina Sandberg disputerade för doktorsgraden vid ämnet Nordisk folkloristik den 17 december 2016 vid Åbo Akademi med avhandlingen *Med döden som protagonist. En diskursanalytisk fallstudie om dödens makt*. Som opponent fungerade professor Birgitta Meurling från Uppsala universitet och som kustos biträdande professor Lena Marander-Eklund.

Är budskapet att man inte behöver rädas döden genom att visa att de döda inte lever på riktigt ens i dödsriket?

Om man tänker på **dödsforskningen i dag** kan man se, eller ser åtminstone jag, en tudelning. Vi har forskning kring gamla seder och bruk, nyutgåvan från 2015 av Louise Hagbergs *När döden gästar* bekräftar intresset för hur tidigare generationer tänkt och agerat för att förstå hur döds-kulturen förändras. Det samma gäller Kaarina Koskis avhandling från 2011 där dödens makt diskuteras genom motsättningen att döden är förbehållen kyrkans domän och folkets föreställningar om de dödas närvaro i sin närmiljös dagliga liv. Ett exempel på att döds-kulturen faktiskt är under förändring är Anna Haverinens avhandling från 2014 om hur sorg får uttryck i sociala medier som minnessidor och diskussionsfora, och hur dessa fungerar som stöd och till och med som substitut för graven. Också i de intervjuer jag gjort kan man ana en liknande antydning om att graven som en konkret markör för att man existerat minskar i betydelse. Man väljer kremering och ens aska får gärna spridas ut i naturen. Det som ändå inte bör förbises är att seder och bruk, dödens riter, fungerar som ett stöd när anhöriga letar efter rutiner att klamra sig fast vid för att hantera sorgen och vad man ska göra om riterna fallit i glömska, som *Hufvudstadsbladets* kolumnist Mikael Sjövall skrev då han för några veckor sedan reflekterade över sin mors död. Han valde att hedra modern genom att i två veckor klä sig i svart kostym och svart slips men avstod från svart sorgeband, det hade varit att synliggöra det privata för mycket.

Det som dock inte visar sig ha förändrats är **hur man talar om döden**. Också här ses en tudelning. I det offentliga diskuteras döden mycket, debatter blossar upp om vanvård av äldre på institutioner eller då en döende sjuk skickas hem med enbart ett minimalt samhälleligt stöd. Stora olyckor och dramatiska dödsfall når på några minuter allmänheten via sociala medier. Den senaste debatten uppstod kring dödsskjutningarna i Imatra (4.12.2016), och experternas budskap var att man absolut bör ventilera sina

tankar och känslor, ångest och vrede kring denna oförklarliga händelse för att kunna återgå till att vara den produktiva samhällsmedlem man förväntas vara. Olika föreningars stödgrupper och den kyrkliga samfälligheten ställde sig utan dröjsmål till förfogande. (Hbl, Yle nyheter) Vid privata dödsfall får närmiljön stå för stödet, även om chocken kan upplevas lika förödande. I en liten krets med personer som alla kan sörja lika mycket synes det ofta vara svårare att bryta tystnaden och att visa sina känslor. Man vill ogärna ställa till besvär eller belasta andra. Det samhälleliga stödet är mera ansiktslöst. Å andra sidan kan man också se det så att en privat sörjande kan ges mera tid att bearbeta det som hänt, medan samhället inte har råd att en hel bygemenskap förblir ineffektiv en längre tid. Jag diskuterar i avhandlingen genom tre former av tystnad, den närvarande dödens tystnad, den skonande tystnaden och hjälplöshetens tystnad, möjliga orsaker till varför det är svårt att bryta den privata tystnaden. Offentliga personer bryter nog ibland tystnaden kring privat död och sorg. Det gjorde till exempel en familj genom att göra en dokumentärfilm om makens och familjefaderns sista år i kampen mot cancer. Dokumentären visades på bästa sändningstid på Yle Fem i fjol, och responsen var enligt hustrun överväldigande. (Blomqvist, 2016) I dam- och kvällstidningar är det relativt vanligt att någon berättar om sin sorg. Sådana offentliggöranden kan fungera som stöd för personer som mist en anhörig genom att visa på alternativa överlevnadssätt både i sorg och i dödsångest, visar också min forskning.

En annan livlig debatt som uppstod i medierna kring allhelgonadagen gällde den goda döden, en benämning som föredras framför aktiv dödshjälp till obotligt sjuka med outhärdliga smärtor. Just nu pågår en insamling av 50000 namn, som krävs för att förslaget ska behandlas i riksdagen. Finlands läkarförbund motsäger sig officiellt legalisering av dödshjälp, men var femte läkare lär vara villig att i praktiken ge eutanasi (Dahl, 2016). Den statliga kyrkan håller låg profil, medan katolska biskopar menar att "dödens makt över livet frestar människor att våldföra sig på döden" och etikprofessor

emeritus Tage Kurtén menar att människan slipper ta ställning till etiska och moraliska frågor då lagtexter säger vad som är tillåtet (Melin, 2016). Bisarra debattinlägg förekommer också, till exempel att läkare som utför eutanasiingreppet bör få extra ersättning eller att man kan programmera sjukhusrobotar att utföra ingreppet (Hbl, Debatt 18.11.2016). Forskare har länge talat om att den döende måste ges tillåtelse att dö (t.ex. Saunders, 1980; Raunkiær, 2007), men har då avsett att både den döende själv och anhöriga förlikar sig med situationen, inte att den döende aktivt hjälps att dö. Att assistera vid självmord är inte straffbart i Finland, inte heller att inom sjukvården ge passiv vård i livets slutskede (Melin 2016), så det är naturligt att diskussioner om aktiv dödshjälp väcks med jämna mellanrum. Döden tigs alltså inte ihjäl, även om forskare i årtionden hävdar att det är just det som sker då döden undångöms på institutioner och handhas av experter och att det är därför människor inte vet hur de ska agera kring döden eller hur de ska bemöta en sörjande (t.ex. Elias, 1993; Ågren Bolmsjö, 2006). Det är inte döden som undångöms eller tigs om, för modeller finns att ta till i allt från att se sin döda anhöriga, ordna begravning och kondolera. Min studie visar att det som undångöms är den privata sorgen. Det bekräftas också i en färsk doktorsavhandling från augusti i år, nämligen Mari Pulkkinens *Salattu, suoritettu ja sanaton suru* (2016), på svenska ungefär: Den undångömda, presterade och stumma sorgen, där upplevelsen av sorg och förlust ses ur ett holistiskt perspektiv som både privat och med andra delad erfarenhet och som en psykisk-dynamisk och tillfällig störning som man måste komma över. När sorgen döljs blir den en intern kroppsligt upplevd känsla, och när tystnaden förblir selektiv och orden otillräckliga förblir döden tabu. Kulturella modeller inskränks till familjeinterna, tänkesätt, agerande och kommunikationen kring ett dödsfall bestäms då också familjeinternt, vilket betyder att kulturella konventioner får ge vika för individuella sätt att uttrycka sorg, vilket i sin tur gör det ännu svårare att bryta tystnaden kring döden, menar Pulkkinen.

Min **teoretiska utgångspunkt** är maktagerande kring döden, och min inspiration har varit Michel Foucaults utsaga (i Dreyfuss & Rabinow, 1983, 187) att människor vet vad de gör, att de oftast vet vad varför de gör som de gör men att de sällan kan förutse konsekvenserna av sitt agerande. Jag benämner dessa aspekter maktagerande, maktstrategi och konsekvens. Maktagerande kan förenklat vara att en obotligt sjuk vill upprätthålla en normal vardag och då väljer tystnad som strategi, vilket resulterar i att övriga familjemedlemmar varken kan ventilera sin ångest eller ta farväl. Maktagerande kan vara att den döende vill behålla kontrollen också över sin död och regisserar sin begravning, vilket av anhöriga kan upplevas antingen som positivt eller som negativt. Och maktagerande kan vara att en familjemedlem utser sig eller av andra utses till primärsörjande, och övriga får agera stödperson, dock så att de i andra sammanhang ges primärsörjanderollen. Maktaktörerna kan vara enskilda familjemedlemmar, samhällsliga institutioner, en sjukdom eller döden. När man förstår "varför", alltså meningen med eller bakom något ändras maktförhållandet och motståndaren mister sin makt, men i döden finns ingen motpart och ingen mening. Kanske döden just därför upplevs så skrämmande, när man är död har man mist sin mening.

Olika tider har medfört olika sätt av manipulation i syftet att uppfostra lydsjälur, en term som Sune Sunesson använder i sin inledning till Michel Foucaults *Övervakning och straff* (1987) och som betyder "en individ som har underordnats systemet genom kontroll och fostran". Döden omringas av mycket kontroll, vilket skapar osäkerhet och ångest, och då är det lätt att någon tar över eller att man ger över till någon, må sedan vara kyrkans eller samhällets regler, konventioner, enskilda auktoriteter inom ens närmiljö: den döende, föräldrar, make, maka eller till exempel läkare eller begravningsentreprenör. Maktagerande kan sägas vara inbyggt i vårt dna på samma sätt som hoppet, och är något man sällan ens reflekterar över, man bara "gör", men när något stör balansen i ens liv synliggörs maktrelationerna. Hur och varför så sker har jag försökt visa i min studie.

KÄLLOR:

- Aukrust, Olav O. (1985): *Dødsrikets verdenshistorie: menneskehetens forestillinger og kunskaper om livet etter døden*. Oslo: Dreyer.
- Bringéus, Nils-Arvid (1987): *Livets högtider*. Stockholm: LTs förlag.
- Dreyfus, Hubert L. & Rabinow, Paul (1983): *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Foucault, Michel (1987): *Övervakning och straff*. Lund: Studentlitteratur.
- Hagberg, Louise (2015): *När döden gästar: svenska folksejder och svens folkstro i samband med död och begravning*. Stockholm: Ersatz
- Haverinen, Anna (2014): *Memoria virtualis – death and mourning rituals in online environments*. Turku: Turun yliopisto, Annales Universitatis Turkuensis B 386.
- Hufvudstadsbladet*:
- I dag-kolumnen 5.11.2016: Wikström, Björn "Den goda döden"
- Intervju om familjen Snickars kamp mot hjärntumör av Blomqvist, Jenny: "Sorgen går i vågor", 5.11.2016
- Andras röster 17.11.2016: Dahl, Viveca "Den ohyggliga frågeställningen"
- Debatt on eutanasi 18.11.2016
- I dag-kolumnen 29.11.2016: Sjövall, Mikael "Riter"
- I dag-kolumnen 4.12.2016: Melin, Olav S. "Livsviktigt om döden"
- Koski, Kaarina (2011): *Kuoleman voimat: kirkonväki suomalaisessa uskomusperinteessä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Vantaa: Hansaprint.
- Pulkkinen, Mari (2016): *Salattu, suoritettu ja sanaton suru: läheisen menettäminen kokonaisvaltaisena kokemukse- na*. Helsingin yliopisto, Helsinki: Unigrafia.
- The Walking Dead*, tv-serie, Fox Broadcasting Company, AMC Networks

ELJAS ORRMAN

Om sambandet mellan orden *timmer* i betydelsen *stockar och virke* samt *timmer* som *räkneenhet* för 40 stycken *pälsskinn*

I Nord- och Västeuropa användes under medeltiden och in på nya tiden inom pälshandeln termen *timmer* i de nordiska länderna och *Zimmer* inom det tyska språkområdet för varupartier om 40 stycken pälsskinn. Termen *timmer* var emellertid i de nordiska länderna och är allt fortfarande beteckning för obearbetade eller bearbetade stockar, företrädesvis för användning vid husbyggen, medan det tyska *Zimmer* även avser trähus samt rum i byggnad. Någon övertygande förklaring till varför samma uttryck användes för varupartier om 40 stycken (pälsskinn) och för stockar och trävirke, har författaren inte kännedom om. De försök som gjorts att sammankoppla dessa homonyma begrepp verkar mindre övertygande. I det följande ges en förklaring som på ett naturligt sätt ser ut att förklara de två betydelseerna för termen *timmer* (*Zimmer*).

I svenskan används ordet *timmer* om trävaror enligt Svenska Akademiens Ordbok (2005:T 1515) i följande två konkreta betydelser: 1) om mer eller mindre bearbetad avkapad trädstam avsedd för byggande av hus eller skepp; i synnerhet kollektivt, liktydigt med (grovt) virke; 2) om en del av avverkad trädstam; stock. Ordet hade samma betydelse redan under medeltiden. (Söderwall 1891-1900:656). Motsvarande tyska ord *Zimmer* har enligt Deutsches Wörterbuch (1956:1288-1294) allt sedan tidig medeltid haft följande övergripande betydelse: byggnadsvirke och därav uppförda byggnadskonstruktioner,

särskilt bostads och ekonomibyggnader samt avdelning i ett bostadshus. Specifika betydelser: 1) för byggnadsändamål lämpliga stockar; 2) av trä uppfört hus; 3) timmerkonstruktion i byggnad; 4) utrymme i ett hus eller våning, där människor uppehåller sig. – Ordet *timmer* (*Zimmer*) härleds från det germanska ordet **timra-* (*temra-*), (byggnadsvirke, timrat) som går tillbaka till den indogermanska roten **dem-* (foga, bygga) som i grekiskan har fått formen *dómos* (hus, våning, rum) och i latinet *domus* (hus). (DWB 1956:1286; Kluge. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache* 2011:1011)

Ordet *timmer* i betydelsen måttsenhet om i allmänhet 40 stycken, i synnerhet i fråga om pälsskinn, även i fråga om torkad fisk, förekom i svenskan allt sedan medeltiden och långt in i nya tiden. Inom tyskt språkområde användes detta ord (*timbr*, *zimmer*, i medeltidslatin *timbria*) i samma betydelse fr.o.m. 1100-talet i den hanseatiska pälsvaruhandeln med ryssar och skandinaver. Inom tyskt språkområde har ordet *Zimmer* på vissa orter haft betydelsen 20 stycken rävsinn. (Söderwall 1891-1900:656; SAOB 2005:T 1528-1529; Jansson 1974:333-334; DWB 1956:1306-1310; Campe, 1811:867) Om ordets *timmer* etymologi i betydelsen 40 stycken anför SAOB (2005:T 1528-1529) endast att ordet sannolikt är etymologiskt identiskt med substantivet *timmer* i betydelsen trävirke. Elof Hellquist (1966:1186) anför hänvisande till en engelsk författares uppgift från 1597

att detta ord ursprungligen avsett ”[s]å många skinn som inneslöts inom två timmerbräder på vilket sätt köpmännen brukade transportera skinn och pällsverk [...] Övriga anförda förmodanden (eg. hög, stapel; mm.) osäkra”. För tyskans *Zimmer*, i betydelsen 40 stycken, har inom forskningen betydelserna ”hög”, ”stapel”, eller alternativt en förpackningsenhet om 40 pällsskinn inneslutna mellan två timmerbräder, anförts som ordets ursprungliga innebörd. DWB (1956:1306-1308) föredrar den senare tolkningen av ordets ursprung och stöder sig därvid på att denna tolkning är belagd i källor. I en engelsk ordbok av Sir John Skene anförts att med *timbria pellium* avsågs 40 pällsskinn som var inneslutna mellan två timmerbräder (*included within two broddes of timmer*); denna etymologi stöds enligt DWB av uppgifter från 1400- och 1500-talen om liknande användning av smärre bräder (*tavelins*) för inneslutning av ett mindre antal pällsskinn.

Den svenska kulturhistorikern Sam Owen Jansson, som särskilt behandlat äldre måttssystem, konstaterar (1936:37) om *timmer* i betydelsen 40 stycken pällsskinn att fyrtiotalet som enhet saknar motsvarighet på annat håll än i Östeuropa och ställer frågan om ursprunget till denna räkneenhet kanske bör sökas där. Han anser Hellquists ovan refererade uppfattning om ordets ursprungliga betydelse av förpackningsenhet för 40 pällsskinn mellan två bräder vara möjlig.

Försöken att förklara ursprunget till ordet *timmer* (*Zimmer*) i betydelsen 40 stycken verkar föga övertygande. Någon förklaring till varför ordet fått innebörden av 40 stycken (pällsskinn) har inte framförts. Inte heller uppgiften från England om inneslutandet av 40 pällsskinn i en förpackningsenhet bestående av två bräder förklarar antalet 40 i förpackningsenheten. Den kan högst förklara att benämningen *timmer* applicerats på en dylik mängd pällsskinn. Denna förklaring är otillfredsställande, eftersom ordet *timmer* (*Zimmer*) i betydelsen trävirke överallt syftar på grovt virke, fällda eller bearbetade stockar, inte bräder. Det otillfredsställande med förklaringsförsöken torde vara anledningen till

att SAOB (2005:T1528-1529) avstått att närma-re etymologisera ordet *timmer* i denna betydelse och nöjer sig med konstaterandet att ordet *timmer* (40 stycken) sannolikt är etymologiskt identiskt med substantivet *timmer* i betydelsen trävirke.

I de västra delarna av norra Europa, d.v.s. i Norge och Sverige övergick man före slutet av vikingatiden till knuttimringstekniken vid husbyggen. I Östersjöområdet och längre österut i Ryssland var denna teknik förhärskande redan tidigare. Knuttimringstekniken var dominerande på landsbygden bland allmogen i dessa områden långt in på det 20:e seklet. Sekelgamla byggnadstraditioner har levt kvar in i modern tid och dendrokronologiskt daterade byggnader finns bevarade fr.o.m. medeltiden.

Eftersom ordet *timmer* (*Zimmer*) i betydelsen 40 stycken är homonymt med ordet *timmer* (*Zimmer*) i betydelsen stockar, grovt virke, byggnadsvirke, kan man anta att mellan dessa homonyma ord finns något slag av samband.

Man kan ställa frågan om antalet 40 som förekommer i räkneenheten *timmer* (*Zimmer*) kan ha något samband med sättet att konstruera knuttimrade byggnader under äldre tider eftersom ordet *Zimmer* även har betydelsen ”hus” och ”rum”. För uppförandet av väggarna i hus bestående av ett enda rum behövs ett antal stockvarv vart och ett av varven bestående av fyra stockar. Om det kan påvisas att under äldre tider tio stockvarv fungerat som en ”typbyggnadsmodell” i knuttimrade byggnader, kan man få en förklaring till antalet enheter i räkneenheten *timmer* (*Zimmer*).

I beskrivningar av äldre byggnadsskick har man inte i högre grad beaktat antalet stockvarv i knuttimrade hus. Detta är förståeligt eftersom höjden på väggarna varierar i hög grad enligt byggnadens användningsändamål och på grund av det använda virkets grovlek. Man fäster sig emellertid vid att väggarna i ett par svenska schematiska bildframställningar av knuttimrade hus är tio stockvarv höga. (Söderberg & Kjellberg 2005: 9; Timring, Wikipedia,

<https://sv.wikipedia.org/wiki/Timring>) Detta ger anledning att förmoda att just tio stockvarv i väggarna redan under tidigare århundraden uppfattats som en ideal väggkonstruktion som dominerade i knuttimrade enrumshus inom det nordliga barrskogsområdet – även om självfallet också andra väggtyper med avvikande antal stockvarv har existerat. Med hjälp av fotografier och avbildningar, inklusive genomskärningar, av traditionella knuttimrade hus kan man emellertid försöka fastställa om detta antagande stämmer. Fotografier har den olägenheten att det ofta är omöjligt att exakt fastställa om det under det utskjutande taksägget finns ett eller två varv stockar. Detta problem existerar däremot i regel inte då det är fråga om byggnadsavritningar. I det följande presenteras iakttagelser från Norge, Sverige, Finland, Estland och Ryssland.

Ett studium av timmerbyggnader, främst uthus, bodar, bastur och övriga andra rangens byggnader i Norge, Sverige, Finland, Estland och Ryssland ger vid handen att ett betydande antal timmerbyggnader har bestått av tio varv stockar och att dessutom ett stort antal knuttimrade byggnader har mellan 8 och 12 stockvarv, vilket tyder på att tio stockvarv varit en allmän typ av väggkonstruktion; inte sällan var emellertid antalet stockar i gavelväggarna en stock mindre än på långsidorna. Det vill således synas som om tio stockvarv höga väggar fr.o.m. medeltiden i det nordliga barrskogsområdet utgjort en idealtyp för knuttimrade hus. För att uppföra en sådan byggnad behövdes således i princip 40 stockar. Några exempel på hus med väggar om tio stockvarv i det följande:

Norge: Telemark: loft ca 1300, (KLN 1965:plansch 7 nedre bilden)

Sverige: Hälsingland: dendrokronologiskt till mitten av 1600-talet daterad hölada i Ängersjö sn (Sundberg 2009:26); Dalarna, Leksands sn, ängslada; Härjedalen: Hede sn, fäbodstuga; Jämtland: Klövsjö sn, bröllopsstuga (Sigurd Erixon 1947:146 fig. 159, 169 fig. 190, 175 fig. 200).

Finland: Österbotten: Esse sn, Lappfors, enrumsbod, Backby, bod, dat. 1707; Sideby sn, Piparvik, fähus (Bonns 1983, färgbild 11, s. 136 nedre bilden, 133 nedre bilden); Satakunda: Jämijärvi sn, Kauppilankylä, tvåvåningsbod nedre våningen; Vittis sn, Palojoiki, bod (Suvanto 1973:211; Jokipii 1974:104); Egentliga Finland: Virmo sn, Honkala, pörte/bastu (Vilkuna 1938:23 bild 21).

Estland: Viljandimaa: Kolga-Jaani kommun, bastu; Võrumaa: Urvaste kommun, smedja; Harju maakond: Kuusalu kommun, bastu (Habicht 1977:48 fig. 47, 75 fig. 81, 223 fig. 173).

Ryssland: Olokaliserade avritningar (Šangina 2003:17).

Sambandet mellan de båda betydelserna av *timmer* (*Zimmer*) ser ut att ha varit följande. Ordets ursprungliga betydelse har varit ”byggnadsvirke” som utvidgats till att betyda även av timmer uppförda byggnader, jfr betydelserna för tyska *Zimmer*, för vilka det i regel behövts ett parti om 40 ”fullvärdiga” timmerstockar. Detta har sedan lett till att ordet *timmer* (*Zimmer*) även fått betydelsen av ett varuparti om 40 stycken av någonting och tagits i bruk för partier av pälskinn bestående av 40 stycken skinn.

LITTERTURFÖRTECKNING

- Bonns, Bertil, 1983. "Bondgårdens byggnadsskick". I: *Svenska Österbottens historia IV*, Vasa.
- Campe, Joachim Heinrich, 1811. *Wörterbuch der Deutschen Sprache* 5, Braunschweig.
- DWB, 1956. *Deutsches Wörterbuch* 15, Leipzig.
- Erixon, Sigurd, 1947. *Svensk byggnadskultur. Studier och skildringar belysande den svenska byggnadskulturens historia*. Institutet för folklivsforskning, Stockholm.
- Habicht, Tamara, 1977. *Rahvapärane arhitektuur*, Eesti rahva kunst II, Tallinn.
- Hellquist, Elof, 1966. *Svensk etymologisk ordbok* 2, 3 uppl., Lund.
- Jansson, Sam Owen, 1974. "Timmer". I: *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* 18, Helsingfors.
- Jansson, Sam Owen, 1936. "Mått, mål och vikt i Sverige till 1500-talets mitt". I: *Maal og vægt*, Nordisk kultur XXX, Stockholm.
- Jokipii, Mauno, 1974. *Satakunnan historia IV*, s.l.
- Kluge. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, 2011. 25 uppl., bearbetet von Elmar Seebold, Berlin – New York.
- KLNM, 1965. *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* 10, Helsingfors.
- Šangina, I.I., 2003. *Russkij tradicionnyj byt. Ėnciklopedičeskij slovar´*, Sankt-Peterburg.
- Sundberg, Anna. 2009. "Jaktristningar på Öjungsvallen". I: *Bebyggelsehistorisk tidskrift*, 57, s. 26-35.
- Suvanto, Seppo, 1973. *Satakunnan historia III*, s.l.
- SAOB, 2005. *Svenska Akademiens Ordbok* 34, Lund.
- Söderberg, Uno & Henrik Kjellberg, 2005. *Liggtimmerhus. Tillsyn och reparation*. Byggnadstyrelsen-Fortifikationsförvaltningen-Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
- Söderwall, K. F., 1891-1900. *Ordbok öfver svenska medeltids-språket* 2, Lund.
- Timring, Wikipedia, <https://sv.wikipedia.org/wiki/Timring>
- Vilkuna, Kustaa, 1938. *Varsinais-Suomen kansanrakennukset*, Varsinais-Suomen historia II:1, Porvoo.

ANMÄLNINGAR

Lucia i nytt ljus

Från Nordiska museet kommer en trevlig skrift om luciatraditionen i Sverige¹. Boken är ett välkommet bidrag i beskrivandet av folklig festsed och någon liknande skildring finns inte sedan förut. Detta trots att lucia är en företeelse som de flesta nordbor känner till, utan att veta desto mera om ursprunget. Författaren Lena Kättström Höök tar på ett förutsägbart sätt avstamp i lucialegenden för att ge en översiktlig beskrivning av traditionens olika beståndsdelar från den långa lussenattens frossande och övernaturliga väsen till stjärngossespel och det protestantiska julklapsutdelande Jesusbarnet.

Boken är förtjänstfullt illustrerad med fotografier från olika decennier som visar både på kontinuitet och på förändring. De gamla uppteckningarna förankras tydligt i tid och rum, men det sena 1900-talet och 2000-talet behandlas mycket svävande vilket resulterar i en ganska ytlig behandling av det moderna och senmoderna luciafirandet. Boken tar upp bland annat de olika gestalter som kan tänkas stå som grund för dagens lucia, men också när luciagestaltens olika attribut i form av till exempel krona och vit särk kommit in i bilden.

Trots att det rör sig om ett mer populärvetenskapligt verk är det synd att framställningen nästan helt fokuserar sig på förfluten tid. Det handlar om att fastställa lucias ursprung och förflutna snarare än att se hur traditioner omvandlas och får nya former och funktioner. Nutidens luciatradition är förstasprungna ur det gamla bondesamhället och den tidiga borgerligheten, men samtidigt finns där stråk av alla de olika kontraster som

förts samman under årens lopp. Luciafirandet har, som det konstateras på bokens bakre pärm, varit både ”enkelt och överdådigt, oskuldsfullt och oanständigt, heligt och profant, folkligt och aristokratiskt, privat och offentligt”.

Luciatågets uppbyggnad presenteras också mycket kort på fyra sidor (varav häften består av illustrationer) genom olika följeslagare som tärnor, stjärngossar och tomtar. Detta avsnitt väcker nyfikenhet när det i sista meningen också presenteras figurer som Superman, granar och troll. Men vi får inte veta mer än så. Här skulle finnas möjlighet att fördjupa diskussionen kring lucias föränderlighet och anpassningen av traditioner samt motstånd mot desamma. Debatterna kring lucia har tidvis gått heta, senast förra året möttes en reklamkampanj lucia av sådana hätska och rasistiska kommentarer på nätet att bilden måste tas bort av hänsyn till barnet som avbildades och hans familj. Detta ledde till en motreaktion bland annat på sociala medier där människor lade upp selfies iklädda luciakronor – för att visa att vem som helst kan och får vara lucia.

Denna typ av debatter presenteras kort i Kättström Hööks bok, men det skulle ha varit givande att ta del av en mer djupgående analys av vad det egentligen är som väcker så starka känslor i just luciafirandet. Firandet av lucia uppfattas ofta som viktigt när något oväntat händer – när framställningen på något sätt bryter mot våra förväntningar och ideal, samtidigt som lucia för de flesta människor varje år går ganska obemärkt förbi.

Blanka Henriksson

¹ Lena Kättström Höök: *Lucia i nytt ljus*. Nordiska museets förlag 2016. 79 s.

Stadsbornas Helsingfors

”Kaupunkilaisten Helsinki” (Stadsbornas Helsingfors)¹ handlar om livet i Helsingfors under åren 1945-2000 och är av allt att döma den näst-sista volymen i Helsingfors stads historia, vars första del utkom 1950. De ansvariga utgivarna, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, tillsammans med Helsingfors stads historikkommitté, har dock försummat att förklara för läsarna den nu aktuella bokens plats i helheten. Det finns ingen tablå över serien och tillhörigheten framgår inte heller av ett förord.

Helsingfors stads historia är i alla fall uppbyggd kring sex avgränsade tidsperioder, och varje tidsperiod behandlas i flera volymer. På pärmen och ryggen till ”Kaupunkilaisten Helsinki” står endast siffran 5, vilket är svårförståeligt och märkligt, men torde betyda att den är den femte volymen inom den sjätte tidsperioden, dvs. tiden 1945-2000. Denna tidsperiod bär dock inte, som den borde, siffran VI, utan ”Helsingfors stads historia VI” har blivit ”Helsingfors historia från år 1945” och en undersiffra. Delarna 1-4 och 6 för denna tidsperiod har redan utkommit. Där behandlas bl.a. stadsplanering, förvaltning, industri, ekonomi och politik.

Valet av skribenter för denna del 5 (om min inplacering i helheten är rätt) har dock utgivarna lyckats väl med. Både Anna-Maria Åström (professor emerita i etnologi vid Åbo Akademi) och Laura Kolbe (professor i historia vid Helsingfors universitet) är synnerligen meriterade forskare och väl lämpade för detta uppdrag. Båda är dessutom infödda helsingforsare och båda har livet igenom känt varmt för sin hemstad. Anna-Maria Åström har under hela sin karriär dessutom haft urbanetnologin som ett av sina specialområden och Laura Kolbe har, förutom att hon även tidigare i många olika sammanhang skrivit om Helsingfors stad och dess historia, under årtal också varit engagerad i lokalpolitiken i Helsingfors. De två forskarna känner alla aspekter sin stad.

Det här är inte en bok man kastar i handväskan för att läsa i bussen eller på tåget på väg till jobbet. Boken har över 600 sidor, är av jätteformat, och är således både tung och tjock. Bokens fysiska form, eller tidsperiodernas avgränsningar, är dock sådant som man som skribent inte kan påverka. Om man är med i ett projekt som detta måste man finna sig i beslut som har fattats för närmare ett sekel sedan, då riktlinjerna för hela verket drogs upp.

Innehållet i historiken är dock allt annat än förlägligt. Och man hittar knappast en annan huvudstadshistorik som i lika hög grad som Anna-Maria Åströms text på över 400 sidor i denna Helsingforsvolym klart tar fasta på människorna, deras liv, personliga minnen och upplevelser. Anna-Maria Åströms text bygger till övervägande del på tusentals sidor frågelistmaterial som hon samlat in uttryckligen med tanke på detta arbete, kompletterat med tidningsmaterial och memoarier och olika slag av litterära skildringar.

Åströms avsnitt behandlar stadskulturen ur i princip tre olika infallsvinklar, hemmet och bostadsmiljöerna, omgivningen och det urbana livet, samt den sociala tillhörigheten. Huvudvikten läggs vid det liv som ingår i människors årscykel, medan produktionen av s.k. högkultur, inklusive bildning och professionell konst och underhållning, skymtar fram endast sporadiskt. Och då alltid som en del av individens liv eller som fenomen som kommenteras ur den enskilda betraktarens eller deltagarens synvinkel.

Här finns också konkreta fakta om bostadshusen, de offentliga byggnaderna, torgen, affärerna och restaurangerna, men det är ändå tolkningen och förståelsen av den fysiska miljön som är huvudsaken. Husen och torgen är aldrig beskrivna som objekt utan de får sin mening och betydelse av de personliga upplevelserna. Trots att vissa

¹ Anna-Maria Åström & Laura Kolbe: *Kaupunkilaisten Helsinki. 5. Helsingin historia vuodesta 1945*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2016. 608 s., ill.

delar av de fysiska miljöerna har bevarats nästan oförändrade, beskrivs de aldrig som statiska, utan de omtolkas ständigt utifrån människornas upplevelser och nya levnadsvillkor. Ett centralt begrepp är det kollektiva minnet, som innefattar både det skenbart personligt upplevda och det allmänt accepterade.

Det är ett synnerligen skiftande liv som levts på Helsingfors gator och torg under de dryga 50 åren som skildringen omfattar. Efterkrigstidens gråhet och utmattningskänsla följdes av framtidstro med nya tekniska landvinningar. Klassutjämning och demokratisering löper som en röd tråd genom denna tidsperiod, och ackompanjerar av modernisering, internationalisering och mångfald.

I Anna-Maria Åströms text beskrivs samhällsutvecklingen på ett synnerligen spännande sätt, eftersom den aldrig utgår från politiska beslut eller redogör för övergripande utvecklingskedan i allmänna ordalag, utan förändringen framträder alltid via de personliga minnena och upplevelserna av platser, händelser eller tidsskedan. Alla får sin röst hörd, språkgrupper, åldersgrupper, socialgrupper, besökare. Det är en text om stadens liv och rytm där en mångfald av begrepp bryts emot varandra, vilka i sin tur ger upphov till nya tolkningar och nya idéer. Här finns både stadsbornas egna tolkningar och tankar om historien och om förändringen, men också forskarens syn på brytningsskedena. Trots den komplexa strukturen i texten blir den aldrig flummig och oklar, utan är, trots att den är analytisk, också varm, berörande och igenkännande genom de många citaten och personliga bilderna.

Bokens senare del, på ca 150 sidor, skriven av Laura Kolbe, handlar om stadens offentliga rum, dvs. vad som försiggått på stadens gator och torg under den aktuella tidsperioden. I båda författarnas avsnitt behandlas delvis samma händelser. Både Anna-Maria Åström och Laura Kolbe beskriver militärparader, sambafestivaler, strömmingsmarknader, firandet av Valborg och Första maj, Självständighetsdagens festligheter och olika slag av konserter och happenings. Jag

upplever dock inte ”dubbleringen” på något sätt som störande, utan tvärtom kompletterande, eftersom författarna har helt olika infallsvinklar och tolkningar. Kolbe beskriver inte enskilda individer utan utgår ifrån olika ideologiska och politiska grupperingars aktivitet och på vilket sätt de har demonstrerat sin ståndpunkt i det offentliga rummet. Huvudvikten läggs vid ceremonierna och deras symboliska betydelse.

Kolbe visar hur samhällsutvecklingen både återspeglas och formas i det liv som spelats upp i det offentliga rummet. Händelserna på de offentliga platserna speglar stadsidentiteten kulturellt och socialt, men alla händelser behärskas samtidigt av myndigheterna, via lagar och förordningar, och kontrolleras och övervakas av t.ex. polisen. Stadens förändring beskrivs mot bakgrund av politiska och samhälleliga beslut och normer och via stadsbornas förhållningssätt till överheten, inklusive olika grupperingars behov av att opponera sig eller vilja att föra in nya idéer och förändra samhället. Konkret betyder det att Kolbe ger tidsbilder av stadens liv och puls via t.ex. stormäns begravningsprocessioner, minnesfester för krigets offer, solidaritetsrörelsens manifestationer, husockupationer, politiska och ideologiska demonstrationer eller idrottsgalor. Hon visar hur tidsandan återspeglas i livet på gator och torg: firandet av Helsingfordagen förde ut färg och glädje på gatorna, Damtian stod som ett uttryck för kvinnoenergi, ungdomsentusiasmen kom till uttryck vid pop- och rockkonserter och vid Flowfestivalen, och karnevalstämning präglade paraderna för sexuella minoriteter. Här diskuteras också förhållningssätten till bl.a. prostitutionen, graffitimålarna och skejtarna.

Denna del av Helsingfors stads historia har nu publicerats på finska. De flesta delarna i serien har utkommit på både finska och svenska. Man får hoppas att också denna fängslande och etnologiskt intressanta Helsingforsbeskrivning snart utkommer också i svensk språkdräkt, vilket betyder att Anna-Maria Åströms text skulle publiceras på originalspråket.

Anne Bergman

Sommarliv – minnen, drömmar och materialitet

Antologin ”Sommarliv – minnen, drömmar och materialitet”¹, bjuder med läsaren på en etnologisk upptäcktsfärd och vandring genom den nordiska sommarsäsongen från 1950-talet fram till i dag. Verket öppnar upp och presenterar den rika variation som finns i nordiskt sommarboende, med allt från sommarhus och -torp, camping och husvagn till båtliv och sommarträdgårdar. Dessutom betraktas sommarlivet genom den utomstående lins i två av antologins bidrag som presenterar tyskars erfarenheter, drömmar och fascination för den nordiska sommaren.

Fokus ligger på att undersöka det återkommande i det nordiska sommarlivet; varför är det så viktigt för miljontals nordbor att uppleva sommaren på vissa särskilda sätt, år efter år? Antologins artiklar benär ut och analyserar de betydelser sommarlivet har, inte bara sommartid utan även sett i kontrast till vardagen under resten av året, med utgångspunkt i teman såsom kulturarv, traditioner, familj, rötter, hobbyn, kreativitet, materialitet, estetik och ideal. Under senare årtionden har sommarboende och sommarliv fått ett mycket stort utrymme i både traditionella och digitala medier, med återbruk och DIY-trender² som starka drivkrafter. Antologin fyller därmed definitivt ett tomrum i sin strävan efter att undersöka fenomenet ur etnologisk synvinkel och med nutida etnologisk empiri.

De flesta medverkande forskare är etnologer, men även konst- och bildvetenskap och kulturgeografi finns representerade bland disciplinerna. Detta ger en god variation i synvinklar och presentationen av materialet. Totalt medverkar sexton forskare i antologin, som har sin bakgrund i samarbetsprojekt mellan universitet, arkiv och museer. Bredden i tematik och geografisk spridning är anmärkningsvärd. Skribenterna har själva sina egna rötter i Norden inklusive Tyskland och informanternas bakgrunder sträcker sig också över ett vidsträckt område. Ett plus för för-

fattarpresentationerna i slutet av boken, där även reflektioner över författarnas egna förhållanden till sommarliv och sommarboende ingår.

Med hjälp av ett brett källmaterial presenterar antologin totalt sett ett imponerande antal informantröster. Den empiri som texterna tar sina avstamp i härrör från fältarbeten, observationer, frågelistor, intervjuer och analyser av visuellt material och digitala medier. Boken förgylls av ett rikt bildmaterial där några även mera professionellt tagna fotografier ingår. De visuella inslagen illustrerar texterna förtjänstfullt och väcker ofrånkomligt läsarens egna minnen av, och längtan till, sommar, sol och semester.

Boken är indelad i fem olika temahelheter. I avsnittet ”Berättelser om sommarlivets aktiviteter” ingår tre artiklar som behandlar olika nordiska exempel på sommarliv i Finland, Visby och Danmark. I det finländska bidraget presenteras kvinnliga betraktelser och berättelser om finländskt sommarliv, medan bidraget från Visby visar hur permanenta invånare i sommarparadiserna väljer att spendera sina somrar. I det danska bidraget presenteras sommargästers roll och de förändringar dessa har fört med sig i ett mindre samhälle i Danmark. I avsnittet ”Drömmar och förverkligande” ger två artiklar utrymme för tyska informanter med fascination för nordiskt sommarliv och skandinavisk lantlig stil och estetik. I samma avsnitt ingår även en artikel som presenterar dokumentation av husvagnssemester och campingliv i norra Sverige, och dessutom ingår en artikel om trädgårdsentusiasters berättelser kring odlingens betydelse. De två artiklarna i avsnittet ”Generation och kulturarv” betonar släktrationer, historia och tillhörighet manifesterat i sommarboendet och de ting som finns däri, medan de tre artiklarna i avsnittet ”Estetiska uttryck” beskriver stil och materialitet analyserat med hjälp av iscensatta bilder av sommarhus och sommarliv i medier och bloggtexter

¹ Gunnemark, K., Burvall, A., Fredriksen, C., Frihammar, M., Götsch-Elten, S., Hult, E., Johansson, C., Knuts, E., Lagerqvist, M., Lindqvist, Y., Mankell, B., Panzlaff, J.L., Rolfsdotter Eliasson, S., Rud Nielsen, O., Strandberg-Zerpe, B. & Wit Sandström, I. 2016, *Sommarliv: minnen, drömmar och materialitet*, Makadam, Göteborg, 335 s.

² DIY är förkortning för engelskans ”do it yourself” – gör det själv

samt scenografi i sommartida konceptbutiker. I det sista avsnittet ”Från sjösidan” behandlar två artiklar båtliv med tyngdpunkt på båtägares förhållningssätt till båtars kulturhistoriska värde och minnen kring småbåtar.

Redaktören förtjänar en eloge för sin skarpa insats på helhet och språk. Med hjälp av interna hänvisningar bidragen emellan skapas en genomtänkt och välstrukturerad helhet. Som läsare kan jag dock skönja en svag obalans mellan de olika artiklarna. En del bidrag har en mycket stark teoretisk tonvikt i jämförelse med andra som presenterar ett källmaterial utan att i lika hög grad problematisera och teoretisera kring temat. Några bidrag upplevs också som starkt komprimerade, där teman, material och teorier bildar ett virrvarr. Där hade texterna vunnit på att rikta tydligare fokus mot någon utvald infallsvinkel. Introduktionen med inblick i de olika avsnittens upplägg, och epilogen med författarpresentationer ger dock en mycket fin inramning till innehållet.

Tematiskt sett knyts de olika bidragen även samman genom de hänvisningar som görs till teori och litteratur inom området. Flera bidrag återkommer exempelvis till Bruno Latours teori om aktör-nätverk eller Michel Foucaults tankar om heterotopi, utan att bidragen för den skull gör

onödiga upprepningar. Artiklarna kompletterar varandra effektivt och strukturen ger utrymme för att de olika texterna ska röra sig smidigt från ett ämne till ett annat.

Det jag dock eventuellt hade önskat mer fokus på är sommarlivets baksidor med en mer nyanserad diskussion kring klass. Är sommarliv så som det presenteras i boken verkligen något som är förunnat alla nordbor? Med den kritiken i åtanke finns det risk att boken blir en solskenshistoria om nordiskt sommarliv och det kulturarv som presenteras. Jag upplever även att som en representant för nordiskt eller skandinaviskt sommarliv kunde antologin mycket väl ha utökats med bidrag från hela Norden – nu saknas presentationer av sommarliv från exempelvis Norge.

Tack vare sin förtjänstfulla presentation av det breda och mångsidigt insamlade källmaterialet kan antologin mycket väl attrahera en bred läsekrets, och inte enbart forskare och läsare med etnologiskt intresse. Informantcitatet erbjuder i många fall igenkänning och analyserna därav gav åtminstone mig många fascinerande aha-upplevelser. I mitt tycke fungerar antologin som en välkomnande dörröppnare och verklighetsflykt till berättelser om det nordiska sommarlivet.

Sarah Hagström

Berättade gemenskaper

Boken *Berättade gemenskaper*¹ är ett efterlängtat och välkommet bidrag till berättelseforskningen. Författaren, prof. emeritus Ulf Palmenfelt, är en prisbelönt och välkänd folklorist både i Sverige och utomlands. Vi är många som hört Ulf berätta om projektet och som tillsammans diskuterat folkloristiska perspektiv på levnadsberättelser. Trots att jag i viss utsträckning följt

med Ulfs arbete är jag ändå överväldigad av att läsa slutprodukten. Det är väldigt fint att projektet ”Liv i Visby” med denna bok fått sin avslutning.

Drivkraften för detta stora arbete är Palmenfelts nyfikenhet på hur berättelser fungerar, något som var väldigt aktuellt i mitten av 1990-talet

¹ Palmenfelt, Ulf 2017. *Berättade gemenskaper. Individuella livshistorier och kollektiva tankefigurer*. Stockholm: Carlsson, 352 s.

då insamlingen av livshistorier inom ramen för projektet ”Liv i Visby” inleddes. Utgångspunkten är alltså ett insamlingsprojekt där 132 äldre personer (födda åren 1901–1932) boende i Visby intervjuades om sina liv. Insamlingsprojektet, som engagerade 15 intervjuare, utgick från den mycket öppna frågan: ”Skulle du vilja berätta för mig om ditt liv?”. Utgångspunkten för analysen av materialet var således ganska unikt; ett stort material som möjliggör både jämförelser och analys av relationen mellan individuella och kollektiva traditioner. Fokus ligger alltså på en förståelse av svensk 1900-talshistoria där det alldagliga ges utrymme.

Palmenfelt använder sig av ett flertal teoretiska begrepp. Sådana är t.ex. termen positionering, hur talaren positionerar sig i relation till olika frågor. Ett annat grepp är användningen av begreppet tankefigur för att beteckna samhällets kollektiva förhållanden om lokala förhållanden. Begreppet tankefigurer använder han för att komma åt dels det generella, dels det specifika. Ett annat begrepp som Palmenfelt nyttjar är begreppet traditionsdominant som myntades av Albert Eskeröd redan 1947. Med detta avser han återkommande inslag kring berättandet om tidsskeden, platser, händelser – t.ex. då passagerarfartyget Hansa sjönk för en sovjetisk torped år 1944, något som många äldre Visbybor berättar om – men också gällande värderingar och känslolägen. Teoretiska perspektiv på berättelser, livshistorier och minnen behandlas i tre separata kapitel. Här behandlas bland annat den utmaning som de olika jagen i en berättelse föranleder; ett exempel på detta är de olika åldersupplagor av berättarens ”jag” som förekommer i berättelsen, allt från den lilla pojken till den som är jämgammal med den berättande mannen. Han tar även upp det självbiografiska dilemmat, det vill säga den diskrepans som kan finnas mellan den berättande och den berättade ”jag”. Dessa tre avsnitt som fungerar som vägvisare för kommande analys är välskrivna och håller sig på en läsbar nivå. Dock hade jag önskat att författarens tankegångar kring levnadsberättelser på ett mer ingående sätt skulle ha relaterat till andra inom områdets varande forskares insatser.

Boken är uppbyggd kring ett flertal teman såsom positioneringar, emotioner, dialoger, de minsta kollektiven, allmänmänskliga erfarenheter och en sammanfattning under temat kollektiva tankefigurer. Avsnittet om positioneringar handlar i hög grad om etablerade tankefigurer som informanterna berättar om. Eftersom informanterna är födda i början av 1900-talet har de alla någon form av relation till krigsåren 1939–45 med ransonering av livsmedel, mörkläggnings och beredskap som följd. Avsnittet om emotioner utgår från Palmenfelts tanke om att berättelser inte är en speciellt bra form för att återge känslor; däremot är lyrik det. I hans text återfinns en viss ambivalens kring frågan då han senare påpekar att berättelser har en inneboende potential för att skapa kraftfulla emotionella höjdpunkter. Det är då fråga om att berättaren använder evalueringen som ett sätt att formulera sina känslor och reaktioner, men också att det lakoniska berättandet framhäver en emotionell effekt.

Avsnittet om dialoger är spännande. Dialogen finns på många olika plan i berättelserna. Det handlar om dialogen mellan intervjuare och den intervjuade, mellan talarna och tänkta talare eller icke närvarande samtalspartners och dialoger i form av olika tidsskikt som återges i berättelserna. I avsnittet ”De minsta kollektiven” analyseras berättelser som skapas gemensamt genom att äkta par berättar tillsammans. Här är det fråga om olika versioner av en och samma händelse sett ur två olika perspektiv eller hur två berättare är oeniga om hur det som de berättar om egentligen gick till. Sista analyskapitlet handlar om sådana erfarenheter som de flesta har en relation till. Palmenfelt visar hur levnadsberättelsen ofta styrs av fysiska förflyttningar såsom resor eller byte av bostadsort. Barndomen får väldigt ofta stor plats i en levnadsberättelse. ”Vi vuxna” kan då ha överseende över ”de barnen”; det är lättare att berätta om tillkortakommande då det gäller ett barn. Det är alltså frågan om relationen mellan här-där, vi-de men också nu-förr, det vill säga att livet förr jämförs med hur det är idag – något som är relativt vedertaget inom narrativforskning. Ett

relativt långt avsnitt behandlar hur vi berättar om dödsfall. Det unika och individuella är att det är just berättaren som upplevt detta, ingen annan, medan det kollektiva kan liknas vid en stig som andra trampat på tidigare.

I boken *Berättade gemenskaper* visar Ulf Palmfelt på en i stort sett gemensam samhälls-syn med de generationskamrater som ingår i undersökningen. Han menar att de kan ha olika åsikter om det Sverige de vuxit upp i men att de är överens om hur det såg ut. Intervjuerna är utförda år 1995 med då relativt ålderstigna personer och den period som väldigt starkt ge-

stalts i studien är 1930-50-talen då intervjuarna var relativt unga. De kollektiva tankefigurer som han lyfter fram är sådana som har att göra med synen på barn och unga, arbetsliv, hushåll, bristen på socialt skyddsnet och enkla nöjen. Han konstaterar att informanterna gestaltar dels ett liv som var sämre förr med t.ex. tungt arbete, dels ett liv som var bättre förr eftersom man då man hjälptes åt. Förutom individuella, avgörande vändpunkter menar Palmfelt att Visbyborna berättande om sina liv enligt snarligt kronologiska mallar.

Lena Marander-Eklund

Dockskåpens hemlighet

I ”Dockskåpets hemlighet”¹ väver Bo Lönnqvist samman en rad teman han tidigare behandlat i olika sammanhang – i sin forskning om barnets historia och leksakernas kulturella vandringar, i studierna kring bakverkens kulturella formspråk, den ritualiserade vardagen, tingens ordning och väsen samt herrgårdskulturen.

Det gemensamma för essäerna är ”miniatyren” – som symbol, konstverk, kuriositet och maktmedel. Vad är ett ting, frågar Lönnqvist, vilken är dess biografi, vilka inneboende möjligheter rymmer det?

Vi får följa med på en färd genom tid och rum och ges via författarens engagemang och ständigt uppmärksamma öga inblick i det speciella, det gåtfulla och det betydelsebärande. Boken inringar temat på olika sätt: dockan beskrivs som själens spegel, dockskåpet som ett objekt för samlarbesatthet och världskontroll, lekstugan ”tämjer tiden”, julkrubban är ”undret i miniatyr” och pepparkakshuset ”den ätbara lilla världen”.

Bokens rika illustrationer bär vittne om författarens hängivna intresse för allt det speciella en etnolog och resenär kan bekanta sig med, och mycket har författaren själv fotograferat under fältarbeten och resor mellan åren 1971-2016.

Tematiken belyses från många håll, vad gäller dockskåpet t.ex. via litterära dockskåpsskildringar. Vi presenteras dockskåpen i Tove Janssons och Katherine Mansfields noveller med samma namn och det dockskåp handlingen i Jessie Burtons bok ”The Miniaturist” kretsar kring – i dag en dyrgrip i Rijksmuseum i Amsterdam. Vad ger dessa berättelser för perspektiv på dockskåpets funktion och väsen? Resonemangen blir djupa, inte utan orsak har denna ofta skenbara leksak blivit fokus i flera litterära sammanhang. Det pedagogiska instrumentet, det mångsidiga kuriosakabinettet – Lönnqvists analys av tingesten med ”det bedrägliga namnet” skildrar fantasi och fångenskap i rummet i en blandning av teori och konkretism som ofta utmanar läsaren.

¹ Lönnqvist, Bo *Dockskåpets hemlighet*. Essäer om tingens förvandlingar. Vasa: Scriptum, 2016, 155 s. ISBN 978-952-7005-35-4

Lekstugans lilla värld föranleder en utvikning till synen på barndomen och uppfattningarna om leken och leksaken genom tiderna. Genom vandringar i herrgårds- och slottsparkerna med sina i det exotiskas tjänst sammanställda helheter av lusthus, paviljonger och grottor exemplifierar Lönnqvist ”den stora människans lilla värld”, ett ostört paradiset utanför den lineära tidens förändringar.

Resan går vidare till julkrubborna vars mest utbroderade gestaltningar befinner sig i det ursprungliga hemlandet, Italien. Krubborna utgör installationer för privat andakt, inspirerade av tidens främsta sakrala konst och har även utformats som myllrande folkkonst i brett upplagda detaljrika och berättande ”landsskapskrubbor”. Också i Norden har vi via ambulerande utställningar getts smakprov på traditionen i hela dess vidd. Julkrubbans väg till den protestantiska Norden och dess funktion i familjens julfirande beskrivs också.

En annan kär jultradition, pepparkakshuset ges även en ingående beskrivning där bakgrunden på kontinenten och associationerna till sagans värld behandlas.

I bokens sista kapitel möter vi författaren som skolelev i Brändö svenska samskola. Det var här det livslånga engagemanget inleddes, med början från den första upptäcktsfärden till skolans ”museum på vinden”. Denna föremålssamling identifierar Bo Lönnqvist som en fångslande sista avspiegling av renässansens Kunst- und Wunderkammer, furstarnas idé om att demonstrera sin makt över universum i sällsamma konst-, natur- och kurosasamlingar. I de pedagogiska kuloarernas gömda skattkammare väcktes intresset och vurmen hos skolgossen. Här anades vetenskapens mysterium – och en livslång outsläcktlig låga tändes.

Carola Ekrem

Flickor, tanter, kärringar – om att konstruera en kvinna

Antologin *Att konstruera en kvinna – berättelser om normer, flickor och tanter*¹, redigerad av Karin Lövgren, tar sin utgångspunkt i berättelser om ålder och kön och utforskar maktordningar och olika aspekter av kvinnlighet. Flickorforskning är ett växande forskningsfält och också tanten som begrepp har fått ett uppsving under senare år². Denna bok är ett välkommet tillskott till den akademiska litteraturen om genus och ålder. Boken består av en inledning och sex kapitel skrivna av författare

från olika discipliner, som bland annat litteraturvetenskap, etnologi och medie- och kommunikationsvetenskap. Boken handlar om hur ålder och kön görs. Vad säger figurer som flickan, mamman och tanten om vår samtid? Boken strävar till att tillgängliggöra forskning och initiera debatt.

Inledningen är skriven av Karin Lövgren och bjuder på en kort introduktion till forskningsfältet om ålder och kön. Hon skriver om hur

¹ *Att konstruera en kvinna. Berättelser om normer, flickor och tanter.* Karin Lövgren (red.). Nordic Academic Press, Lund 2016. 168 s. ISBN 978-91-88168-25-2

² Ett exempel är antologin *Tanten, vem är hon?* En (t)antologi, som utkom år 2012 och är redigerad av Liljeqvist & Lövgren. Också i media har tanten som begrepp varit på tapeten, och Sanna Samuelsson, modereradaktör för Nöjesguiden, skrev bland annat en krönika vid namn 2012 är tantens år. Tanten som begrepp har börjat ses som en symbol för ”det lilla livet”, som en kontrast till konsumtionssamhället. Tanten ses också som en symbol för motstånd, någon som säger vad hon tycker och tänker.

man gör kvinnlighet, t.ex. genom kläder och smink. Hon tar också upp olika ord för feminina ålderskategorier, som flicka, tjej, kvinna, mamma, tant, dam och kärring, för att sedan kort skriva om hur ålder konstrueras genom kulturellt meningsskapande. Ofta är kulturella föreställningar motsägelsefulla. Människor måste förhålla sig till kön och ålder och göra sig begriplig, samtidigt som det finns utrymme för förhandling. Till sist introducerar hon kort de andra kapitlen i boken.

I det första kapitlet *Tummelisa, häxan och djurtanterna* gör Eva Söderberg en fascinerande analys av berättelsen och illustrationerna till sagan om Tummelisa, med nedslag i tio olika tolkningar under 1900-talet och början av 2000-talet. Hon visar hur illustratörer och konstnärer gör uppror mot eller anpassar sig efter givna flicknormer och ideal. Hon fokuserar på personskildringar, dels den visuella representationen av Tummelisa, men också på de äldre kvinnliga gestalterna i sagan. Hon diskuterar hur dessa representationer är styrda av föreställningar om ålder och kön. Även om Söderberg gör ett utmärkt jobb med att beskriva illustrationerna, hade kapitlet gynnats av visuella exempel på de olika illustrationerna.

Det andra kapitlet *Flickfantasier och fantasi-flickor* är skrivet av Johanna Sjöberg. Hon analyserar tidningar som är riktade till flickor och tjejer och tittar dels på vad innehållet är och dels på vilket sätt de skapar och återspeglar den ideala flickkonsumenten. Hon har följt fyra tidningar utgivna av Egmont Kärnan under år 2011. Tidningarna skapar ett rosa flickrum med fokus på skönhet och omhändertagande, och flickor med intresse för samhälle, fotboll eller vetenskap exkluderas i tilltalet. Tidningarna konstruerar också en barndom som flicka som helt väsensskild från en barndom som pojke. Flickor har dock tillgång till pojkarnas värld, medan dessa tidningar skapar ett rum som bara är öppet för barn som definierar sig som flickor.

I kapitlet *Döda mammor och ensamstående pappor* inleder Berit Åström med att konstaterar

att tecknade mammor lever farligt. I väldigt många filmer och tv-program riktade till barn från 1940-talet och in på 2010-talet är mamman antingen död, oförklarligt försvunnen eller så dör hon under filmens gång. Åström utforskar varför det kan vara så, och tittar också närmare på hur mammans frånvaro framställs. Hon börjar med att fråga vad en mamma är och vilka förväntningar det finns på mammor. Vad förmedlar egentligen framställningen av döda mammor? Hon lägger också in den döda mamman i ett historiskt sammanhang och diskuterar vad alla dessa döda mammor i tecknad film kan ha för sociala och kulturella effekter. Åström gör en spännande och välskriven analys av detta tema, med en aningen nedslående slutsats. Budskapet dessa filmer sänder ut om mammor är tyvärr negativt. Mammor är inte nödvändiga för barns utveckling och kan till och med vara skadliga. Mammor står i vägen för relationen mellan pappan och barnet. Man kan inte lita på mammor för de dör eller försvinner. Samhällets uppvärdering av moderskapet verkar gå hand i hand med en nedvärdering av modern.

I det fjärde kapitlet, *Lisbeth Salanders grav och andra flickgravar*, skriver Annelie Bränström Öhman om döda och odöda flickor i nordiska kriminalromaner. Flickan inom deckargenren börjar alltmer ta tillbaka sin handlingsförmåga, från att ha varit ett oskyldigt och passivt offer, till att tala till läsaren från andra sidan eller gräva sig upp ur graven och ta sitt liv i sina egna händer. Denna förändring rymmer en frigörande potential.

Karin Lövgren står för det femte kapitlet *Att göra kvinnlighet och ålder i bloggofären*. Hon har analyserat mode- och sminkbloggar som vänder sig till flickor eller kvinnor i olika åldrar och diskuterar likheter och skillnader i hur ålder och kön görs på nätet i de olika bloggarna. Bloggarna och tillhörande Youtube-kanaler har följts sedan 2012. Hon kommer bland annat fram till att ålder och äldre kvinnor främst får synas för att visa sin ungdomlighet, men att kulturella föreställningar om äldre också håller på att långsamt förändras. Som

gammal får du synas så länge du ser tillräckligt ung ut, har ungdomliga intressen och klarar dig själv. Lövgren menar att bilden av äldre med fördel kunde utvidgas för att inkludera en större mångfald.

Det sjätte och sista kapitlet heter ”*Ingen kille vill följa med en 68-årig tant hem*” och är skrivet av Therese Persson. Hon analyserar genus, sexualitet och ålder med hjälp av sex intervjuer med kvinnor i olika åldrar, från 9 till 77 år. Hon försöker förstå hur kvinnor i olika åldrar förhåller sig till sex och ålder. Ålder ges ofta betydelse utgående från jämförelser, och i samband med sexualitet värderas yngre som bättre och mer kvinnligt. Föreställningarna är ibland kontrasterande. Barndomen beskrivs som en tid där en aktiv sexualitet inte har någon plats, samtidigt som informanter kunde beskriva bland annat sexdebuten som skett under (senare delen av) barndomen. Också ålderdomen innehöll kontrasterande föreställningar om sexualitet, där både en bild av äldre som asexuella och en föreställning om att ålderdomen bör innehålla ett aktivt sexliv framkom. Jag tyckte också det var intressant hur sexualiteten kopplas ihop med fertilitet, och jag slogs av tanken av hur kvinnans roll som barnaföderska på sätt och vis kunde tänkas legitimera kvinnans sexlust. Intervjuerna bekräftade också föreställningar

om manlig och kvinnlig sexualitet där mannen framställs som aktiv medan kvinnlig sexualitet beskrivs som mottagande och passiv.

De enskilda texterna är alla bra och välskrivna och ger spännande inblickar i forskningsfältet om genus och ålder. Som antologi är den dock lite väl löst sammansatt, och sex kapitel räcker inte på långt när till för att behandla ett så brett tema. Jag hade också gärna läst mer om hur olika maktordningar som till exempel klass och ras samverkar med maktordningar kring kön och ålder. Både klass och ras nämns i korthet på några få ställen i boken, men någon större plats i analysen får de inte i ett enda kapitel. Kvinnan, flickan och tanten som konstrueras i boken är vit och i någon mån klasslös.

Trots detta är *Att konstruera en kvinna* en verkligt läsvärd antologi. Forskning om ålder och kön görs tillgänglig genom den välskrivna texten och analyser som är lätta att ta del av, utan att för den skull pruta på det vetenskapliga. En annan styrka är de många olika sorters berättande som ligger till grund för analyserna. Jag skulle rekommendera denna bok för alla som är intresserade av genus, ålder eller berättande i någon form.

Lina Metsämäki

Barnmorskor på 1700-talet

Boken *De frimodiga*¹ är skriven av Kirsi Vainio-Korhonen som är professor i Finlands historia vid Åbo universitet. I sin forskning har hon särskilt riktat in sig på kvinnor i 1700-talets Finland. I sina böcker lyfter hon fram kvinnor som aktivt har visat sig företagsamma och som har vågat visa sin självständighet men hon

behandlar också hur vardagen kunde se ut för kvinnor i gemen. I boken *De frimodiga* skriver hon om de i Stockholm utbildade barnmorskor som var verksamma i olika delar av Finland. Hon beskriver utbildningen, barnmorskearbetet samt de resurser som fanns tillhanda för en barnmorska under 1700-talet.

¹ Vainio-Korhonen, Kirsi: *De frimodiga, Barnmorskor, födande och kroppslighet på 1700-talet*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 2016. 230 s.

Bokens titel täcker inte hela bokens innehåll. Bokens innehåll omfattar nämligen även andra områden än barnmorskeyrkets historia och kunde därför intressera en betydligt bredare läsarkrets. Både manliga och kvinnliga genusfrågor är centrala. I boken visar Vainio-Korhonen vilken betydelse utbildningen av barnmorskor hade för kvinnor i Finland. Under en lång tid var barnmorskeutbildningen den enda utbildning som kvinnor hade rätt att studera samtidigt som män saknade rätten att utbilda sig till barnmorska.

För att förklara kvinnans ställning som barnmorska har Vainio-Korhonen använt sig av jämförelser mellan mannens och kvinnans rättigheter och möjligheter till utbildning, arbete och lön. Hon redogör för hur barnmorskans betydelse och uppskattning i samhället kan mätas och menar att en utbildad barnmorska åtminstone lönemässigt skulle ha varit jämlik mannen. Förutom att assistera vid förlossningar behandlar författaren också barnmorskornas andra uppgifter och visar att de genom dessa uppgifter kunde uppnå en aktad ställning i samhället.

Trots att Vainio-Korhonen saknat tillgång till dagböcker och andra personliga källor har hon lyckats skapa detaljrika korta presentationer av ett urval barnmorskor som arbetade i 1700-talets Finland. De livsöden barnmorskorna i boken mött är ofta sådana som är upptecknade i samband med särskilt svåra arbetsuppgifter eller hennes egen död. Författaren berättar om hur åbobarnmorskan Maria Tomasdotter efter ett uppdrag promenerade hem i mörkret och därefter hittades drunknad i Aura å. Hon berättar

också om hur många av de blivande barnmorskorna lämnade sina barn hemma för att resa till Stockholm för att studera. Alla utdrag är inte lika dramatiska som de om Maria Tomasdotter, eller barnmorskan Beata Lenngren som flyttade från Ekenäs till Åbo eftersom orten tröttnade på hennes högmod. Vainio-Korhonen främsta källa gällande barnmorskorna och deras arbete i Finland har varit elevmatrikeln över barnmorskorna som är arkiverad i Stockholms stadsarkiv och databasen HisKi som finns tillgänglig vid Genealogiska Samfundet i Finland. Elevmatrikelmaterialet innehåller även kommentarer om barnmorskorna skrivna av undervisningspersonalen. Trots att man bör förhålla sig kritisk till kommentarerna är det underhållande att läsa om elever som ansågs vara ”något trög”, ”litet bondhögfärdig” eller ”fattig i förstånd”.

I och med att barnmorskeutbildningen var den första utbildningen som kvinnor i Finland fick tillgång till har Vainio-Korhonen haft ett intresse för hur utbildningen påverkade kvinnans identitet. Utbildningen medförde bland annat att barnmorskan kunde förtjäna sina egna pengar och hennes utlåtanden uppskattades och beaktades i domstolsbeslut. Som helhet var boken välskriven och välstrukturerad. De läsare som önskar komplettera bilden av hur vardagen tedde sig för olika kvinnor under 1700-talet bör även läsa andra böcker av Kirsi Vainio-Korhonen. Även om hon är historiker, anser jag som folklorist att boken var givande på många olika plan och att den kan intressera både män och kvinnor inom många discipliner.

Katja Puntti

”Älskade museum” – svenskar inför mångfaldsutveckling

Charlotte Hyltén-Cavallius¹ och Fredrik Svanbergs forskning, egentligen tre kritiska kulturarvsforskningar inom projektet ”Museer bortom homogeniteten”, har utkommit som bok *Älskade museum - Svenska kulturhistoriska museer som kulturskapare och samhällsbyggare*¹. ”Museer bortom homogenitet” var ett av Statens kulturråd finansierat projekt mellan Historiska museet och Mångkulturellt centrum som pågick i Sverige under åren 2013 – 2015, ett tidigare paraplyprojekt var ”Norm, nation och kultur”. För sitt forskningsarbete har Hyltén-Cavallius och Svanberg som utgångspunkt att Sverige av historiskt faktum är ett mångfaldssamhälle, att landet och dess människor kännetecknas av en stor variation i ursprung, livsstilar och kulturformer. I boken vill författarna fördjupa frågorna om mångfald samt inkludering och exkludering genom att undersöka hur museer förhåller sig till nation, till religion samt hur de representerar olika människor. Som grund för forskningsarbetet ligger empiriska kvantifierande undersökningar. För den första frågan hur museerna förhåller sig till frågor om nationalism och ultranationalism har Fredrik Svanberg gått igenom nätforum, för den andra frågan hur museerna arbetar med frågor om religion har Charlotte Hyltén-Cavallius undersökt utställd religion: gjort intervjuer, fört samtal och skickat ut en enkät, besökt utställningar och närmare följt omarbetning av två utställningar som tar upp religion. För frågan vilka människor som synliggörs i museernas utställningar har Fredrik Svanberg besökt olika museer: från Historiska och Nordiska museet i Stockholm till Göteborgs stadsmuseum och Sjöfartsmuseet i Göteborg.

I den tredelade debatterande boken som har noter och käll- och litteraturförteckning be-

handlas aktuella heta samhälleliga frågor. Fredrik Svanberg tar först upp den färgstarka nationalistiska diskussion som pågått i olika sajter på webben Avpixlat, Fria tider, Flashback forum och Nordisk.nu åren 2013 - 2015. Sajternas utvalda nationalistiska och ultranationalistiska inlägg och kommentartrådar har berört svensk historia eller kulturarv, och gått under teman som ”Nu ska museerna bli mer politiskt korrekta”, ”Här red Gustav Vasa eriksgatan – nu byggs här jättemoské på platsen”, ”Bedriver Historiska museet politisk historierevisionism”. Vanliga var diskussioner om vikingar, en kontinuitet mellan forntidens svear och dagens svenskar, eller mellan forntida germaner och dagens svenskar samt Nazityskland. I boken tar Svanberg upp tema ”Svenskfientlig propaganda på Historiska museets vikingautställning” och historiebruket i Nazityskland. Svanberg kommer i sin undersökning till att ultranationellt historiebruk är ett historiebruk som tydliggör och stöder den radikala, ultranationella människosorteringen i ”vi” (nationen, folket, medborgarna, svenskarna) och andra. Museernas nya roll för en förändring är att förmedla en fakta- och perspektivmässigt alltmer komplex kunskap om det förflutna och kollektivets historia.

Charlotte Hyltén-Cavallius har tagit del av utställd religion och diskussionen kring frågor om etnicitet och religion i Sverige. Den hetaste frågan under senare år har varit om att tillåta eller inte tillåta böneutrop för moskéer i Sverige, vilket slutligen ledde till att böneutrop för Fittjamoskén i Botkyrka tilläts år 2013. En historisk milstolpe i det religiösa kulturfältet är den ofullständiga separation mellan kyrka och stat i Sverige som genomfördes med en lag om trossamfund som trädde i kraft år 2000. En överenskommelse mellan kyrka och

¹ *Älskade museum. Svenska kulturhistoriska museer som kulturskapare och samhällsbyggare*. Författare: Hyltén-Cavallius Charlotte & Svanberg Fredrik. Nordic Academic Press, Lund 2016. 211 s. ISBN 978-91-88168-44-3.

stat som reglerar den årliga bidragsgivningen av staten till bevarandet av det kyrkliga kulturarvet inskrevs i lagen. För sin forskning har Charlotte Hyltén-Cavallius besökt utställningar som ”1000 år av framtidstro” vid Nordiska museet, ”Islam - konst och kultur” och ”Medeltida konst” vid Historiska museet och flera utställningar vid Saint Mungo Museum of Religious Life and Art i Glasgow i Scotland. I boken tar Hyltén-Cavallius närmare upp tron islam i utställning ”Islam – konst och kultur”, buddhism och hinduism i utställning ”Skulpturhallen – religioner i Asien” och katolicism i utställningen ”Maria – drömmen om kvinnan”. I sin utredning av utställd religion kommer Hyltén-Cavallius till att religion i stort är osynliggjord vid svenska museer, den religiösa dimensionen i det religiösa kulturarvet lyfts inte fram utan religion betraktas som konst. Religion framställs även i ett historiskt perspektiv utan anknytning till dagens samhälle och som något avlägset emanerat i en annan världsdal. Enligt Hyltén-Cavallius kunde museet i högre utsträckning erbjuda möjligheter för olika förhållningssätt att mötas och religiösa grupper borde erbjudas delaktighet i arbetet med religiösa kulturarv. Vid social inkludering blir museerna relevanta för fler grupper i samhället.

Fredrik Svanberg har utrett frågan om vem som synliggörs i museer, och undersökt vem som representeras i museers personal och i utställningar. De undersökta variabler var: kön, ålder, vithet, sexualitet, funktionsvariationer och nationella minoriteter. Undersökningen i de besökta museers publika utrymmen har genomförts så att alla gestaltade människor: dockor, fotografier, målningar och tecknade bilder har noterats och fotograferats. Svanberg kommer först till att de som arbetar inom musei- och kulturarvssektorn

inte utgör ett genomsnitt av befolkningen. Könsfördelningen är relativt utjämnad, men människor med utländskt ursprung är underrepresenterade. För de gestaltade människorna i publika utrymmen gäller att kvinnor är underrepresenterade (under 40 %), likaså barn och åldringar. Människor med utländskt ursprung eller annan hudfärg förekommer sällan, likväl som annan sexuell läggning eller funktionshindrade. Nationella minoriteter är ofta utställda i separata utställningar, detta överensstämmer med att Kulturrådet i Sverige funnit brister i hur kulturverksamheten främjade och synliggjorde de nationella minoriteternas kultur och kulturarv. Till dags dato gestaltar och representerar utställningarna inte den svenska mångfalden fullt ut, men museers senaste insats i webbsidor och pedagogiskt arbete kan vara ett gott komplement.

Ett av målen med det statligt finansierade projektet var att på lång sikt bryta ned den nationalistiska om inte ultranationalistiska homogena bilden om en enhetlig svensk kulturvagg för en mångsidig heterogen mångkulturell tolkning av nationens uppkomst enligt de senaste decenniernas nya rön. Medlet för detta är ett mångfalds- och breddningsarbete i museerna. Detta är ingen dålig idé i tider då svenskar besöker museum som aldrig förr för att förverkliga ett folkbildningsideal och vara sociala. I Finland är museers besökarantal även stigande och Museiförbundet lanserade ett museikort i maj 2015 som för en årsavgift ger besökaren fritt inträde till över 250 olika museer. Boken Älskade museum är nyttig och aktuell i Sverige och även i Finland i museiarbete och museologi, den ger medel och verktyg för uppbyggnad av ett fungerande tolerant samhälle som respekterar mångfald och diversitet.

Annika Winberg

Byggnadsoffer

Sonja Hukantaival har skrivit en tvärvetenskaplig avhandling¹ om byggnadsoffer, dvs. dolda rituella föremål i gamla byggnader, och vilka sociala och kulturella betydelser detta fenomen har kunnat ha, speciellt som en produkt av en viss tids folktröföreställningar. Avhandlingens 14 kapitel är indelade i tre delar (*Foundation, Material* och *Construction*), och först presenteras avhandlingens teoretiska och metodologiska ramverk, sedan redogörs för forskningsmaterialet, och till sist placeras slutsatserna och resultaten in i olika för studien aktuella kontexter.

Redan i antikens Grekland och i Egypten har praktiker kring döljandet av olika rituella föremål inom byggnader varit kända, och att lägga ett visst föremål i husgrunden under byggandet av medeltida kyrkor har exempelvis varit ett sätt att helga denna byggnad. I sin avhandling visar Hukantaival hur detta fenomen i Finland har haft olika betydelser beroende på vilken plats i en byggnad föremålet finns, valet av själva föremålet och de uppfattningar som förknippades med detta, och vilka själva döljarens intentioner har varit.

Hukantaival skriver i avhandlingens introduktion att forskningens syfte är att påvisa den nytta som en ”folktrons arkeologi” kan ha för en ökad förståelse av sådana förflutna praktiker så som rituellt döljande av föremål i byggnader, och för att öka förståelsen av en förfluten världsbild och vanliga människors vardagliga angelägenheter. Dessutom blir syftet att kombinera folktröstudier med en historisk och materiell aspekt istället för att hålla dessa skilda som ofta tidigare varit fallet. Det som gör studien unik inom sitt forskningsfält är den finländska kontexten, och metodologivalet av att kombinera både arkeologiska fynd och folkloristiskt insamlat material om olika folktröföreställningar.

Tidsperioden inom studien omfattar ca 700 år (perioden mellan 1200- och 1950-talen), vilket gör att det rituella döljandet av föremål kan diskuteras utifrån ett längre tidsperspektiv. Avhandlingens teoretiska bakgrund ligger i den post-processuella kontextuella arkeologin och den moderata relativismen, som understryker kontextens vikt och medvetandet om tolkningars subjektivitet. Folktro, ritual, magisk kausalitet och världsbild utgör avhandlingens centrala begrepp och Hukantaival diskuterar problematiken kring definitioner av dessa begrepp och hur hon själv använder dem i sin studie.

Som material för studien har Hukantaival använt 775 redovisningar av under 1800- och 1900-talen insamlat folkloristiskt arkivmaterial. Dessutom utnyttjas 234 föremål hittade i arkeologiska utgrävningar i olika delar av Finland samt 7 historiska källor som utgörs av nedteckningar från häxrättegångar under 1500- och 1600-talen. Under avhandlingens lopp förs en konstant diskussion kring källkritisk användning av dessa källor, och vilka utmaningar och möjligheter de erbjuder. Arkeologiska fynd kan exempelvis vara problematiska eftersom de ofta inte berättar något om varför just ett visst föremål har valts att döljas inom en byggnad, eller vilka avsikter döljaren kan ha haft med denna praktik. Att känna igen ett avsiktligt dolt föremål kan även vara svårt, vilket gör att dessa fynd inte nödvändigtvis dokumenteras på ett adekvat sätt. Här blir kunskapen som folkloren kan erbjuda om dessa praktiker därmed värdefull i tolkningen av fynden.

I materialkapiteln i avhandlingens andra del beskrivs vilka typer av dolda föremål som framkommer inom arkivmaterialet och de arkeologiska fynden. Inom folkloren berättas ofta om föremål så som kvicksilver, mynt

¹ Hukantaival, Sonja: *For a witch cannot cross such a threshold! Building concealment traditions in Finland c. 1200–1950*. Suomen keskiajan arkeologian seura, Turku 2016. 396 s.

och djurben, medan olika fysiska föremål så som stenåldersföremål, mynt och exempelvis vassa metallföremål har hittats i byggnader vid arkeologiska utgrävningar. Olika typer av föremål verkar enligt Hukantaival ha varit mer eller mindre populära under olika tidsperioder, vilket kan berätta om varierande levnadsomständigheter, angelägenheter och livsvillkor. Dessa föremål har påträffats eller har berättats vara dolda på olika ställen i huset så som i tröskeln, väggen, taket, golvet, knuten eller eldstaden, och oftast antingen i boningshuset eller i fähuset.

Orsakerna till döljandet av olika rituella föremål i byggnader kommer främst fram i folklorematerialet. Ofta handlar det om ett magiskt skydd mot onda krafter som ansågs kunna hota hemmet, familjen, eller boskapen, men avsikten kunde också vara att försäkra lycka och välgång i hemmet, att avvärja pest, olyckor och sjukdom, att blidka hustomten eller hemmets skyddsande, samt att skydda sig mot det onda häxeriet som exempelvis en avundsjuk granne kunde sätta på en.

I avhandlingens sista del diskuteras de dolda föremålens emiska och etiska klassifikationer, och hur dessa ofta vardagliga föremål fick sin rituella betydelse och kraft från den agens som de ansågs innehå. Denna agens ansågs existera i koppling till det som föremålen symboliserade eller representerade. Exempelvis kunde föremål som förknippades med döden, en spik från en kista, upplevas bli ett magiskt kraftigt föremål just på grund av denna koppling till dödens kraftfulla agens, vilket gjorde den till ett ypperligt föremål för användning i en skyddsritual mot ond magi eller häxkonst. Dessutom kunde spiken som ett vasst metal-

lföremål även på grund av sina fysiska attribut anses bli ett rituellt skydds-föremål. I detta fall lades spiken exempelvis i husets tröskel för att avslöja en häxa som steg över den. Behovet av att skydda sig mot av andra människor orsakat ont häxeri kan dessutom berätta om sin tids sociala relationer och spänningar inom kollektivet. Hukantaival hoppas på att dylika studier där olika källtyper och metodologier sammankopplas, i framtiden i större utsträckning kommer att användas för att utöka vår förståelse av förflutna världsbilder, speciellt i samband med frågor kring tro och olika praktiker i historiska kontexter.

Sonja Hukantaival har utfört en grundlig och utförlig studie av ett brett och komplicerat fenomen som även innehar både temporala, spatials och regionala variationer. Som folkloriststuderande är det arkeologiska fältet nytt, men i avhandlingen presenteras forskningsproblemet och forskningsfrågorna dock på ett sätt som även gör dem begripliga för den som inte sedan tidigare är bekant med fältet och dess forskningsmetoder. Avhandlingens språk löper bra, och studiens röda tråd är ständigt närvarande i texten vilket gör att man hänger med trots att läsningen ibland blir lite informationstung. Dessutom är avhandlingens tema mycket spännande, och det är alltid intressant när ett till synes mystiskt fenomen får uppmärksamhet och på ett ingående sätt presenteras för läsaren. Det största värdet kan dock anses ligga i avhandlingens innovativa användning av multipla tvärvetenskapliga källor som metodologi, vilket gör att den som forskning bör vara av intresse för kulturvetare, historiker och arkeologer.

Linda Nylund

Körsång - tillsammans för helheten eller feel good-projekt?

Etnologen Owe Ronström har forskat bland annat om dans, musik, etnicitet, mångkultur och generation. Han är dessutom utövande musiker och spelar i många olika sammanställningar och har producerat ett stort antal radioprogram. År 2016 publicerade han boken *Körer och kulturhistoria. Etnologiska aspekter på ett svenskt massfenomen* som här presenteras. Publikationen har kommit till som en beställning först i form av ett fördrag för körledare i Visby 2009. Senare utvecklades det till en liten bok om fenomenet körsång ur etnologiskt perspektiv med fokus på att ge förklaringar till körsjungandet som ett massfenomen. Ronström ställer sig frågor som vad det är som lockar människor att sjunga tillsammans och hur det kom sig att körsång blev ett massfenomen, som idag engagerar ca 6 procent av Sveriges befolkning.

Ronström väljer att studera körsången utifrån och uppifrån vilket innebär att den studeras distanserat. Här kunde förstås ett annat grepp också varit användbart, dvs att studera körsången från ett inifrånperspektiv med utgångspunkt i sångares erfarenheter i form av frågelistsvar (t.ex. LUF 228). Publikationen baserar sig inte på Ronströms egen forskning, utan är närmast en sammanställning av andras forskarinsatser och egna kulturanalytiska reflektioner över fenomenet. Det här gör också att publikationen inte innehåller teoretiska eller metodologiska diskussioner, utan kan klassas som populärvetenskap. Trots att jag inledningsvis var aningen skeptisk till uppbygget måste jag till slut erkänna att Ronström än en gång levererat en intressant analys som ökar vår förståelse för ett för många aktuellt fenomen. På relativt få sidor har han fått fram mycket som kännetecknar körsjungandet.

I inledningen framkommer även att boken inte är tänkt som en berättelse om körsjungandets historia. Istället ges historiska nedslag i körsjungandets historia från äldsta tider till idag. Ungefär halva av den relativt lilla boken (93 sidor) är en historisk genomgång dels av ordet kör som gör entré i svenskan på 1700-talet, dels körsjungandets världsliga koppling till teater och dans, samt dess religiösa fokus på relationen till gud. En ganska stor mängd text sätts på körsjungandets rötter i det gamla Grekland och senantikens Rom. I avsnittet att sjunga tillsammans gör han en skillnad mellan kollektiv sång (såsom t.ex. på fotbollsläktaren) och körsång som han definierar som ”flerstämmig musik, utförd av grupp med flera personer i varje stämma som övar medvetet med särskild uppmärksamhet på samordning och integration, för att hålla fram resultatet för estetisk bedömning” (s. 33). Det ska således vara både meningsfullt och snyggt att sjunga tillsammans.

En bärande princip i Ronströms analys är att körsång innebär att sjunga tillsammans för att åstadkomma en helhet. Här tar Ronström exempel ur historien där man inom kyrkans värld brottats med att sjunga disciplinerat. Orgeln kom till som ett sätt att få församlingen att sjunga enhälligt och tillsammans, att prisa gud på rätt sätt. Körsjungandet menar Ronström är en produkt av västerländsk elitkultur, som dels utvecklades i kloster och kyrkor, dels i hov och slott. Det är under 1800-talet som körsång tog steget mot massrörelse. Här fick kollektivt sjungande en symbolisk och politisk dimension, genom att det var en sinnebild dels för folket och folkviljan, dels de nationalistiska rörelserna i Europa. Det är den urbana borgerligheten som sjunger och sången flyttar ut i nya rum. I det här skedet var det främst fråga om välutbildade, unga män som sjöng (studenter

¹ Ronström, Owe: *Körer och kulturhistoria. Etnologiska aspekter på ett svenskt massfenomen* (Wessmans musikförlag 2016)

i manskör). Sångerna var fosterländska och rojalistiska samtidigt som körerna var betryggande disciplinerade, vilket gjorde dem oantastbara (något som innebar att sånger kunde innehålla kritik riktad mot makten). Körsången fick nya ideal, och ett nytt sound som tog sig uttryck i manlig sång. Det blev till och med något av en körfeber; många samman slutningar startade körer lite varstans i Sverige. Körsången blev något av en folkrörelse.

Att sjunga tillsammans innebär att körsångarna enas under en ledare; tillsammans drar man åt samma håll. Ronström visar också hur kören kan ses som samhällets alter ego, eller som en symbol för folket. Här var det speciellt det goda samhället, med optimism och framtidstro, som skulle skapas. Körsången klev in på nya arenor, såsom missionshuset, folkets hus och arbetsplatser. Idag kännetecknas körsången av en nyttomoral; körsång och andra estetiska aktiviteter försvaras med att de är nyttiga. Körsång framställs som en medicin mot ensamhet och ohälsa. Ronström talar om körsång som glädjens, hälsans och gemenskapens vokala fackföreningar med mål att fostra körer men samtidigt också individen estetiskt, emotionellt och socialt. Intressant är att trots att vi lever i en tid av individualism är så pass många villiga att underordna sig en ledare för att nå gemensamma högre mål.

I boken frågar sig Ronström var musiken blev. Som läsare kan man ställa sig samma fråga. Boken handlar väldigt lite om själva musiken. Den som inte är insatt i hurdan körmusik som sjungits under olika tider och i olika sammanhang har ganska lite att hämta här. Det som också kunde ha utvecklats i boken är hur körsången har utvecklats och feminiserats. Idag har många blandade körer svårt att rekrytera män vilket lett till att de ibland sjunger

tre-stämmigt (i stället för fyra stämmor som är det vanliga körupplägget) som ett resultat av bristen på herrar. Däremot sjunger män gärna i manskörer. Följdfrågan blir då varför män föredrar att sjunga med andra män. Frågan är också vilka andra effekter feminiseringen av körsång har lett till? En annan fråga som kunde ha utvecklats i skriften är åldersfrågan. Vill dagens unga och yngre medelålderspersoner sjunga i körer som repeterar en gång i veckan och vill de sjunga i samma körer som de äldre? Antagligen inte. Här är antagligen projektanken framom kontinuitet dagens melodi.

Ronström diskuterar även ett dilemma som många körer dras med; nämligen att körsång lockar många men få vill lyssna! Idag är åhörarna kräsna och det räcker sällan med att ställa sig i rader och sjunga med mappar i handen. Här krävs ofta visuella inslag och kanske också teknik som kostar för att konserterna ska bli en upplevelse. Ett annat problem som diskuteras i boken är att många körer inte problematiserar sin egen roll utan uppvisar osäkerhet gällande sitt uppdrag, diffusa föreställningar om framtiden, samt ett påfallande svagt intresse för åhörarna. Ronström omtalar kören som en kulturarvsinstitution vilket dels konserverar körerna, dels utesluter det som inte är etniskt svenskt. I körsammanhang finns mycket tal om traditioner, ibland så att man tar fasta på körens historia men också ibland som ett sätt att förhindra förnyelse. Boken kunde ha utökats dels med erfarenheter av att sjunga i kör, dels med tankar om körsång i relation till ålder, kön och tradition. Ändå menar jag att det är en fräsch bok om körsjungandets väsen, som sammanbinder det kollektiva, disciplinen med det individuella, det kroppsliga och feel-good-tanken.

Lena Marander-Eklund

Varför just öar?

Owe Ronström är professor i etnologi vid Uppsala universitet och verksam vid Campus Gotland i Visby. I boken *Öar och öighet. Introduktion till östudier*¹ låter han läsarna stifta bekantskap med öarnas idé- och kulturhistoria.

Jag måste erkänna att min första tanke när jag fick boken i handen var: *varför just öar?* Är öar verkligen av så allmängiltigt intresse att det finns grund för speciella östudier? Ämnet, menar Ronström, är viktigt av flera skäl. Det finns väldigt många öar på jorden och det i sig gör dem värdefulla för vår förståelse av världen omkring oss. Öar är även viktiga för den biologiska mångfalden, de är viktiga ur säkerhetspolitisk och militär synvinkel, på öar projiceras både våra lust- och skräckfyllda fantasier, öar dramatiserar gränser och relationer mellan centrum och periferi. Författarens lista på skäl till att intressera sig för öar som forskningsområde är längre än så, men dessa räckte i alla fall för att övertyga mig.

Ronström belyser öar ur många olika perspektiv vilket bidrar till en djuplodande framställning av tematiken. Inledningsvis diskuteras den inte helt okomplicerade frågan om vad som egentligen räknas som en ö och vilka ord som används om öar och vad dessa innebär. Öarnas roll under olika historiska epoker lyfts fram och hjälper läsaren se vad öar betytt, och betyder, för vår förståelse av världen. Även öar som inte existerar, annat än i fantasin, får utrymme och författaren visar att de fiktiva öarna är lika viktiga för förståelsen av symbolik och föreställningsvärld som de fysiskt existerande. Genomgående uppmärksammas läsaren på hur öar både har fått symbolisera det värsta och det bästa man kan föreställa sig. Öar framställs ofta som platser där utopier blir verklighet, där människor lever ett lugnt och stress-

fritt liv, i gemenskap med varandra och naturen men lika ofta beskrivs öar som helveten på jorden, omöjliga att ta sin ifrån och förknippade med småsinthet, inavel, slaveri och fångenskap.

Till bokens intressantaste partier, ur ett etnologiskt/folkloristiskt perspektiv, hör just de som handlar om föreställningar kring öbor och öliv. Ronström diskuterar bland annat föreställningen om att människor som lever sina liv i särpräglade livsmiljöer utvecklar en speciell fysik och mentalitet och hur dessa föreställningar, trots att de inte är sanna, påverkar den faktiska verkligheten. ”En betydande del av min forskning de senaste åren har handlat om precis det, vad många menat vara sant om öar och öbor och vilka verkliga konsekvenser det fått” skriver han i bokens inledande reflektioner.

Det skulle ha varit givande att läsa mer om Ronströms egna fältarbeten på Gotland, Åland och Ösel men med tanke på att forskningsområdet är relativt nytt i Sverige, är det förståeligt att en fördjupning i dessa har fått stå tillbaka till förmån för introduktionen till östudier i stort.

Språkligt sett är *Öar och öighet* välskriven och författaren balanserar skickligt mellan akademiska resonemang och ett berättande tonfall, som lockar till läsning. Det finns en kärleksfull värme i texten samtidigt som Ronström problematiserar sin dubbla roll som både öbo och öforskare på ett övertygande sätt. Kort sagt är det en läsvärd bok, både för den som av akademiskt intresse söker efter tankar applicerbara även på andra forskningsområden och för den som helt enkelt är intresserad av öar och ökultur.

Tora Wall

¹ Ronström, Owe: *Öar och öighet : introduktion till östudier*. Carlssons bokförlag, Stockholm 2016. 312 s.

Trollerikonster, historia och kultur

Per Eklunds *Trolleri som konst och kultur*¹ behandlar trollerikonstens historia och utveckling från forntiden och antiken fram till mitten av 1950-talet. Boken är indelad i 18 kapitel inklusive förord och epilog. Språket är flytande och Eklund poängterar själv att han inte strävat till att skriva ett akademiskt verk utan att hans syfte var att åstadkomma något lättillgängligt och överskådligt. Boken är välillustrerad vilket gör läsningen trevligare. Per Eklund är pedagog, författare och trollerikonstnär.

Eklund beskriver hur trollerikonsten² varit en del av människans kultur sedan forntiden och förklarar genom välkända historiska händelser och karaktärer samt mindre kända livsöden hur konstarten levit i samspel med kulturen under tusentals år. Eklund vill genom sin bok visa att trollerikonstens kulturella påverkan varit minst lika viktigt som andra konstarters och kulturyttringars. Eklund poängterar att tidigare framställningar av trollerikonstens historia och utveckling i stort sett utgått i från ett aktörsperspektiv, där enskilda artister beskrivits som konstartens drivkraft, men att han i sin bok vill utgå från ett strukturperspektiv där trollerikonstens historia och utveckling ses i ljuset av ekonomiska, sociala och kulturella yttringar.

Eklund börjar med att beskriva magi och trollerikonster i forntidens Egypten och Mesopotamien för att sedan kort behandla trollerikonstens historia i hela världen. Eklunds fokus ligger på svenska förhållanden, men även den amerikanska och europeiska trollerihistorien ges utrymme. Eklunds bok låter läsaren förstå att trollerikonstens historia varit allt annat än okomplicerad. Från att ha kopplats samman med magi, religion och häxeri har den underhållande konstformen vi idag känner till vuxit fram. Trolleri har mer än många andra konstformer fått tampas med fördomar. Samhället

såg under en lång tid ner på lekare, gycklare och taskspelare, rörliga konstnärer som reste land och rike runt. Att uppträda och be om betalning ansågs skamligt.

Gatukonstnärerna i 1500-talets Stockholm underhöll människorna med allt från trollerikonster till lindans och dockteater. Skillnaden mellan magi och fingerfärdighet var hårfin och för trollerikonstnären gällde det att anpassa sig enligt publiken och stunden. En trollerikonstnär kunde ena dagen uppträda på gatan, följande dag för en kung och därpå följande dag på ett värdshus för att sedan anklagas för häxkonster och förbund med djävulen i det medeltida samhället.

Trollerikonsten hade länge svårigheter att definiera sig gentemot magi, och det var först på 1500-talet, bland annat tack vare Reginald Scots bok *The Discoverie of Witchcraft* (1584) som fördomarna och rädsorna för magi så småningom började lätta. Kunskapen mellan trollerikonstnärer gick ofta vidare från en lärare till en lärjunge, men särskilt i och med boktryckarkonsten kunde allt fler ta del av trollerikonster i böcker vilket ökade spridningen av, och intresset för konstarten.

Det är intressant att se hur trollerikonsten förändrats i takt med samhället. För att kunna underhålla och förvåna var trollerikonstnären tvungen att följa tidens strömningar och ta vara på de nyaste uppfinningarna och trenderna. Kunskap om allt från ett nytt handgrepp om spelkort till nya mekaniska maskiner var en enorm dyrbarhet som kunde köpas, ges bort eller stjälas av en konkurrent. Eklund beskriver 1700-talets upplysta trollerikonstnärer som aktörer som hade till uppgift att trotsa naturlagarna. Detta i kontrast till vetenskapsmännen som enligt Eklund skulle beskriva naturlagarna.

¹ Eklund, Per: *Trolleri som konst och kultur*. Carlsson bokförlag, Stockholm 2016. 474 s.

² Eftersom trolleri är ett ord som innehåller flera betydelser, har Eklund valt att använda sig av beteckningen *trollerikonst* och *trollerikonstnär* då han talar om trolleri som konst och kultur. Därmed använder även jag beteckningen som ett övergripande begrepp.

Eklund låter läsaren följa med i trollerikonstens guldålder från 1850-talet till ca 1950-talet då teatrarna fylldes av människor från alla samhällsklasser inför föreställningar med trollerikonster. Människorna var beredda att betala och resa långa vägar för att se kända trollerikonstnärer uppträda. Nya vindar blåste inom konsten och Eklund förklarar hur den moderna trollerikonsten föddes under den här perioden. Man började exempelvis dela in trollerikonsten i *close-up trolleri* (trollerikonster som utförs för en mindre grupp) och *scentrolleri* (trollerikonster som framförs på en scen framför en större grupp åskådare). Bland annat kortkonster, orientaliska teman, illusioner, spiritistiska tankar och utbrytarnummer drog åskådare från stad och landsbygd. Guldåldern tog slut i och med att filmen och biografen tog över publikens intresse och sedan också teatrarna.

Eklund förklarar redan i förordet att han inte ämnar avslöja trollerikonsters hemligheter i respekt för konstarten och dess utövare vilket först känns lite tråkigt, men allt efter att jag läser vidare förstår jag vikten av den respekt han poängterar. Han berättar ändå bland annat att hemligheten med ett lyckat trolleritrick inte är vad man tror på utan snarare hur man tror på det. *Misdirection* är ett av ledorden inom trollerikonsten och betyder i princip vilseledning. Det här gör trollerikonstnären genom att leda publikens uppmärksamhet åt ett önskat håll medan själva hemligheten sker vid sidan om.

Då Eklund väljer att avsluta bokens sista kapitel med att konstatera att epoken 1950-talet och framåt ”är en helt annan historia” väcks tankar och förhoppningar om en uppföljare till boken, samtidigt som man som läsare undrar varför han valt att avsluta vid 1950-talet. Han kunde gott ha behandlat närhistorien, åtminstone i korthet i en så omfattande bok som den här.

Eklund ger många exempel på trollerikonstnärer samt trollerikonster. Houdini, Blackstone, Dante, Kellar och Thurston är bara några av de namn som nämns. Bägarspelet, den itusågade

damen, tankeläsning, fånga en gevärskula i luften, kanin som plockas ur en hatt och buktaleri är några konster han nämner. Eftersom Eklund först tar upp de historiska skeendena och senare går närmare in på aktörerna innehåller boken en del upprepningar. Ibland refererar dock Eklund till sidor tidigare i boken för att undvika upprepningar vilket är tacksamt, men han kunde ha använt det här knepet oftare. De talrika exemplen på trollerikonstnärer, deras repertoarer och livsöden är intressanta och bevisar de enskilda aktörernas vikt i konstens utveckling, men samtidigt blir man som läsare i någon mån överöst av namn och årtal.

Eklunds kunskap i ämnet är beundransvärd, genom exempelberättelser tar han upp det som han vill åstadkomma med sitt verk, det vill säga att påvisa vikten av trollerikonsten i vår kultur. Eklund har fördelen att ha en personlig relation till ämnet genom att själv vara trollerikonstnär. Man kan nämligen tänka sig att den hemlighetsfullhet som kretsat kring trollerikonsten genom historien skulle göra ämnet utmanande att undersöka, särskilt för en utomstående. Samtidigt tycks Eklunds personliga relation till konsten komma till känna genom att han exempelvis något radikalt kategoriserar utövare av trollerikonster dels i bedragare och svindlare och dels i trollerikonstnärer. Eklund menar alltså att bedragarna använde/använder sig av trollerikonster för att få människor att tro att de har övernaturliga krafter. Då trolleri i tidigare kapitel framställdes som något som lurar åskådarna och får dem att häpna, blir skillnaderna mellan dessa kategorier enligt min mening vaga. Jag tror mig förstå vad Eklund menar, men för en sådan här åsikt hade en mera kritisk diskussion varit att önska.

Myterna och berättelserna om trollerikonstnärerna som både hjälpt och stjälpt trollerikonstnärer genom historien använder Eklund idag för att förstå och förklara trollkonstens vikt och plats i samhället. Flera av berättelserna, såsom hur Robert Houdini anlätades som trollerikonstnär av den franska staten och sedan lyckades förhindra ett krig i det

koloniserade Algeriet genom att bli känd som ”den franske medicinmannen” med mäktiga magiska krafter bland lokalbefolkningen, kan inte bestyrkas som sanna. Men det visar hur berättelserna levt vidare till idag och fortsättningsvis formar synen på trollerikonstnärer.

Boken väckte hos mig ett större intresse för trollerikonsten och jag kan gott säga att jag aldrig kommer att se på ett ”trolleritrick” på samma sätt som tidigare. Verket riktar sig till alla som intresserar sig för trolleri och histo-

ria. Jag skall inte stryka under mattan med att Eklunds verk inspirerade mig till att ta fram en kortlek och dribbla med korten mellan kapitlen. Genom utvalda underhållande berättelser fånglar Eklund sin läsare, på samma sätt som en trollerikonstnär fånglar sin publik genom trollerikonster. Eklund lyckades inte bara med att framhäva konststartens vikt utan han har även gett mig en större respekt och förståelse för trollerikonsten och dess utövare.

Julia Öhman

Mat, dryck och magi

Ebbe Schöns *Mat, dryck och magi*¹ från 2016 handlar om hur magi förekom hos bönder, fiskare och jägare i gamla bondesamhället. Boken är lättläst och innehåller väl valda illustrationer, vilket gör att den blir en trevlig läsning. Schön vill inte enbart skriva för akademiker, utan även för en allmän publik. Schön berättar om magins betydelse, hur viktig den varit för allmogen på landsbygden under 1800-talet samt hur den användes. Med sin bok strävar Schön efter att berätta och ge en bild av människans tankevärld i bondesamhället.

Schön inleder sin bok med att skriva om en kvinna i Dalarna som använde en bit bröd som trolldom. Hon neg inför månen och sa ”låt mig inte sakna detta i år,” eftersom hon inte ville svälta ihjäl. Schön berättar också i inledningen att magi har förekommit i alla kulturer och att kristendomen och folktron har kompletterat varandra. I Bibeln fanns visdomen som människor använde sig av, för att komma till himmelriket efter döden. Schön presenterar magin och berättar om hur den hjälper människor att uthärda och behålla hoppet. Schöns bok låter läsa-

ren förstå att människorna i allmogesamhället hade behov av att använda magi när det gällde mat och dryck, till exempel användes magiska skyddsmedel för att kunna salta, röka och torka. Ändå fanns det magi som tolkades som negativ, bland annat formler som användes för att stjäla mjölk. Man kunde bli anklagad för att ha fått hjälp av Djävulen och då blev man dömd till döden. Detta är något som häxprocesserna under 1660- och 1670-talen visar.

Det är intressant att få veta hur bönderna har tänkt, trott och trollat förr i tiden. Magi som gällde mat och dryck var sällan isolerad utan hörde ihop med övriga magiska föreställningar, till exempel botande. Även de som aldrig ägnade sig åt aktivt magiskt utövande, kunde ha en magisk världsbild. De sägner och berättelser som Schön lyfter fram i sin bok får läsaren att förstå bondesamhällets hårda vardag med svält, krig och sjukdom. En stor del av folktron handlar om vardagen, till exempel delade man upp en brödbit mellan korna samtidigt som man uttalade en befallande formel. På detta sätt skyddade man boskapen.

¹ Schön, Ebbe: *Mat, dryck och magi*. Carlsson Bokförlag, Stockholm 2016. 226 s.

I mitten av boken nämner Schön att magi förekom året om i bondesamhället. För att få en god växtkraft kastade man mull och sädeskorn högt upp i luften, för då kunde säden växa sig hög. Vissa män strävade även efter att vara berusade under sådden, eftersom man trodde att fylla var bra för växtligheten. Om man ville ha en god jaktlycka lönade sig att synda genom att jaga på kyrkans stora dagar, till exempel skulle man skjuta sitt första skott mot den uppgående solen på påskdagen. Det lönade sig också för jägaren att vara tvättad. Ville man ha en bra fiskelycka brukade man först undersöka noga vad som hände innan man började arbeta. Mötte man en kvinna betydde det att man inte skulle få någon fisk eller så skulle något ännu värre hända. Prästen uppfattades också som något otursbringande, redan själva ordet ”präst” fick inte uttalas.

Läsaren märker att Schöns vetande om folketro och folktroväsen är enormt. Detta kommer fram i hans berättande och de exempel som han ger. Genom sitt skickliga beskrivande, lyckas Schön få läsaren att leva in sig i boken. Trots detta händer det ibland att Schön börjar koncentrera sig på annat istället. Bokens innehåll handlar om mat och dryck, men det händer sig att Schön istället börjar skriva om skogsrådet och bortbytingar som inte har något med mat och dryck att göra.

I slutet av boken skriver Schön att magin är odödlig, eftersom människor har använt sig av den för att kunna överleva. Magin kunde föras vidare från släktled till släktled i det gamla bondesamhället. En del av de magiska föreställningarna var ändå nya, med tanke på att den muntliga kulturen influerades och influeras av impulser utifrån. Schön konstaterar

att idag väljer människor att använda ett logiskt och kritiskt tänkande, vilket innebär att man räknar med slump och sannolikheter istället för att vänta på ingripanden från andevärlden. Ändå har inte folktron försvunnit, eftersom många bär den med sig som en form av minneskunskap eller vardagsskrock. Det här får mig som läsare att tänka på hur folktron lever kvar idag, om den har gått igenom någon form av förändringar och hur den kommer fram i dagens samhälle. Schön ger även exempel på detta och skriver att idag tror man mer på utomjordingar än på troll, men om man analyserar utomjordingen kan man hitta gemensamma drag med trollet. Schön avslutar boken med att skriva om döden och begravningar med enbart tre delkapitel vilket är synd, då hans bok är väldigt intressant och läsaren vill hela tiden veta mera. Boken är mycket omfattande och han hade kunnat skriva lite mer om dödsritualerna i bondesamhället, men ändå ger Schön en omfattande bild av magin omkring maten som den döde skulle få med i kistan.

Jag uppfattade Schöns bok som intressant. Jag fick som läsare en stor kunskap om bondesamhället och om folktron och jag fick bättre förståelse för varför folktron med dess magi varit så oerhört viktig för bönderna. Läsaren blir även nyfiken på trollformlerna och man får lust att prova på dem. Sägner som Schön valt ut för sin bok håller läsaren i ett järngrepp och jag personligen kommer att börja se folktron med nya ögon. Schön bidrar inte med något nytt, men hans bok är en bra sammanfattning av folktron i bondesamhället under 1800-talet. Om man vill veta om mat och dryck och folketro rekommenderar jag den här!

Petra Bussman

Sagomonografin för en ny generation?

Af Klintbergs djupdykning i sagan om kvinnan som inte ville ha barn¹ är en mycket välskriven och intresseväckande bok på flera nivåer. Med sin form av både sägen och av saga har berättelsen en stor spridning över hela Norden – men knappast därbortom – och i sin omfattning i rum och tid är den lagom stor för af Klintbergs föresats att lägga upp sin studie som en sagomonografi; denna bortglömda och till synes otacksamma undersökningsform. Svenska föregångare inom sagomonografin är avhandlingar av Liljeblad (1925), Rooth (1951), Swahn (1995). Internationellt torde Goldberg (1993, 1997) vara den som på senare år burit fanan vidare, men inte utan att kritiska röster i princip förklarat ansatsen lönlös och studieformen som död, om inte nya sätt att föra fram forskningen kunnat hittas (Honko 1997). Dessa böcker delar alla karaktären av introspektiva, katalogiska undersökningar där den röda tråden rör sig mellan uppteckningar av muntlig och litterär art men i princip aldrig ut ur sagan-i-sig, vilket gjort framställningen otroligt smal och abstrakt, tydligt avsedda för en försvinnande liten krets specialister. I senare generationer har forskningen kunnat beundras för sina ansatser, men knappast för sin läsvänlighet.

af Klintbergs bok skiljer sig vid första anblicken sig inte tematiskt från tidigare monografier: Bokens första kapitel är en strukturerad genomgång av källäget med olika ekotyper runt Östersjön utmarkerade på karta; nästföljande är katalogdelen med motivanalys där historiens alla delar, med varianter presenteras samman med bl.a. vad som konstituerar en sagotyp, anmärkningar om sannolikt ursprungsområde för berättelsen och vilka episoder som torde vara äldre eller yngre; tredje kapitlet diskuterar genre och muntlig tradering; det femte går igenom åtta stycken litterära varianter av sagan från 1800- och

1900-talet. Dock, af Klintbergs mångåriga erfarenhet av populärvetenskapligt material tillåter inte att han skulle göra sin undersökning annat än läsarvänlig. Redan i första kapitlet presenterar han inte bara de existerande källorna för varje land, utan ackompanjerar varje avsnitt med korta biografier om folkloristikens födelse i olika länder sett ut och hur omständigheterna för insamling runtom i Norden har skiftat. Den resterande delen av boken ägnar sig mycket åt att engagera genom att relatera historien till sin traditionsmiljö och känslorna den måste uppväckt hos sina lyssnare och förmedlare.

I andra kapitlet som i och med sin katalogiska uppställning riskerade att bli principiellt korrekt men upplevelsemässigt ointressant ges läsaren kontinuerligt återkopplingar till hur det som sker i berättelserna kunde förstås av dåtida lyssnare. Hur såg man på barnlöshet? Vilka betrodda medel använde man preventivt? Var ens öde redan bestämt? Vad var ”svart” trolldom? Kunde en svår synd göra att man verkligen förlorade sin egen skugga? Här blandas intryck från verklighetsnära vardagsliv – t.ex. anmärkningar om hur malandet från av en handdriven sädeskvarn var en del av dåtidens ljudlandskap, och de associationer som åhörare måste ha fått då kvinnan i sagan tillämpar just en förtrollas sådan och ”maler bort” sina ofödda barn medan det hörs hjärtskärande skrik ifrån den. Sådana verklighetsnära anmärkningar paras med allomotiv-analys i Holbecks anda; berättelsens olika delar får framträda som poetiska skapelser där handlingar är fyllda med symbolisk innebörd, t.ex. det sexuella bildspråket i att mala säd, och att baka bröd (jfr uttrycket ”ha en bulle i ugnen”), där många versioner av sagan intressant nog slutar med att kvinnan efter att ha blivit förlåten av sina ofödda barn somnar in och dör just på husets bakugn.

¹ Bengt af Klintberg (2016), *Kvinnan som inte ville ha barn. Sagotyp ATU 755 "Sin and Grace", i muntlig tradition och litterära verk*. Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur. 306 s.

I tredje kapitlet fokuseras på att se hur berättelsen existerat både som saga och som sägen, och ger tillfälle att diskutera hur materialet i stort gått från den förra till den senare formen ju längre fram i tiden vi kommer. Frågan om när och hur den muntliga berättartraditionen i Norden dog ut tas upp. För läsaren reder af Klintberg ut avgörande stildrag för muntligt berättande och låter historiska exempel från olika nordiska uppteckningar av både sago- och sägenform illustrera saken. Fördjupning av berättelsens olika framföranden kommer i följande kapitel där af Klintberg visar hur sympatierna hos berättare kunde ligga antingen på den unga kvinnan själv, eller prästen som är hennes make, och hur förskjutningar i perspektivet i stort följer könsfördelningen mellan berättare (kvinnor sympatiserar med kvinnor, män med män). I kapitlet rymmer också på vilka grunder de båda karaktärerna sympatiseras med; som kvinna kunde en med stort fog kunde frukta att föda barn då skador eller t.o.m. död inte var ovanligt; detta ställs mot den fatalistiska, kristna grundsyn där idéen om synd, nåd och att Gud Allsmäktig hade instiftat hur många barn varje familj skulle få var allmänt rådande. Uppteckningar om synen på barn som ideal- och norm, liksom privata

önsknningar om att förbli barnlös tas upp, liksom allmänt vedertagna preventiva metoder.

af Klintbergs studie är som helhet berömlig, den står överlag fast vid sagonografien som undersökningsform, men inkluderar den kulturella kontext av levande människor, tankar och känslor som etnologisk forskning idag gärna lägger fokus på. Boken uppdaterar den monografiska sagostudier för en ny generation folklorister. Tonen och stilen är så lättfattliga att den utan problem är tillgänglig för studenter på grundnivå – i mångt faktiskt nog mer än för dem på forskarnivå. Termer, definitioner och bakgrundshistorier är ibland markerat okomplicerade, och kan på sina ställen verka framlagda mest för att det så ska vara – t.ex. Propps sekvenser och Lütis estetiska idéer – trots att af Klintberg någon sida senare kan konstatera att just dessa har mindre att tillföra i hans egen undersökning. Helhetsintrycket är att boken hör hemma som applicerad forskning på litteraturlistor för Etnologi/Folkloristik AB, ett utmärkt exempel på sagoteori, folketro och arkivforskning som kommit samman i en nutida sagonografi.

Signe Ålander

REFERENSER:

- Goldberg Christine (1993), *Turandot's Sister – A study of the Folktale AT 851*, Routledge, Taylor & Francis Group, London and New York
- Goldberg Christine (1997), *The Tale of the Three Oranges*, FF Communications, Academia Scientiarum Fennica
- Liungman Waldemar (1925), *En traditionsstudie över sagan om Prinsessan i Jordkulan*, Göteborg
- Honko Lauri (1997), *Can compromises save a paradigm?* FF Network No 14, University of Turku
- Rooth, Anna Birgitta (1951), *The Cinderella Cycle*, CWK Gleerup, Lund
- Swahn Jan-Öjvind (1955), *The Tale of Cupid and Psyche*, CWK Gleerup, Lund

Att bygga innehåll med utställningar – Utställningsproduktion som forskningsprocess

Filosofie doktor Mattias Bäckström är en idéhistoriker och utställningsproducent som har skrivit boken: *Att bygga innehåll med utställningar – Utställningsproduktion som forskningsprocess*¹. Han efterlyser i den ett utvidgat koncept av utställningsbyggandet, inte bara som ett sätt att belysa kulturen och historien, utan även där den kan användas i forskningssyfte. Som deltagare i forskningsprocessen önskar han ha med så många aktörer som möjligt. Av boken framgår att han har stor erfarenhet av att arbeta inom musei- och kultursektorn, bland annat både som antikvarie och utställningsproducent. Han har även erfarenhet från olika projekt, och har fungerat som projektledare för seminariearrangemang och konst- och musikfestivaler.

För den som vill läsa om museet ur ett idéhistoriskt perspektiv är boken informativ och läsvärd. Skribenten har en djup kunskapsbas, grundad på praktisk erfarenhet när det gäller hur utställningar produceras, och redogör väl för den ideologiska och historiska bakgrunden till hur museer fungerar idag. Boken redogör för flera olika begrepp och metoder vilka är nära förknippad med verksamheten i ett museum. Bäckström visar skillnaderna i sådana termer som museivetenskap, museografi, museologi och andra branschspecifika ord. Det är en definiering av begrepp som kan vara intressant för den som är intresserad av att studera ämnet museologi.

Den utställningsspecifika forskningsprocess som boken beskriver utgår från fyra faktorer som producenter av utställningar bör ta hänsyn till. För det första betonas det gemensamma studiet som ligger till grund för en utställning. Den andra är de kunskaper och färdigheter man lär sig under forskningspro-

cessen. Den tredje är att deltagarna gemensamt väljer temat för utställningen och de frågeställningar som ska beröras. Den sista delen betonar det dialogiska arbetet med publiken under utställningstiden. I utställningen är besökaren subjekt, snarare än ”etnologiskt, sociologiskt eller socialantropologiskt objekt”. Detta innebär att de som tar del av utställningen är en viktig part för tillförande av kunskap i en pågående forskning som utgår från utställningen.

Bäckström pläderar för en öppen arbetsprocess med deltagande från många olika intresseområden. Han efterlyser ”kritiska studiearbeten, samhällliga diskussioner, estetiska skönhetsupplevelser, tekniska landvinningar” i samband med att utställningar planeras och ställs ut. Han vill ha en öppen, men samtidigt kritisk process, vilket kunde generera ”ny” och ”hjäpnadsväckande kunskap”. Som deltagare i hans forskningsmetod nämner han en mängd olika aktörer. Däremot säger han att ingen av de sakkunniga får fungera som ”auteur”, det vill säga en person som styr forskningsprocessen. Deltagarna förväntas arbeta både som enskilda, och i grupp, och de måste vara öppna för nya intryck. Forskningen i samband med utställningsprocessen är ämnad att dra nytta av universitetens kunskap, men inte styras av akademiska intressen, eller av något annat som kan uppfattas som en auktoritär instans.

Jag uppfattar boken som ett inlägg i en pågående debatt i Sverige om museernas funktion och ställning i Sverige. Boken är ett kritiskt ställningstagande till vem som har makten över kulturarvet och hur det framställs på museum. Bakom texten finns en stark önskan från författarens sida att forskningsinstanserna ska förhålla sig på ett inkluderande sätt vid uppbyggandet av utställningar. Den erfarenhet jag

¹ Bäckström, Mattias: *Att bygga innehåll med utställningar*. Nordic Academic Press, Lund 2016. 298 s.

personligen har, av både svenska och finska museer, säger mig att man i Sverige redan nu har ett betydligt öppnare förhållningssätt till olika sätt att framställa historien på än vad vi har i Finland.

Tydligt är att Bäckström ändå önskar sig ett ännu större samarbete mellan olika aktörer inom kulturområdet. Den enda forskningsformen som han inte verkar ha mycket till övers för finns på nätet. I början av boken nämner han det virtuella sökandet på nätet, av ”bild-, film- och textmassor” som han finner att ”leder till villfarelse och mer eller mindre utstuderad stollighet, inte till rikt nyanserad lärdom och mångperspektivistisk kunskap”. Samtidigt skriver han i slutdelen av boken att sociala medier på nätet kan användas som en plattform där ”dialogiskt publikarbete inkorporeras”. Jag tycker att det är synd att han, i en process, som han önskar ska kännetecknas av ett inkluderande förhållande till så mycket exkluderar vissa forskningsformer på nätet. Internet kan vara mycket mer än endast ett kommunikativt redskap för museer och utställningar. Istället för att utesluta det som forskningsfält, borde vi i stället fråga oss hur vi kan implementera internet på bästa möjliga sätt när utställningar produceras. Det finns många fina möjligheter i dag till interaktiviteter och att ställa ut museers och konsthallars samlingar på ett intressant sätt i virtuella former. Bäckström efterlyser performans i samband med utställningar, vilket kan förvekligas bland annat på nätet.

Ett konkret exempel på hur ett mera inkluderande tillvägagångssätt vid produktionen av utställningar ska gå till nämns i den sista delen av boken. Jag hade gärna sett fler praktiska exempel. Boken har en tendens att gå in allt för mycket på små detaljer som inte tillför ämnet något konkret. Som ett exempel på detta kan nämnas att två sidor av boken tillägnas att endast rada olika ord efter varandra. De fungerar i boken som exempel på vilka olika begrepp som används inom området. För en läsare blir det här två sidor man hastigt bläddrar förbi. Beskrivningen av utformningen av hållristningarna i Tanum och Vitlycke museum är nå-

got författaren både inleder och avslutar med. Samtidigt verkar den ingående beskrivningen av informationsskyltningen vid nämnda museum inte tillföra ämnet något konkret. Någon konklusion om hur detta kunde göras annorlunda, eller vilka vetenskapsteoretiska eller kunskapsteoretiska ställningstaganden man hade kunnat använda sig av, tas inte ställning till.

Bäckström skriver att ”Den essäistiska forskningens resultat är utställningar som karakteriseras som potentiell vetenskap och som utställningsessäer”, något som ska växa fram under en intellektuell eller andlig upplevelseprocess. Jag får intrycket av att i metoden *utställningsproduktion som forskningsprocess* är det själva processen som är målet. Personligen anser jag inte detta vara en bra grund för vetenskapligt forskning. Risken är överhängande att forskningsresultatet lämnas allt för mycket till slumpen. Vad författaren beskriver som ”potentiell vetenskap”, riskerar att falla ner i en intersektion mellan vetenskap och populism. En allt för starka längtan efter ”nya” och ”överraskande” forskningsresultat, bäddar för ett publikfrieri inom vetenskap som inte är önskvärt. Begreppet ”potentiell vetenskap” ger mig även konnotationer till alternativmedicin och pseudovetenskap. Det positiva med en sådan ideologisk forskningsgrund är däremot att den kan ge nya idéer och insikter, vilket är viktiga ingredienser i all god vetenskap.

Bäckströms efterlysta metod ger intrycket av utopi. Något som är beklagligt. En öppen och inkluderande arbetsmetod, eller ens debatten om en sådan, för museer när man producerar utställningar vore också välkommen i Finland. Jag läste boken med en kluven inställning. Samtidigt som jag sympatiserar med målet för metoden, och delvis med det inkluderande förhållningssättet han efterlyser, är jag ändå tveksam till metodens gångbarhet. Med Bäckströms beskrivna metod är faran överhängande att det går som med det projekt som han beskriver att han var projektledare för 1999. Han säger att det projektet var ”komplicerat att genomföra”, och att det fanns ”spänningar

mellan projektorganisationen och museets linjeorganisation”, vilket ledde till ”repetitioner av diskussioner, osäkerhet i arbetsgruppen och förseningar i arbetsprocessen”. Dessutom skriver han att ”projektiden inte räckte till”. Hans metod tillämpades visserligen inte fullt ut i det nämnda projektet, men jag misstänker att de

beskrivna problemen också kommer att vara symptomatiska för de projekt där hans föreskrivna metod omsätts i praktiken. I projekt där ”allt kan hända” finns det en överhängande risk att ”inget händer”.

Caj Irjala

Dödssorgens väsen

Mari Pulkkinen betraktar i sin doktorsavhandling¹ sorgen efter en anhörigs död som en mångfacetterad, kontextbunden och exceptionell erfarenhet som genomsyrar den sörjandes hela resterande liv. Pulkkinen ifrågasätter den konventionella uppfattningen om att döden är en tillfällig störning och sorgen en process som genom bearbetning, sorgearbete, i sinom tid tar slut. Den dödskultur som vi ärvt håller dock på att förändras och med det förändras också ritualer, attityder och uppfattningar kring döden. För att kunna påvisa detta nytänkande har Pulkkinen skapat en analysmodell där dödsulturen utgör handlingsplatsen för den sörjandes erfarenhet, som i sin tur analyseras utifrån dimensionerna förståelse (känslor och medvetande), bearbetning (gärningar och agerande) och konceptualisering (ord och grammatik). Dödssorgen kontextualiseras ytterligare i den sörjandes såväl kulturella som samhälleliga livsförlopp som en både konkret och abstrakt upplevelse.

Forskningsmaterialet samlade Pulkkinen in mellan 2003–2005 genom att publicera en invit till personer som mist en nära anhörig att skriva till henne om sina tankar och upplevelser i två allmänna tidskrifter, två sorgegruppers infoblad och fem webbaserade diskussionsfora där döden ofta diskuteras. Respons skickades av 159 personer, dock berättade de

flesta om flera dödsfall i sina närmiljöer. Demografiskt var materialet representativt förutom då det gällde könsfördelningen; endast 7 % av de svarande var män. Totalt omfattade materialet ca 600 sidor av Pulkkinen digitalt överförd text från brev, e-post, dagboksanteckningar, dikter, programblad, dödsannonser och dylikt.

Pulkkinen är ambitiös. I del 1 belyser hon noggrant bakgrunden, det vill säga hur man traditionellt uppfattat dödssorgen som något smutsigt, som arbete, som en anomali, som en process och en överlevnadskamp och som ett både privat och samhälleligt problem såtillvida att den sörjande inom ett till två år förväntas återta sin aktiva och produktiva roll. I del 2 redogör Pulkkinen för materialinsamlandet och för de villkor som gäller då hon utifrån skrivna texter försöker förstå de sörjandes unika upplevelse. Pulkkinen menar att den sörjande är i en relation med sin sorg, och hon motiverar sin tes med stöd från bland annat existentialism, psykologi, religion, sociologi, vårdvetenskap och lingvistik utifrån de olika dimensionerna i sin analysmodell.

I del 3, själva analysdelen, diskuteras dimensionerna mot, och med exempel ur, materialet. Pulkkinen behandlar under snärtiga rubriker mycket detaljerat de känslor som ges uttryck

¹ Pulkkinen, Mari: *Salattu, suoritettu ja sanaton suru. Läheisen menettäminen kokonaisvaltaisena kokemuksena* (2016). Helsingin Yliopisto, Humanistinen tiedekunta, Maa- ja kulttuurin laitos, Uskontotiede. Unigrafia, Helsinki, 417 s.

för av de sörjande, hur ritualer kring döden uppfattas som antingen tunga, förvirrande, tvång eller som en hederssak, hur man talar eller tiger om döden, hur tiden och livserfarenheter påverkar sorgen och hur kulturen kring döden ställer utmaningar på såväl den sörjande som hans omgivning. Kapitelrubrikerna sammanfattar det centrala i Pulkkinens analysresultat och hon exemplifierar med citat ur materialet på ett ändamålsenligt sätt. Blockcitatet har källhänvisning medan kortare citat i texten saknar sådana, dock har citaten markerats med kursiv. Överlag citerar och källhänvisar Pulkkinen mycket sparsamt, vilket gör det svårt att avgöra om hon diskuterar utifrån egna erfarenheter, närläsningens processen eller om det finns vetenskaplig substans som stöd för argumenten. I del 4 sammanfattar Pulkkinen sina resultat, går igenom slutsatserna och diskuterar sin position i processen, något jag önskat att hon klargjort för redan före analyserna.

Pulkkinen har gjort ett digert arbete, för man kan med fog säga att hon tangerat närapå alla tänkbara aspekter kring sorgen över en anhörigs död. Hon belyser de vanligaste förekommande känslorna: bitterhet, vrede, skuld, lättnad och överlag det svåra i att förstå det som hänt. Hon tar upp den gömda gråten och sorgens fysiska uttryck. Hon diskuterar det myckna praktiska kring döden, begravningarna, gravbesöken och svårigheten att kapa banden till den avlidna. Hon lyfter upp ordens otillräcklighet och den selektiva tystnaden. Hon påvisar hur den sörjandes livssituation,

livserfarenheter och tiden påverkar sorgen och hon diskuterar hur döds-kulturen får uttryck i närmiljöns och samhällets möjligheter att hjälpa den sörjande hantera sin sorg. Hennes slutsats är att det är den privata sorgen, inte döden i sig, som döljs, och att denna individualisering kommer att medföra konsekvenser för döds-kulturen.

Avhandlingen är tyvärr tungläst både till strukturen och till språket, vilket gör att den inte kommer att nå den publik som skulle ha mest fördel av att läsa den, nämligen personer i akut sorg efter en nära anhörigs död, och kanske även i någon mån de som arbetar inom kyrkan och sjukvården. Pulkkinen använder 120 sidor för den teoretiska bakgrundsdiskussionen, 140 sidor för analyserna och 100 sidor för slutsatser, men de facto blir det mycket repetition då strukturen gör att samma aspekt tas upp under olika rubriker, oftast med samma motiveringar som tidigare. Detta gör läsandet tröttsamt och ibland får man intrycket av att de snärtiga rubrikerna har blivit viktigare än själva texten. Den avslutande diskussionen ges 10 sidor inklusive självreflexionen, några bilagor finns kring forskningsmaterialet, och Pulkkinen sammanfattar sin avhandling på en och en halv sida på finska och en och en halv sida på engelska. Avhandlingen är tydligt skriven för forskarkollegor, texten vimlar av svårtolkade nyord och diskussionen förs på en mycket hög språklig abstraktionsnivå, nästan på snudd till elitism.

Christina Sandberg

Hilma Granqvist eller Sitt Halima – en bortglömd vetenskapskvinna och etnolog

Vem var Hilma Granqvist som invånarna i byn Artos i Palestina kallade Sitt Halima? Finländaren Hilma Granqvist har förblivit relativt okänd för de flesta, även om hon i Sofia Häggmans nya biografi¹ framträder som pionjär inom många fält: palestinsk etnologi, vardagsforskning, kvinnoforskning, visuell antropologi, för att bara nämna några exempel. Sofia Häggman är intendent på Medelhavsmuseet och fick idén att forska om Granqvist efter att hon förstått att denna 1900-tals forskare är mycket känd och uppskattad i Palestina samtidigt som hon fallit i glömska i sitt hemland.

Huvudskälet till att Hilma Granqvist (1890–1972) har fallit i glömska är kanske främst, som Häggman formulerar det (s. 198), att Granqvist var ”ensam både som människa och forskare, [och] kämpade i ständig motvind”. Med detta syftar Häggman på att Granqvist var kvinna i en övervägande manlig akademisk värld; att hon valde ett forskningsämne som intresserade få i det då nationalistiskt sinnade Finland; och att hon tänkte, kanske naivt, att meriter, inte kontakter, var det avgörande, och att hon därför inte byggde upp något akademiskt nätverk.

Hittills har Granqvist inte varit föremål för några omfattande studier. Det har getts ut ett antal artiklar, men mig veterligen är Häggmans bok den första monografin om Granqvist. Häggman har baserat sin biografi på ett rikt och tidigare delvis utforskat arkivmaterial som bevaras vid Åbo Akademis bibliotek och i The Palestine Exploration Fund i London. Häggmans biografi, som bland annat bygger på dagböcker, brev till vänner och kolleger och utkast till artiklar, ger en mångsidig bild av Granqvist som forskare och som person. Framställningen är kronologiskt upplagd och

fungerar bra så. Läsaren får följa Granqvists väg från ung kvinna ”med starka åsikter” (citat från titeln för första kapitlet), som folkskollärarinna och vidare till student vid Helsingfors universitet. Där studerade hon praktisk filosofi och pedagogik med sådan framgång att Gunnar Landtman uppmuntrade henne att doktorera. Temat han föreslog var kvinnorna i Gamla Testamentet, ett ”lämpligt” ämne för en kvinna.

Studierna ledde Granqvist till Tyskland och vidare till Palestina där hon i sällskap av tyska arkeologer (alla män), bokstavligen försjönk i Det heliga landet. Hennes ursprungliga huvudsyfte var att försöka förstå gammaltestamentliga kvinnors liv genom det samtida palestinska samhället. I ett tidigt skede blev hon bekant med en äldre dam, Louise Baldensperger, som nästan hela sitt liv hade bott i byn Artas nära Betlehem. Granqvist flyttade in hos henne och började studera artasborna, främst kvinnor och barn för deras egen skull, och inte som levande relikter. För sin etnografiska analys gjorde hon intervjuer och bedrev deltagande observationer i byn.

Granqvists handledare Landtman, som varken förstod sig på hennes forskningsmetoder eller relevansen av hennes tema, insisterade att hon skulle återgå till sin forskning om kvinnorna i Gamla Testamentet. Det gick hon emellertid inte med på, och fick stöd av Edvard Westermarck. Efter många förvecklingar färdigställde Granqvist slutligen sin doktorsavhandling som gavs ut på engelska år 1931. Men ”herrarna vid Helsingfors universitet” (som Häggman kallar dem) ville inte låta henne disputeras, eftersom ”bymonografin” (avhandlingens titel var *Marriage conditions in a Palestinian village*) enligt dem inte var tillräckligt vetenskaplig. Gunnar

¹ Häggman, Sofia: *Hilma Granqvist – antropolog med hjärtat i Palestina*. SFV:s biografiserie nr 11. Svenska folkskolans vänner, Helsingfors 2016. 345 s., illustrerad, personindex.

Landtman ansåg att avhandlingen saknade teoretisk referensram och hänvisningar till tidigare forskning (som dock inte existerade).

Resultatet blev att Granqvist i stället dispute- rade vid Åbo Akademi under Westermarck. Detta betraktades som en nackdel när hon se- nare ansökte om docentur både i sociologi och i praktisk filosofi vid Helsingfors universitet. Professorn i orientalisk litteratur, Aapeli Saa- risalo, som hade arbetat i Palestina som mis- sionär när Granqvist gjorde sin fältforskning, motarbetade henne, kanske därför att han av- undades hennes succé i Artas. Till slut erkände historisk-filosofiska fakulteten och universite- tets konsistorium ändå henne som kompetent för en docentur. Universitets kansler Hugo Suolahti avslag dock hennes ansökan. Orsaken framgår inte, men Sofia Häggman spekulerar i att fennomanen Suolahti eventuellt inte ansåg att Granqvists ämne (sociologi och kvinno- forskning) var tillräckligt fosterländskt samt att Saarisalo och en annan motståndare, Knut Tallqvist, även han professor i orientalisk litte- ratur, hade medverkat till Suolahtis beslut.

I efterhand kan man säga att Suolahtis avgö- rande var fatalt med tanke på finländsk antro- pologi och etnologi. Eftersom man inte kände till Granqvist, uppfattade man henne som en av Westermarcks adepter, och följaktligen upplevdes hon som hopplöst gammalmodig. Utländska specialister på Det heliga landet och Mellersta östern hyllade dock hennes avhand- ling och de böcker som följde – om födelse, barnaliv, död och begravning – men hon fick inget fäste bland dem, och inte heller några elever.

Några enstaka forskare upptäckte henne redan några år efter Granqvists död år 1972. Seppo Rissanen publicerade en kort artikel om hen- ne i *Suomen Antropologi* år 1977 och Solveig Widén introducerade Granqvists litterära kvarlåtenskap två år senare i *Skrifter utgivna av Åbo Akademis bibliotek*. Under 1990-talet pu- blicerade antropologen Ulla Vuorela och so-

ciologen Kirsti Suolinna texter om Granqvist och därtill utkom artiklar författade av ett an- tal utländska forskare.

I dessa är det främst Ganqvists meriter som forskare som diskuteras. Det gör även Hägg- man, men hennes arbete bidrar med en bre- dare bild. Biografin ger rätt mycket kunskap om två frågor som hittills inte rönt något större intresse, nämligen Granqvist som per- son och hennes verksamhet efter att docentu- ren avslagits vid Helsingfors universitet. Från denna mångfald vill jag här särskilt lyfta fram Granqvists radio- och andra föredrag i vilka hon framförde sitt stöd för palestinerna och särskilt talade för de palestinska flyktingarna. Häggman påpekar att hon inte fick mycket gensvar för sina åsikter i dessa frågor heller.

Sammanfattningsvis kan man säga att Hägg- mans bok ger en lyckad helhetsbild av Gran- qvist, även om den mest fokuserar på hennes forskning av Artas och den första hälften av hennes liv. Bokens underrubrik ”antropolog med hjärtat i Palestina” tyder också på att denna period varit föremål för Häggmans huvudintresse. Men, som Häggman fram- håller, var Granqvist banbrytare också inom många andra områden. Exempelvis hennes tankar om reformering av religion (hon kämpade bland annat för kvinnopräster) skulle gärna få ägnas större uppmärksamhet lika väl som hennes engagemang i Palestinafrågan. Jag hade därför hoppats att Häggman behandlat Granqvists liv och verksamhet under 1940-ta- let och även därefter i ännu större detalj. Trots att biografin ger en mångsidig bild av Hilma Granqvist, finns det därför utrymme för ytter- ligare studier om denna vetenskapskvinna och etnolog. Sofia Häggman önskar att Granqvist skulle bli mera känd i Finland så att man även här skulle inse att Granqvist ej var en die hard evolutionist från nittonhundratalet utan en mångsidig pionjär som på många sätt var före sin tid.

Teuvo Laitila

Budkavlen 2017 handlar om den ”virtuella världen” med ett uttalat kvinnligt perspektiv. Här frågas vilken betydelse den virtuella världen har i vår vardag, i vårt sätt att kommunicera och vilka möjligheter den innebär den för oss att ta del av samhällelig och kommersiell service samt och söka och dela information. Analyser av sjuksköterskeyrkets förändring via digitaliseringen, av hur olika modebloggare hittar sina nischer på nätet och hur ett Facebookforum ”Glesbygdsgirls” för fram en annan typs kvinnlighet än den urbana mainstream, publiceras här. Ytterligare presenteras två inhemska nätverk och tidskrifter, nämligen Artefacta/Artefactum och Laboratorium för folk och kultur.